

GAYRİ RESMİ TERCÜME

AVRUPA KOMİSYONU
Brüksel, 5 Kasım 2008
SEC (2008) 2699

TÜRKİYE
2008 İLERLEME RAPORU
(COM(2008) 674)

1. Giriş	3
1.1 Önsöz	3
1.2 Çerçeve	3
1.3 AB ve Türkiye Arasındaki İlişkiler	3
2. Siyasi Kriterler	5
2.1. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü	5
2.2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması	10
2.3. Bölgesel Konular ve Uluslararası Yükümlülükler	28
3. Ekonomik Kriterler	29
3.1. İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Mevcudiyeti	29
3.2. Birlik İçinde Rekabetçi Baskı ve Piyasa Güçleri ile Başedebilme Kapasitesi	34
4. Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği	37
4.1. Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı	37
4.2. Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı	40
4.3. Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi	40
4.4. Fasıl 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı	41
4.5. Fasıl 5: Kamu Alımları	43
4.6. Fasıl 6: Şirketler Hukuku	44
4.7. Fasıl 7: Fikri Mülkiyet Hukuku	45
4.8. Fasıl 8: Rekabet Politikası	47
4.9. Fasıl 9: Mali Hizmetler	48
4.10. Fasıl 10: Bilgi Toplumu ve Medya	50
4.11. Fasıl 11: Tarım	51
4.12. Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası	53
4.13. Fasıl 13: Balıkçılık	55
4.14. Fasıl 14: Ulaştırma Politikası	56
4.15. Fasıl 15: Enerji	57
4.16. Fasıl 16: Vergilendirme	59
4.17. Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika	60
4.18. Fasıl 18: İstatistik	60
4.19. Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam	61
4.20. Fasıl 20: İşletmeler ve Sanayi Politikası	64
4.21. Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları	65
4.22. Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	65
4.23. Fasıl 23: Yargı ve Temel Haklar	67
4.24. Fasıl 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	72
4.25. Fasıl 25: Bilim ve Araştırma	77
4.26. Fasıl 26: Eğitim ve Kültür	78
4.27. Fasıl 27: Çevre	78
4.28. Fasıl 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması	80
4.29. Fasıl 29: Gümrük Birliği	81
4.30. Fasıl 30: Dış İlişkiler	82
4.31. Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası	83
4.32. Fasıl 32: Mali Kontrol	86
4.33. Fasıl 33: Mali ve Bütçesel Hükümler	88

İSTATİSTİKİ EK

TÜRKİYE 2008 İLERLEME RAPORU

1. GİRİŞ

1.1. Önsöz

Aralık 1997 tarihli Lüksemburg AB Konseyi kararlarını takiben, Komisyon, Konsey ve Parlamento'ya düzenli olarak rapor sunmaktadır.

Türkiye'nin AB üyeliğe hazırlanma yönünde yaptığı ilerleme hakkındaki bu rapor, büyük ölçüde önceki raporlardaki aynı yapıyı takip etmektedir. Bu rapor:

- Birlik ile Türkiye arasındaki ilişkileri kısaca tanımlamakta;
- üyelik için siyasi kriterler açısından Türkiye'deki durumu incelemekte;
- üyelik için ekonomik kriterler açısından Türkiye'nin durumunu incelemekte;
- Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini, diğer bir deyişle, Antlaşmalar, ikincil mevzuat ve Birlik politikaları olarak tanımlanan müktesebatı üstlenme kapasitesini gözden geçirmektedir.

Bu rapor, 1 Ekim 2007 ve 2008 Ekim ayının ilk günleri arasındaki süreyi kapsamaktadır. İlerleme, alınan kararlar, fiilen kabul edilen mevzuat ve uygulanan tedbirler temel alınarak değerlendirilmiştir. Kural olarak, hazırlık veya Meclis onayı gibi değişik aşamalarda bulunan mevzuat veya tedbirler dikkate alınmamıştır. Bu anlayış, tüm raporlara eşit yaklaşılmasına ve nesnel bir değerlendirme yapılmasına olanak tanımaktadır.

Rapor, Komisyon tarafından toplanmış ve incelenmiş bilgiye dayanmaktadır. Buna ek olarak, Türk Hükümeti'nin ve üye ülkelerin katkıları, Avrupa Parlamentosu raporları¹ ve çeşitli uluslararası kuruluşlardan ve sivil toplum örgütlerinden gelen bilgiler dahil olmak üzere pek çok kaynak kullanılmıştır.

Komisyon, bu raporun içerdiği teknik incelemeye dayanarak, genişleme strateji kağıdında² Türkiye'ye ilişkin sonuçlara varmaktadır.

1.2. Çerçeve

Aralık 1999 Helsinki AB Konseyi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir. Türkiye ile katılım müzakerelerine Ekim 2005 tarihinde başlanmıştır.

Türkiye ile AET arasında Ortaklık Anlaşması 1963'te imzalanmış ve 1964 Aralık ayında yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve AB, 1995'te Gümrük Birliği oluşturmuşlardır.

1.3. AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler

Türkiye ile **katılım müzakereleri** devam etmiştir. Hazırlayıcı analitik evrede münferit fasıllar üzerinde müzakereye başlamaya hazırlık düzeyi tarama raporlarına dayalı olarak değerlendirilmiştir. Toplam 33 tarama raporundan biri Komisyon tarafından Konseye sunulmayı beklerken, 9 adet tarama raporu Konsey tarafından görüşülmektedir.

¹ Türkiye Raportörü Bayan Oomen Ruijten'di

² Genişleme Stratejisi ve Temel Güçlükler 2008-2009

Bugüne kadar 8 fasıl (*İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans-Avrupa Şebekeleri, Tüketicinin ve Sağlıkın Korunması, Fikri Mülkiyet Hukuku, Şirketler Hukuku*) açılmış olup, bunlardan biri (*Bilim ve Araştırma*) geçici olarak kapatılmıştır. Buna ilaveten, AB, Türkiye’yi 11 fasılda müzakerelere başlayabilmek için gerekli olan hazırlık seviyesi hakkında bilgilendirmiştir. Aralık 2006 tarihli Konsey kararı³ halen yürürlüktedir.

AB ile Türkiye arasındaki **geliştirilmiş siyasi diyalog** devam etmektedir. Siyasi diyalog toplantıları Mayıs ve Eylül 2008’de Bakanlar seviyesinde ve Şubat ile Temmuz 2008’de de Siyasi Direktörler düzeyinde yapılmıştır. Bu toplantılar, Türkiye’nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini gerçekleştirmesinde karşılaştığı ana zorluklar üzerine odaklanmış olup, Katılım Ortaklığı önceliklerini yerine getirme hususunda kaydedilen ilerlemeyi değerlendirmiştir. Irak, İran, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi AB ve Türkiye’nin ortak ilgi alanına giren bölgelere ilişkin dış politika konuları da düzenli bir şekilde görüşülmüştür.

AT-Türkiye **Gümrük Birliği**, 2006’da yaklaşık 100 milyar Avro’ya ulaşan AB-Türkiye ikili ticaretinin daha da artmasına katkıda bulunmuş, dolayısıyla Türkiye’nin, AB’nin yedinci ticari ortağı olmasını sağlamıştır. AB, Türkiye’den, ulaştırma alanındaki kısıtlamalar da dahil olmak üzere, Kıbrıs’a yönelik malların serbest dolaşımını sınırlandıran bütün kısıtlamaların kaldırılmasını istemiştir. Türkiye’nin ticarete yönelik teknik engeller, ithal lisansları, devlet yardımları ve fikri mülkiyet haklarının uygulanması konularında yaptığı taahhütler yerine getirilmeyi beklemektedir. Türkiye uzun süreden beri devam eden canlı büyükbaş hayvan, sığır eti ve diğer hayvan ürünleri ithalatı yasağı konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

AB, **Katılım Ortaklığı** vasıtasıyla reform öncelikleri hakkında yetkililere rehberlik yapmaktadır. Konsey gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığını Şubat 2008’de kabul etmiştir. Sözkonusu reform öncelikleri Ortaklık Anlaşması çerçevesinde oluşturulan yapılar aracılığıyla izlenmekte ve teşvik edilmektedir. Ortaklık Komitesi Mart 2008’de, Ortaklık Konseyi ise Mayıs 2008’de toplanmıştır. 2006 Kasım ayından bu yana sekiz sektörel alt komite toplantısı düzenlenmiştir.

Türkiye, 2006 Aralık ayından beri AT ile bir geri kabul anlaşması imzalanmasına yönelik müzakereleri devam ettirmemiştir.

Mali yardım konusunda ise; 2008 yılında Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) yoluyla yaklaşık 540 milyon Euro Türkiye’ye tahsis edilmiştir. Bütün programlar için ulusal seviyede stratejik çok yıllık çerçeveyi sağlayan 2008 – 2010 için Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi 25 Temmuz 2008’de Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye, IPA çerçevesinde birçok bölgesel ve yatay programdan istifade etmektedir.

IPA hazırlıkları bağlamında, Türkiye, geçtiğimiz yıl içinde, tüm bileşenler altındaki ilk takım programların sonuçlandırılması, Komisyon’la imzalanacak Çerçeve Anlaşmasının müzakere edilmesi ve uygulama sistemleri tesis edilmesine yönelik hazırlıklar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sözkonusu hazırlıklarda, 2007 yılı IPA program tahsisatlarının bazılarını tehlikeye atan gecikmeler yaşanmıştır. Türkiye’nin, geri kalan sistem zafiyetlerine ilişkin bulgularla gayretli

---

³ Sözkonusu karar, Türkiye’nin Kıbrıs Cumhuriyeti’ne yönelik kısıtlamaları ile bağlantılı sekiz fasılda müzakerelerin açılmayacağına ve Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolün Türkiye tarafından tamamen uygulandığı Komisyonca teyit edilinceye dek hiçbir fasılın geçici olarak kapatılmayacağına amirdir.

bir şekilde ilgilenmesi; proje ve program dönemlerinin kalite ve verimliliğini daha da geliştirmesi gerekmektedir.

2. SİYASİ KRİTERLER

Bu bölüm Türkiye'nin demokrasiyi güvence altına alan kurumların istikrarı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması konularını içeren Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşılamaya yönelik ilerlemesini değerlendirmektedir. Bölüm ayrıca, uluslararası yükümlülükler, bölgesel işbirliği, üye ve genişleme kapsamındaki ülkeler ile iyi komşuluk ilişkileri konularını gözden geçirmektedir.

2.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 14 Mart 2008 tarihinde, iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kapatılması ve partinin, Türkiye Cumhurbaşkanı ile Başbakanının da aralarında bulunduğu 71 eski ve halen görevde bulunan yetkilisine beş yıl süreyle herhangi bir siyasi partiye üye olma yasağı getirilmesi istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anılan partiye karşı yapılan suçlamalarda laiklik karşıtı faaliyetlerin odağı haline geldiği iddiası yer almıştır. Anayasa Mahkemesi, 30 Temmuz günü, partinin kapatılması için gerekli oy çoğunluğuna erişememiş, ancak, partinin, Cumhuriyet'in laiklik ilkelerine karşı faaliyetlerde bulunduğu kanaatine varmıştır. Parti adına 2008 yılında tahakkuk edecek devlet yardımında %50 oranında kesinti yapılmasına hükmetmiştir. (*Bkz. Dernekleşme özgürlüğü bölümü*).

Temyiz Mahkemesinde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, 16 Kasım 2007 tarihinde, Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri ile Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili hükümleri uyarınca Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, ayrıca, anılan partinin 221 eski ve halen görevde bulunan yetkilisine beş yıl süreyle herhangi bir siyasi partiye üye olma yasağı getirilmesini de talep etmiştir. Anılan parti, ülkenin birlik ve bütünlüğü aleyhinde faaliyetlerde bulunmakla suçlanmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin bahsekonu davaya ilişkin kararı beklenmektedir.

Ergenekon adıyla bilinen bir suç şebekesi olduğu iddia edilen oluşum hakkında 2007 yılında başlatılan soruşturma, aralarında emekli Generallerin de bulunduğu kişilerin tutuklanmasına yol açmıştır. Ergenekon hakkında İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 14 Temmuz 2008 tarihinde sunulan iddianame bir terör örgütü kurmak, hükümeti devirmeye teşebbüs etmek ve hükümetin işleyişini şiddete başvurmak suretiyle zayıflatmak gibi suçlamalara dayanmaktadır. Soruşturma süresince savunma haklarının yeterince korunmadığına ve suçlama yapılmaksızın gözaltı süresinin fazla uzun olduğuna ilişkin bilgiler alınmıştır. Ölçeği bakımından ilk örneği teşkil eden bu davanın birinci duruşması planlandığı üzere 20 Ekim'de gerçekleştirilmiştir.

Anayasa

İktidar partisi, diğer hususlar meyanında, Türkiye'nin temel haklara ilişkin uluslararası standartlara uyum sağlaması amacıyla, bir grup akademisyene 1982 Anayasası'nı gözden geçirme görevi vermiştir.

Ancak, kamuya veya parlamentoya herhangi bir taslak sunulmamış ve taslağın tartışılması amacıyla herhangi bir zaman çizelgesi oluşturulmamıştır.

Bunun yerine, Şubat 2008'de Meclis, üniversite öğrencileri için başörtüsü yasağının kaldırılması amacıyla, Anayasa'nın 10. maddesi (Kanun önünde eşitlik) ile 42. maddesinde (Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi) değişiklik yapmıştır. Anılan değişiklikler, iktidar partisi AKP ile muhalefetteki Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Demokratik Toplum Partisinin (DTP) desteği ile kabul edilmiştir.

Muhalefet partileri Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokratik Sol Parti'nin (DSP) başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi, 5 Haziran 2008 tarihinde sözkonusu değişikliklerin Devletin laik niteliğine aykırılık teşkil etmesi nedeniyle iptal edilmesine karar vermiştir. Azınlıkta kalan iki hakim, Mahkemenin Anayasal değişiklikleri esastan değil sadece şekil yönünden inceleyebileceğini savunmuşlardır.

Parlamento

Parlamento - Türkiye Büyük Millet Meclisi - 116 kanun kabul etmiştir. Ekim 2007'den itibaren, Hükümet 397 kanun taslağını Meclis'e sevk ederken, 313 kanun taslağı da çeşitli milletvekilleri tarafından Meclis'e sunulmuştur.

Mart 2008'de, AGİT Seçim İzleme Raporu'nun önerilerine uygun olarak, yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının Parlamento seçimlerine katılmasını sağlamak amacıyla Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da değişiklik yapılmıştır.

Ancak, CHP tarafından yapılan bir başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi, Mayıs ayında posta yoluyla oy kullanımının Anayasa'ya aykırılık teşkil ettiğine karar vermiştir. CHP, bazıları AB bağlantılı demokratikleşme reformları ile ilgili olmak üzere (Yeni Vakıflar Kanunu ve TRT Kanunu bunlara ilişkin bazı örneklerdir) 2008 yılında kabul edilmiş 16 kanun hakkında Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur.

Cumhurbaşkanı

Yeni Cumhurbaşkanı, siyasi aktörler ve sivil toplum arasında uzlaştırıcı bir rol oynayabilmek amacıyla gayret göstermiştir. Hükümet ile iyi bir çalışma ilişkisi kurmuş ve müteaddit defalar AB'ye uyumla ilgili reformların hızlandırılması yönünde çağrıda bulunmuştur.

Cumhurbaşkanı, dış politika konularında aktif bir rol oynamış ve yurtdışına sık sık ziyaretlerde bulunmuştur. Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın daveti üzerine, iki ülke arasında ikili ilişkilerin normalleştirilmesine yol açacak ikili diyalogun tesis edilmesi amacıyla, Eylül 2008'de Ermenistan'a ziyaret gerçekleştiren ilk Türk Cumhurbaşkanı olmuştur.

Hükümet

Hükümet, AB katılım sürecine ve siyasi reformlara bağlılığını ifade etmiştir.

Ancak, geniş siyasi yetkilerine rağmen, Hükümet, tutarlı ve kapsamlı bir siyasi reform programı ortaya koyamamıştır. 1 Eylül 2008 tarihinde, Hükümet, AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı taslağını açıklamış; sivil toplum ve muhalefet ile bir istişare süreci başlatmıştır. Ulusal Program kabul edilmeyi beklemektedir. AB işlerinden sorumlu ana eşgüdüm kuruluşu olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nin (ABGS) personel durumu ve kaynakları zayıf olmayı sürdürmektedir.

Yerel yönetimler konusunda, Meclis, Mart 2008'de belediyelere ilişkin bir Kanun kabul etmiştir. Bahsekonu yasa 43 yeni ilçe oluşturmuş, 239 belediyeyi birleştirmiş ve 863 belediyeyi kapatmıştır. Temmuz 2008'de Meclis, yerel yönetimlerin görevlerini daha etkili bir şekilde yerine getirmelerini sağlamak amacıyla gelirlerini arttıracak bir yasayı kabul etmiştir. Yerel yönetimlere ilişkin yasaların uygulanmasına ve kapasite artırımına devam edilmiştir.

Ancak, belediyelere ilişkin Mart 2008'de kabul edilen yasa, CHP'nin başvurusunun ardından Anayasa Mahkemesi tarafından incelenmektedir. Yerel yönetimlere daha çok yetki devrini amaçlayan Kamu Yönetimi Hakkında Çerçeve Yasa konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır.

Vatandaşların yerel yönetimlere katılımını arttırmak için bir platform olarak düşünülen Kent Konseyleri sadece az sayıda şehirde etkili olarak çalışmaktadır. Tüm Kent Konseylerini güçlendirmek için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Hesap verebilirlik sistemleri ve şeffaflık da güçlendirilmelidir.

Genel olarak, yasama ve yürütme işlevlerine ilişkin olarak, yeni Cumhurbaşkanı'nın daha fazla siyasi reform çağrısı yapmak suretiyle üstlenmiş olduğu olumlu role rağmen, Hükümet, tutarlı ve kapsamlı bir siyasi ve anayasal reform programını ortaya çıkaramamıştır. Ayrıca, başlıca siyasi partiler arasında diyalog ve uzlaşma ruhu eksikliği, siyasi kurumların düzgün işleyişi üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur. Yeni seçilen Meclis'in çalışmaları, iki partinin kapatılmasına ilişkin davalardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Yerel yönetimlere ilişkin olarak ise, ahiren kabul edilen yerel yönetim yasalarının hayata geçirilmesi ve yerel yönetimler lehinde ademi merkeziyetçiliğin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Kamu Yönetimi

Hükümet, bürokrasiyi azaltmaya yönelik çalışmalar çerçevesinde Mayıs 2008'de bir genelge yayınlarak, tüm kamu kurumlarına, ikamet ve doğum kayıtlarını vatandaşlardan talep etmek yerine bu bilgiler için kimlik paylaşımı veritabanının (KPS) kullanılması talimatını vermiştir. Mevcut istihdam ve kıdem ilerleme prosedürü (orta kariyer düzeyine kadar) bir özerk birim tarafından idare edilen liyakat temelli rekabetçi bir sisteme dayalıdır.

Bununla birlikte, üst düzey atamaların siyasileşmesi eleştirilmektedir. Kamu yönetimi reformu konusunda bazı sorunların çözülmesi gerekmektedir. İdarenin yükünün hafifletilmesi, basitleştirmenin sağlanması, olağan etki değerlendirmelerinin hayata geçirilmesi, idari prosedürlerinin geliştirilmesi, şeffaflığın güçlendirilmesi ve siyasa oluşturma ile eşgüdüm sistemlerinin geliştirilmesi bu sorunlar arasında sayılabilir.

Mali idare ve siyasa oluşturma alanlarının temel unsurları olan strateji geliştirme birimlerinin güçlendirilmeleri gerekmektedir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun tamamen uygulamaya girmesini temin etmek için çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır.

Parlamento'ya devlet memurluğu konusunda kapsamlı bir yasa taslağı henüz gönderilmemiştir.

Genel olarak, kamu yönetimi reformu alanında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Kamu hizmeti sisteminin modernize edilmesi gerekmektedir.

Güvenlik güçlerinin sivil denetimi

Ordu üzerindeki siyasi denetim, kuzey Irak'taki terör hedeflerine yönelik askeri operasyonlar bağlamında fiili olarak uygulanmıştır. Sözkonusu operasyonlar Parlamento'nun izni ve Hükümet'in kararıyla gerçekleştirilmiştir.

Ancak, Silahlı Kuvvetler, resmi ve gayriresmi mekanizmalar vasıtasıyla önemli ölçüde siyasi etkinlik göstermeye devam etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin üst düzey mensupları, Kıbrıs, Güneydoğu, laiklik, siyasi partiler ve askeri olmayan diğer gelişmeler dahil olmak üzere iç ve dış politika konularında sorumlulukları dışında kalan alanlarda görüşlerini açıklamışlardır.

Türk Silahlı Kuvvetlerin İç Hizmet Kanunu ve MGK Kanununda değişiklik yapılmamıştır. Bu kanunlar, Türk askeri güçlerinin rol ve görevlerini tanımlamakta ve ulusal güvenliği geniş şekilde tanımlayarak askerlere geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Jandarma'nın üstlendiği sivil faaliyetlerde sivil denetiminin artırılması konusunda bir gelişme olmamıştır.

AB dahil olmak üzere yabancı kuruluşlardan mali yardım alan STK'ları ortaya koyan Ordu'ya ait bir iç yazışma basına sızmıştır. Sözkonusu yazı Genelkurmay tarafından yalanlanmamıştır.

Güvenlik, Kamu Düzeni ve Takviye Birliklerine ilişkin 1997 EMASYA gizli Protokolü aynen yürürlüktedir. Bu protokol, iç güvenlik konularında, belirli şartlara bağlı olarak, sivil makamların talebi olmaksızın askeri operasyonlar yürütülmesine imkan tanımaktadır.

Askeri bütçe ve harcamalar üzerinde Parlamento denetiminin güçlendirilmesi hususunda bir ilerleme olmamıştır. Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu, Milli Savunma Bakanlığı bütçesini incelemektedir. Ancak, bütçe dışı kaynaklar Parlamento denetiminin dışında kalmaktadır. Birçok tedarik projesi için kaynak sağlayan Savunma Sanayi Destekleme Fonu bütçe dışı bir fon olmayı sürdürmektedir.

Anyasaya göre, Sayıştay, askeri harcamaların harcama sonrası denetimini yapabilmektedir. 2007'de, tüm askeri muhasebe ofislerinin %25'i denetlenmiştir. Ancak, Sayıştay, kabul edilmesi gecikmiş olan gözden geçirilmiş Sayıştay Kanunu kabul edilene kadar askeri mülklerin denetimini yapamamaktadır. Güvenlik kurumlarının denetimine imkan veren 2003 Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Yasası'nın yeterli bir şekilde uygulanması henüz sağlanamamıştır.

Genel olarak, savunma harcamalarının Parlamento tarafından denetimi ve askeri makamlar üzerinde tam bir sivil denetim konularında bir ilerleme sağlanamamıştır. Silahlı kuvvetlerin üst düzey yetkilileri, sorumlulukları dışında kalan alanlarda açıklamalar yapmışlardır.

Yargı Sistemi

Adalet Bakanlığı, 2008 ilkbaharında tanıttığı taslak yargı reformu stratejisi üzerinde çalışmaktadır. Kapsamlı bir şekilde hazırlanmış olan bu belge yargının bağımsızlığına, tarafsızlığına, verimlilik ve etkililiğine; profesyonelliğin artırılmasına; idare sistemine; yargıya güvenin artırılmasına; yargıya erişimin kolaylaştırılmasına ve cezaevi sisteminin geliştirilmesine yönelik önlemlere ilişkin konuları ele almaktadır. Hakimler ve savcılar, Antalya'da düzenlenen bir toplantıda taslak strateji üzerinde tartışmışlardır.

2007 yılında, toplam 846 hakim ve savcı atanmıştır. Hakim ve savcıların toplam sayısı 1 Mayıs 2008 tarihi itibarıyla sırasıyla 6.914 ve 3.917'dir. (1 Mayıs 2007'de bu sayılar sırasıyla 6.785 ve 3.744 idi.) 1 Mayıs 2008 tarihinde, hakim ve savcılar için toplam münhal kadro sayısı 4.166 idi. Yargıya ayrılan fonların toplamı 2007 yılında toplam 865 milyon Avro olmuştur. Bu meblağ yargı mensuplarının tamamının maaşları ve sosyal güvenlik ödemeleri ile yargının hizmetlerini ve emlak alımlarını kapsamaktadır.

Ancak, bölgesel istinaf mahkemelerinin kurulması konusunda bir gelişme olmamıştır. Bu durum kaygı vericidir. Yasaya göre bahsekonu mahkemelerin 2007 yılı Haziran ayı itibarıyla göreve başlamaları gerekiyordu. Ayrıca, yargının, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin mevzuat yorumlamalarının AİHS, AİHM içtihadı ve T.C. Anayasası'nın 90. Maddesiyle uyumlu olmasının sağlanması için çabaların artırılmasına ihtiyaç vardır.

Yargının tarafsızlığı konusunda kaygılar sürmektedir. Yüksek düzey yargı mensupları kamoyuna çeşitli vesilelerle siyasi yorumlar aktarmış olup, bu yorumlar ileride yargının tarafsızlığına gölge düşürecek niteliğe sahip olabilir. Yargının bağımsızlığı konusunda, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) bileşimine⁴ ve yargı müfettişlerinin raporlama şekillerine ilişkin⁵ bir ilerleme sağlanamamıştır. (*Bkz. 23. Fasıll- Yargı ve temel haklar*)

Yargıtay kararını müteakip Şemdinli davası Van Askeri Mahkemesi'ne devredilmiştir.⁶ Van Askeri Mahkemesi, dava sırasında sanığın serbest bırakılması emrini vermiştir.

Diğer yüksek profilli davalar soruşturma kalitesinin önemini ortaya koymuştur. Bu durum bir taraftan polis ve jandarma ile diğer taraftan yargı arasındaki kurumsal ilişkinin geliştirilmesi gereğine işaret etmektedir.

Genel olarak, taslak yargı reformu stratejisi üzerinde bugüne kadar yapılan çalışmalar olumlu bir gelişme teşkil etmiştir. Adalet Bakanlığı sivil toplum dahil olmak üzere ilgili tüm aktörlerle istişarelerini sürdürmeli, genişletmeli ve strateji için gerekli geniş desteği oluşturmalıdır. Yargı alanındaki reformlar Katılım Ortaklığı öncelikleri arasındadır.

Yolsuzlukla Mücadele Politikası

Türkiye, GRECO'nun 2005 yılı ilk ve ikinci ortak değerlendirme raporlarında yapılan tavsiyelerin üçte birini uygulamaya koymuştur. Türkiye'nin mevcut yolsuzlukla mücadele mevzuatının hayata geçirilmesinde gösterdiği çabalara, kanun uygulayıcıları için yolsuzlukların ortaya çıkarılması ve soruşturulması konularında eğitim, el koyma ve müsadere

⁴ HSYK'nın bileşimi yargıyı bir bütün olarak temsil etmemektedir. Sadece Yargıtay ve Danıştay'ın üst düzey üyeleri HSYK'nın da üyeleridir.

⁵ Hakimlerin ve savcılarının performanslarını değerlendirmeden sorumlu yargı müfettişleri HSYK'dan ziyade Adalet Bakanlığı'na bağlıdır.

⁶ Bu dava, 2005 Kasım ayında, Türkiye'nin Güneydoğu'sunda yer alan Şemdinli'de bir kişinin öldüğü, bazılarının ise yaralandığı bombalama olayıyla ilgilidir. Savcı, iddianamesini 2006 Mart ayında açıklamıştır. İddianamede yüksek rütbeli askeri komutanlara yönelik suçlamalar da yer alıyordu. Genelkurmay Başkanlığı söz konusu iddianameyi eleştirmiş ve anayasal sorumlulukları olan kurumları harekete geçmeye çağırmıştır. 2006 Nisan ayında HSYK bahsekonu savcıcıyı azletmiştir. Bu kararın orantısız niteliği HSYK'nın diğer devlet kurumları karşısında bağımsızlığı hakkında soru işaretlerine yol açmıştır. Sivil bir ilk derece mahkemesi sanıkları – iki astsubay ve bir PKK muhbiri - otuz dokuz (39) yıl hapse mahkum etmiştir. Temyiz talebini müteakip Yargıtay suçun tam olarak oluşmadığı ve davanın Askeri Mahkemenin görev alanına girdiği kararını vermiştir.

konularında rehber ilkeler benimsenmesi ve yolsuzlukla mücadelede alınan tedbirlerin etkilerinin denetimi konusunda sistemler geliştirilmesi örnek olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte, Hükümet kapsamlı bir yolsuzlukla mücadele stratejisi hazırlayamamıştır. Bu alanda politika belirleme konusunda yeterli siyasi destek alınmamıştır.

Ayrıca, sivil toplumu kapsayan ve yolsuzlukla mücadele stratejilerinin uygulanmasının denetimi ile yeni stratejilerin önerilmesi görevlerini üstlenecek genel bir gözetim organı oluşturulması gibi GRECO'nun en önemli tavsiyelerinden birçoğu yerine getirilmemiştir.

Özellikle gayrimenkul şirketleri, yerel yönetimler ve üniversitelerin adlarının karıştığı yolsuzluk olayları basında sıkça yer almıştır. Sonuç olarak, kanun uygulayıcı birimler, birçok kuruma yönelik olarak yüksek profilli yolsuzluk soruşturmaları yürütmüşlerdir. Almanya'daki Deniz Feneri adlı hayır kurumuna karşı açılan dolandırıcılık davası çerçevesinde, Frankfurt am Main Bölge Mahkemesi, kurumun üç yöneticisini bağış olarak topladıkları fonları başka amaçla kullanmaktan dolayı mahkum etmiştir. Mahkeme ayrıca, bağışların bir bölümünün Türkiye'de bulunan kuruluşlara aktarıldığını beyan etmiştir. Bu bağlamda, bir Ankara savcısı soruşturma başlatmış ve Adalet Bakanlığı'ndan Alman Mahkemesi'nden gerekli evrakları istemesini talep etmiştir.

Milletvekili dokunulmazlıklarının sınırlandırılması konusunda bir ilerleme olmamıştır. Seçim kampanyalarının finansmanına ilişkin herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir kararında, dokunulmazlıkların hangi şartlar altında kaldırılabileceği konusunda nesnel ölçütler oluşturulmadığını belirtmiştir.⁷

Sayıştay'a ilişkin yeni yasal düzenleme hakkında ilerleme kaydedilmemiştir. Parlamentonun kamu harcamaları üzerindeki denetiminin güçlendirilmesi konusunda bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Genel olarak, yolsuzlukla mücadele alanında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Yolsuzluk halen yaygındır. Yolsuzlukla mücadeleye ilişkin yasal çerçeve ve kurumsal düzenlemelere ilişkin olarak sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Genel bir strateji, eylem planı ile eşgüdüm mekanizmasının bulunmamasının sürmekte olması bu konudaki endişelerin devam etmesinin nedenidir. Türkiye'nin, yolsuzluk iddialarına ilişkin olarak gerçekleştirilmiş olan soruşturmalar, kovuşturmalar ve iddianamelerin sonuçları hakkında bir değerlendirme yapması gerekmektedir.

(Bkz. 23. Fasıll- Yargı ve temel haklar)

2.2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması

Uluslararası insan hakları hukukuna riayet

İnsan haklarına ilişkin belgelerin onaylanması bağlamında herhangi bir gelişme olmamıştır. İşkenceye Karşı BM Sözleşmesinin Eylül 2005'te imzalanan İhtiyari Protokolü onaylanmamıştır. Engellilerin Haklarına İlişkin BM Sözleşmesi'nin onay süreci beklemededir. Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) ilişkin üç ek protokolü⁸ onaylamamıştır.

⁷ Kart-Türkiye (Uygulama 8917/05)

⁸ 4, 7, 12 numaralı Protokoller

Rapor döneminde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Türkiye'nin AİHS'ni ihlal ettiği sonucuna vardığı 226 karar vermiştir. Geçen seneye benzer bir şekilde, rapor dönemi boyunca 3705 başvuruyla AİHM'ye yapılan yeni başvuruların sayısı artmaya devam etmiştir. Bu başvuruların büyük bölümü adil yargılanma hakkı ve mülkiyet hakkının korunmasıyla ilgilidir. Az sayıda başvuru da yaşama hakkı veya işkence ve kötü muamele ile ilgilidir.

Türkiye, davaların çoğunluğunda AİHM'nin son kararlarına uymuştur. Bununla beraber, önemli miktarda AİHM kararı Türkiye tarafından yerine getirilmeyi beklemektedir. Bu durum bazen, genel yasama önlemleri gerekmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, AİHM kararının ardından ulusal sürecin yeniden başlatılmasını bazı durumlarda önleyen yasal hüküm halen yürürlüktedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bu durumun devam etmesinin Türkiye'nin AİHS'den kaynaklanan yükümlülüklerinin açıkça ihlali olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca, Türkiye vicdani nedenlerle askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddeden kişilerin adli kovuşturmayaya tabi tutulması ve tekrar cezalandırılmasını önleyen yasal tedbirleri almamıştır. Bakanlar Komitesi'nde gerekli yürütme önlemlerinin alınmasını bekleyen diğer davalar, güvenlik kuvvetlerinin faaliyetlerinin kontrolü, ihlallere karşı etkin tazminatlar ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasıyla ilgilidir.

Kıbrıs davasında, kayıp kişiler konusu ve Kıbrıs'ın kuzeyinde devamlı olarak ikamet eden Kıbrıslı Rumların mülkiyet haklarına ilişkin kısıtlamalar sorunu devam etmektedir. Yerinden edilmiş kişilerin mülkiyet haklarını karşılamak üzere kurulan tazminat mekanizması, ilke olarak AİHM kararlarının uygulanmasını sağlamaktadır ve tazminat taleplerini almaya devam etmektedir. Mahkeme 22 Nisan 2008'de, Kıbrıs Türk Taşınmaz Mal Komisyonu tarafından takip edilen ve 1 Milyon ABD Doları ödenmesini ve mülkiyet değişimi sağlayan *Eugenia Michaelidou Developments Ltd. ve Michael Tymvios* davasının çözümünü memnuniyetle karşılamıştır. Bununla birlikte, AİHM, mevcut tazminatın tüm ilgili davalar için etkili olup olmadığını değerlendirmemiştir. Türkiye *Loizidou* ve *Xenides-Arestis* davalarına ilişkin AİHM kararlarını henüz tam olarak uygulamamıştır.

Genel olarak, Türkiye AİHM kararlarını uygulama konusunda ilerleme sağlamaya devam etmiştir. Bununla birlikte, bu bağlamda daha çok çaba gösterilmesi gerekmektedir. Ayrıca başta İşkenceye Karşı BM Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolü olmak üzere uluslararası insan hakları belgelerinin onaylanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Devlet tarafından desteklenen birçok kuruluş **insan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesiyle** görevlidir. Bunlara Başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Başkanlığı ile İnsan Hakları Kurulları dahildir (toplam 931 adet). İnsan Hakları Kurulları, gözaltı merkezlerini ve kamuya bağlı sosyal hizmet kurumlarını ziyaret etmekle görevlidir.

Parlamento düzeyinde, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, cezaevleri ve gözaltı merkezlerinde işkence ve kötü muamele ile gazeteci Hrant Dink cinayetini soruşturma amacıyla iki Alt Komisyon kurmuştur. Hrant Dink cinayetinin soruşturulmasına ilişkin olarak kurulan Komisyon, raporunu Temmuz 2008'de tamamlamıştır. Söz konusu raporda, emniyet güçleri ve jandarmanın cinayeti önlemede ihmali, hatası ve eşgüdüm eksikliği bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgular uygun bir şekilde takip edilmelidir.

İnsan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik kurumsal çerçeve söz konusu kurumların bağımsız olmaları şartıyla uyusmamaktadır ve kurumlar mali özerklik ve şeffaflıktan yoksundur. Bu kurumların çalışmaları konusunda daha büyük bir kamu bilincine ihtiyaç duyulmaktadır. STK'lar, uzmanlar ve Bakanlıkları temsil eden bir organ olan İnsan

Hakları Danışma Kurulu, Ekim 2004'te azınlık hakları konusunda yayınlanan bir rapordan bu yana faaliyet göstermemektedir.

Ayrıca, Ombudsman sisteminin kurulması sürecinde, eski Cumhurbaşkanı Sezer'in 2006 yılında bu konudaki kanunun bazı maddelerinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvurudan bu yana ilerleme sağlanamamıştır. Anayasa Mahkemesi, Kanun'un yürürlüğe girişini bu konudaki kararının açıklanmasına kadar askıya almıştır. Ombudsman sisteminin yokluğunda, insan haklarına saygı, özgürlükler, hukuk ve adalet bağlamında merkezi ve yerel düzeyde verilen idari kararlara karşı yapılan şikâyetlerin soruşturulması için yargı yoluna gitmekten başka çare kalmamaktadır. Ombudsman yoluyla bir tetkik mekanizmasının kurulması, hukukun üstünlüğü ilkesinin güçlendirilmesi ile bireysel hakların korunmasıyla toplumun değişik kesimleri arasındaki gerilimin yatıştırılmasına yardımcı olacaktır.

İnsan hakları savunucuları işleri dolayısıyla cezai takibata uğramışlardır. Bazıları radikal gruplar tarafından tehdit edilmiş ve sonrasında polis korumasına alınmışlardır.

Genel olarak, insan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine ilişkin kurumlar bağımsızlık ve kaynaklardan yoksundurlar. Gecikmiş olan Ombudsman sisteminin kurulması, toplumdaki gerilimleri önlemek için kilit önemdedir. Ayrıca, insan hakları savunucularının kişisel güvenliğine yönelik tehditler ve zaman zaman uygulanan cezai takibatlar onların çalışmaları üzerinde ters etki yaratmaktadır.

Medeni ve siyasi haklar

Tutukluların hakları, gözaltında işkence ve kötü muamele olaylarını önleyen, polis nezaretindeki tutukluların tıbbi incelenmesini de içeren kapsamlı bir teminat listesi ile koruma altına alınmıştır. Bu hükümlere uyumu sağlamaya yönelik çabalar sürmektedir. Bu çabalar arasında, yargıçlar, savcılar ve adli uzmanlar için etkili soruşturma ve işkence ile kötü muamele olaylarının belgelendirilmesi konularında rehberlik sağlayan İstanbul Protokolü'nün daha iyi uygulanmasına yönelik eğitimler yer almaktadır.

İçişleri Bakanlığı, vatandaşların kanun uygulayıcılarına karşı şikâyetlerini soruşturmaya yönelik bir bağımsız ulusal mekanizma kurmak için çalışmalarını sürdürmüştür. Bir sonraki adım olarak, bu mekanizmanın kurulması için, mekanizmanın yapısı ve fonksiyonları konusunda kamusal istişareler gereklidir.

Adli Tıp Kurumu, raporlarının güvenilirliğini artıracak olan ISO kalite akreditasyonu için hazırlanmaktadır. Kaynakları artırmak amacıyla Kurumun mevcut yedi şubesine ek olarak Türkiye'nin 81 ilinin her birinde birimler oluşturma çalışmaları sürmektedir.

Bununla birlikte, özellikle resmi gözaltı merkezlerinin dışında ve bilhassa tutuklu nakilleri sırasında veya dışarıda, tutukluluk hali dışındaki işkence ve kötü muamele olaylarıyla ilgili olarak STK'lar tarafından yapılan başvuruların sayısında artış olmuştur. Ayrıca, resmi önlemlerin, gözaltında veya cezaevinde ortaya çıkan işkence ve kötü muamele olaylarını önleyemediği durumlarla karşılaşmaktadır. Bu gelişmeler endişe vericidir.

Polisin görevleri ve yasal yetkilerine ilişkin kanunda 2007 yılında yapılan değişikliklerle, polisin direnişle karşılaşmadığı sürece güç kullanma yetkisi kaldırılmıştır. Bu değişikliklerin, güvenlik güçleri üyelerine verilen talimatlarla birlikte, Türk mevzuatını AİHS standartlarıyla uyumlu hale getirdiği izlenimi oluşmaktadır. Bununla birlikte, bu kanunun uygulanmasının

rutin kimlik kontrolleri sırasında kötü muameleye yol açtığı yönünde endişeler vardır. İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi için değişen kanun hükümlerinin tam olarak uygulanmasının Türk makamlarınca denetlenmesine ihtiyaç vardır.

Sözleşmeyi imzalayan taraflardan gözaltı merkezlerinin denetlenmesi için bağımsız ulusal bir önleyici mekanizma kurulması veya belirlenmesini talep eden İşkenceye Karşı BM Sözleşmesine EK İhtiyari Protokolü'nün onaylanması beklenirken (*Bkz. Uluslararası insan hakları belgelerinin onaylanması*), halen buna benzer herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır. İnsan Hakları Kurullarının yaptığı ziyaretler çoğu kez takip edilmemektedir ve bu Kurullar yeterli uzmanlığa sahip değildir.

Avukat huzurunda alınmayan ya da bir yargıç önünde teyit edilmemiş ifadelerin kullanılması, Ceza Muhakemesi Kanununda yasaklanmıştır. Ancak, Yargıtay bu tür ifadelerin kullanılması yasağının geriye dönük olarak uygulanamayacağına hükmetmiştir. Davalı tarafından kötü muamele iddiasında bulunmuş olmasına rağmen, alt mahkemelerin bu tür kanıtları dava dosyasından kaldırmadığı vakalar bulunmaktadır.

Gözaltına alınırken ve gözaltından çıkarken verilen sağlık raporları, kaynak ve uzman eksikliğinden dolayı bazen hatalı olmaktadır. Ayrıca yasal çerçeve, doktorların kendi güvenlikleri için gözaltına alınanların tıbbi muayenesi sırasında yanlarında kolluk kuvvetleri bulunmasını talep etmelerine imkan tanımaktadır. Ancak bazı vakalarda kolluk kuvvetlerinin doktorun talep etmemesine rağmen muayenede hazır bulunduğu bildirilmiştir.

İşkence ve kötü muamele mağdurları esas olarak sivil toplum örgütlerinin sağladığı rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmaktadır. Bu durum kısmen, işkence ve kötü muamele mağdurları için devlet hizmetlerinin eksikliğinden ya da bunlara erişimin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır.

İnsan hakları ihlallerinin cezasız kalması bağlamında Adalet Bakanı, yakın geçmişte meydana gelen gözaltında işkence sonucu ölüm olayı nedeniyle kamuoyu önünde özür dilemiştir. Ancak insan hakları ihlallerinin cezasız kalması konusu endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Güvenlik güçleri tarafından işlenen insan hakları ihlalleri iddialarına karşı anında, tarafsız ve bağımsız bir şekilde araştırma uygulaması mevcut değildir. Mart 2006'da meydana gelen Diyarbakır olaylarına ilişkin savcıya yapılan 70 şikayet başvurusunun hiçbirisi sonuçlandırılmamıştır. Ayrıca, işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin yasal işlemler, etkin yargılama prosedürlerinin eksikliği veya bu prosedürlerin suistimal edilmesi nedeniyle sıklıkla gecikmektedir.

Genel olarak, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine ilişkin mücadelede sınırlı çaba gösterilmiştir. Konuya ilişkin kapsamlı tedbirler bulunmaktadır. Ancak, gözaltında veya resmi gözaltı merkezleri dışında işkence ve kötü muamele iddiaları endişe kaynağıdır. İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi için çabaların güçlendirilmesi gerekmektedir. İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol'ün onaylanması ve suçun cezasız kalmasına karşı mücadele bu bağlamda kilit rol oynamaktadır.

Adalet erişim bağlamında raporlar, kentsel bölgelerde gözaltındaki kişilerin çoğunluğunun gözaltına alındıktan hemen sonra avukata erişebildiklerini göstermektedir. Öte yandan sanıkların avukata erişiminin kırsal alanlarda, özellikle ülkenin Güneydoğusunda, kentsel bölgelerle eşit koşullarda gerçekleşmediği vakalar olmuştur.

Cezaevlerinin fiziksel altyapısının iyileştirilmesi devam etmiştir. 12 cezaevi inşaatı tamamlanmıştır ve 22 cezaevi inşaatı devam etmektedir.

Personelin eğitiminin iyileştirilmesi sürdürülmüştür. Hizmet öncesi, hizmet içi ve terfi eğitimleri veren dört cezaevi personel eğitim merkezi bulunmaktadır. Eğitimci eğitimleri, Avrupa Birliği'nin adli modernizasyon ve ceza reformu (JMCR) programı kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Ceza Kurumlarının ve Cezaevleri İzleme Kurulları'nın faaliyetlerinde daha fazla şeffaflık sağlanmıştır. Bu kurullar, cezaevlerine düzenli ziyaretler gerçekleştirmekte ve raporlarının sonuçları artık kamuoyunun erişimine sunulmaktadır. Yasa ayrıca, Ceza Kurumlarının ve Cezaevleri İzleme Kurulları'nın faaliyetlerinin yıllık raporlar halinde yayımlanmasına imkan vermektedir.

Ancak cezaevleri denetimine ilişkin ulusal mevzuat, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi Ek İhtiyari Protokol'ün koşullarını tam olarak karşılamamaktadır (*Bkz. İşkence ve kötü muamele*).

Mahkumların yazışmalarına kısıtlamalar getirilmesi ve sağlık/psikiyatri kaynaklarının yetersiz olması, halen sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Toplam kapasitesi 90.558 olan cezaevlerinde 95.551 mahkum bulunmaktadır. Özellikle büyük şehirlerdeki cezaevleri, aşırı kalabalık olma sorunu yaşamaktadır. Uygulamaya giren yüksek güvenlikli F-tipi cezaevlerine ilişkin genelge, tutukluların ortak faaliyet gerçekleştirmesi bağlamındaki eksikliklere çözüm getirmemiştir. Genelgenin doğru bir şekilde uygulanması, personelin sayısının ve eğitiminin artırılmasına ve farklı mahkum gruplarının faaliyetleri için yeterli alan yaratılmasına bağlıdır.

Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmış kişiler için hücre hapsinin uygulanmasına yönelik hükümler halen yürürlüktedir. Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Komitesi, 2006 yılında hazırladığı Türkiye'ye ilişkin raporunda bu rejimin mümkün olan en kısa süre için uygulanması ve ilgili mahkumun bireysel risk değerlendirmesine dayanması gerektiğine işaret etmiştir.

Cezaevi görevlileri tarafından gerçekleştirilen kötü muamele vakaları bildirilmiş, ancak bu iddiaların araştırılması için az sayıda dava açılmıştır.

Genel olarak, cezaevlerinin altyapısının geliştirilmesi ve personelin eğitimi konularında iyi düzeyde ilerleme sağlanmıştır. Ancak mahkumların koşulları, hücre hapsi ve seyrek olarak gerçekleşen kötü muameleyle ilişkin eksikliklerin üzerine gidilmesi gerekmektedir.

Türk toplumu tarafından hassas olarak algılanan konular dahil olmak üzere, Türk basınında geniş bir yelpazede çeşitli konular hakkında serbest tartışma devam etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Nisan ayında Türkiye'de **ifade özgürlüğüne** ilişkin tedbirleri güçlendirmek amacıyla Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi'ne ilişkin değişiklikleri kabul etmiştir. Böylece Madde'de⁹ kullanılan ifadeler değiştirilmiş, cezanın üst sınırı düşürülmüş ve yabancı

---

⁹ 301. Madde, aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

1. Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ve Devletin yargı organlarını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
2. Devletin askeri veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi 1. fıkra hükmüne göre cezalandırılır.
3. Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.
4. Bu suçtan dolayı soruşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlıdır.

bir ülkede küçük düşürücü ifadeler kullanılması durumunda daha yüksek ceza verilmesi uygulaması kaldırılmıştır. Ayrıca, yapılan değişiklikle adli soruşturma başlatılması için Adalet Bakanı'ndan izin alınması koşulu getirilmiştir. Madde'nin değiştirilmiş haliyle uygulanmasına ilişkin 9 Mayıs 2008 tarihinde bir genelge yayımlanmıştır¹⁰.

301. Madde'de değişiklik yapılmasının ardından mahkemeler, Eylül ayı itibariyle 257 dosyayı ön izin için Adalet Bakanı'na havale etmişlerdir. Ön izin alma koşulu, soruşturma aşamasında ya da adli işlemleri başlayan davalar için uygulanmaktadır. Adalet Bakanı, Eylül ayı itibariyle 163 dosyayı incelemiş ve 126 dosya ile ilgili işlemlerinin başlatılmasına izin vermemiştir.

Ancak 301. Madde'nin içeriği büyük oranda aynı kalmış ve izin alma koşulu, Madde'nin siyasi amaçlarla kullanılabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Adalet Bakanı, bugüne kadar 37 dosya ile ilgili soruşturma işlemlerine devam edilmesi iznini vermiştir. Bu dosyalardan biri, Ermeni kökenli Türk gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesinden kısa süre sonra Ermeni meselesi hakkında açıklamalar yapan bir Türk gazeteci hakkında açılan davaya aittir. Ayrıca, Türk Ceza Kanunu'nun daha önceki 159. Maddesi kapsamında Adalet Bakanı'nın verdiği izinlere ilişkin yasal belirsizlik mevcuttur.

İfade özgürlüğünü kısıtlayan diğer hükümler, endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Örneğin, kamu düzenine karşı işlenen suçları cezalandıran Türk Ceza Kanunu'nun 215, 216 ve 217. Maddeleri ve Terörle Mücadele Yasası, Kürt meseleleri hakkında şiddet içermeyen görüşlerini ifade edenlere karşı uygulanarak dava açılması ve bu kişilerin hüküm giymesine yol açmıştır. Türk hakim ve savcılar, özellikle Kürt bağlantılı meselelerde "şiddete teşvik" ve "kamu menfaati"ne ilişkin hükümleri geniş bir şekilde yorumlamaktadırlar. Bu durum, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ifade özgürlüğü ile ilgili içtihat hukukuna aykırıdır ve özellikle şiddet içeren ve içermeyen görüşler arasında ayırım yapılmasında eksikliklerin bulunduğu işaret etmektedir. Ayrıca, yargılaması devam eden davalarla ilgili basında çıkan haberler, Türk Ceza Kanunu'nun 288. Maddesi (adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs) ya da Türk Basın Kanunu kapsamında soruşturma başlatılmasına ve mahkemede hüküm giyilmesine yol açmışlardır. Benzer şekilde, vicdani ret hakkına ilişkin kamuya yönelik yapılan açıklamalar, Türk Ceza Kanunu'nun 318. Maddesi (halkı askerlikten soğutmak) uyarınca yargı sürecine tabi tutulmaktadır. Öte yandan, özellikle yolsuzluk iddiaları ve terörle mücadeleye ilişkin basın haberlerinin sonrasında üst düzey makamlar medyayı güçlü bir şekilde eleştiren beyanlarda bulunmuşlardır.

İnternet sitelerine sıkça getirilen ve kapsamı ile süresi orantısız olan yasaklar sorunlu bir diğer alandır. Popüler bir site olan YouTube, diğer web siteleri gibi defalarca kapatılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri hala bazı gazetecilerin ve medya kurumlarının askeri resepsiyonlara ve brifinglere erişimlerini engellemektedir.

Roj TV'nin kapatılmaması için Demokratik Toplum Partili 53 belediye başkanının Danimarka Başbakanı'na göndermiş olduğu mektuba ilişkin dava, Nisan 2008'de karara bağlanmıştır. Mahkeme, sanıkları 2 ay 15 gün hapse mahkum etmiş ve cezayı para cezasına çevirmiştir. Mahkemenin kararına ilişkin temyize gidilememektedir.

---

¹⁰ Genelge, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ilgili içtihat hukukuna atıfta bulunmuş ve insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin, Meclis tarafından onaylandıktan sonra iç hukuka uyumlu hale getirilmesi için fazladan hiçbir yasal sürece başvurulmaksızın otomatik olarak Türk hukukunun bir parçası olduğuna işaret etmiştir. Genelge ayrıca, 301. Madde'ye karşı suç işlenmesi durumunda sanığın kamuoyu önünde itibarının düşmemesi için Adalet Bakanı'nın izni olmaksızın ifadesinin alınmayacağını belirtmektedir.

Genel olarak, 301. Madde’de yapılan değişiklik ile Katılım Ortaklığı’nın bir önceliği olan ifade özgürlüğünü güçlendirecek tedbirler alınması çalışmalarında belirli bir ilerleme kaydedilmiştir. Öte yandan, Madde’de yapılan değişikliğin yeterli olup olmadığı, ancak uygulamanın tutarlı bir şekilde izlenmesiyle ortaya çıkacaktır. Buna ek olarak, ifade özgürlüğünün yasalarda ve uygulamada tam olarak sağlanması için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihat hukukuyla uyumlu daha fazla yasal reform yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Basın ve elektronik medyaya baskıların karşısında, basın özgürlüğüne tam saygı sağlanacak bir ortamın temin edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Toplanma özgürlüğüne ilişkin yasal çerçeve genel olarak Avrupa standartlarıyla uyumludur.

Bununla birlikte, barışçıl toplanma hakkının keyfi olarak kısıtlandığı uygulamalar olmuştur. Türk Polisi, 1 Mayıs’ta İstanbul Taksim Meydanı’nda gösteri yapma yasağına uymayan gösterici ve sendika temsilcilerine karşı orantısız güç kullanmıştır. Mart 2008’de Kürt *Nevruz* Bahar kutlamaları, özellikle Hakkari, Yüksekova ve Van olmak üzere bazı illerde göstericilere karşı şiddet kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Van’daki *Nevruz* gösterileri sırasında üç vatandaş hayatını kaybetmiştir. Van Cumhuriyet Başsavcılığınca ölümlerin nasıl gerçekleştiğine ilişkin olarak yapılan soruşturma halen sürmektedir.

Polisin gösterilerde orantısız güç kullanımı yönündeki iddialara ilişkin soruşturmalar başlatılmıştır. Ancak bu şekildeki davalarda, kamu davasının açılması Valinin iznine tabidir. Belirli bazı davalarda, bu izin, daha önceki soruşturmalardaki bulgulara rağmen, kesin kanıt olmadığı gerekçesiyle verilmemiştir. Öte yandan, polisin gösterilerde kötü muamele uyguladığı iddiasında bulunan bazı göstericiler cezai yaptırımlarla karşılaşmıştır. 1 Mayıs 2007’de İstanbul’daki gösterilerde polisin orantısız güç kullanımına ilişkin cezai soruşturma, iki polis memuruna yönelik suçlamalarla sonuçlanmıştır. Ancak buna paralel olarak yürütülen disiplin soruşturması, gösteriler sırasında görevde olan hiçbir polis memuru hakkında idari yaptırım uygulanmadan kapatılmıştır.

Genel olarak, keyfi sınırlamalar ve gösterilerde orantısız güç kullanımının devam ettiği gözönünde bulundurulduğunda, Avrupa standartlarıyla uyum içinde uygulanan bir toplanma özgürlüğünün sağlanması için daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Dernek kurma özgürlüğüyle ilgili olarak, yasal çerçeve Vakıflar Kanununda Şubat 2008’de yapılan değişiklikle daha da iyileştirilmiştir. Yeni kanun maddelerinin kapsamı, mevcut tüm vakıfları içermektedir. Yeni hükümler, vakıf kurmak için gerekli şartları yumuşatmakta ve yönetim kurulu üyelerinin seçilmesi, mülk edinimi ve satışı, yurtdışından kaynak tedariki ve yabancı vakıflarla işbirliği konuları başta olmak üzere vakıfların faaliyetlerini düzenleyen çerçeveyi kolaylaştırmaktadır. Daha önceden yürürlükte bulunan yabancıların Türkiye’de vakıf kurması yasağı yerine müteakabiliyet ilkesi getirilmiştir. Yeni yasa, tüm vakıflara yapılan bağışlara vergi teşviki getirmekte ve vakıflara ait kültür varlıklarının restorasyonuna, onarımına ve çevre düzenlemesine vergi muafiyeti imkanı tanımaktadır. Bunlara ilaveten, Kanun, vakıflar için en yüksek karar mekanizması olarak “Vakıflar Meclisi”nin kurulmasını sağlamıştır. Olumlu bir adım olarak, vakıflar bu yeni yapıda bizzat temsil edilmektedir.

Bununla birlikte, Dernekler Kanununun derneklere yurtdışından mali destek almadan önce ilgili makamlara haber verme ve alınan desteğe ilişkin ayrıntılı belgeler sağlama zorunluluğu getirmesi, derneklerin faaliyetlerine külfet teşkil etmeye devam etmektedir. Bununla birlikte, AT fonları dahil olmak üzere, yurtdışından mali destek alan sivil toplum kuruluşlarının sık sık denetime tabi tutulması endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Özellikle Türkiye’nin doğu

ve güneydoğusunda bazı STK faaliyetleri, güvenlik güçleri tarafından kameraya kaydedilmiştir.

Türk-Ermeni İş Geliştirme Konseyi'nin kaydı, açık hukuki dayanak olmadan İstanbul Valiliği tarafından reddedilmiştir. Mayıs ayında bir İstanbul Mahkemesi, İstanbul Valiliğince mahkemeye getirilen bir davada, bir lezbiyen, homoseksüel, biseksüel, transcinsiyet/transseksüel derneğini (LGBT) kapatma kararı almıştır. İstanbul Valiliği, Uluslararası Af Örgütü'nü yasadışı yoldan para toplamakla suçlamaktadır. Yetkili İstanbul İdare Mahkemesi davayı dinlemiş ve Uluslararası Af Örgütü lehinde karar vermiştir. İstanbul Valiliği davayı Danıştay'a temyize götürmüştür.

Siyasi partilere ilişkin olarak, AKP ve DTP hakkındaki kapatma davaları (*Bkz. Parlamentoya ilişkin bölüm*), siyasi partilere uygulanan mevcut yasal hükümlerin ifade ve dernekleşme özgürlükleri ile ilgili olarak siyasi aktörlere devletin müdahalesinden yeterli seviyede koruma sağlamadığını göstermektedir.

Genel olarak, dernek kurma özgürlüğünün yasal çerçevesinde iyileştirmeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, bazı dernekler, orantısız idari güçlüklerle veya adli uygulamalarla karşılaşmışlardır. Öte yandan, siyasi partilere yönelik tekrar eden kapatma davaları ışığında, siyasi partilere ilişkin yasal hükümlerin, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu tarafından çerçevesi çizildiği şekilde, AIHM içtihadı ve AB üye ülkelerindeki en iyi uygulamalarla uyumlu olacak şekilde değiştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Bu, Katılım Ortaklığının bir önceliğini teşkil etmektedir.

Sivil toplum örgütleriyle ilgili olarak, hükümet kurumları düzenli olarak STK'lara danışmaktadır. Ancak bu işbirliğini düzenleyen tutarlı bir hukuki çerçeve mevcut değildir. Sonuç olarak istişareler, belirsiz tercih kriterleriyle ve belirli bir düzene tabi olmadan yapılmakta ve bu istişarelerin somut politika getirisi olmamaktadır. Sivil toplumun ve diğer menfaat sahiplerinin karar alma sürecine daha fazla katılmalarının sağlanması halinde, siyasal çoğulculuk geliştirilebilir. Öte yandan, sivil toplum kuruluşlarının genişliği ve kapsamı güçlendirilmelidir.

Dini özgürlüklere ilişkin olarak, ibadet özgürlüğüne saygı genel olarak devam etmektedir. Şubat 2008'de kabul edilen Vakıflar Kanunu, diğer hususların yanı sıra, gayrimüslim azınlıklara ilişkin bazı mülkiyet konularına da ele almaktadır. (*Bkz. Mülkiyet hakkı ve Dernek kurma özgürlüğü*)

Nisan 2007'de Malatya'da üç Protestan'ın öldürülmesine ilişkin dava devam etmiştir. Tehditler nedeniyle önde gelen bir savunma avukatı koruma altına alınmıştır. Gayrimüslim azınlık temsilcilerine yönelik tehdit ve hakaretlere ilişkin olarak sınırlı sayıda mahkeme kararı alınmıştır.

Alevilerle ilgili olarak, hükümet bu cemaat ile diyalogun geliştirilmesi ve kaygılarına cevap verilmesi konusunda bir girişim açıklamıştır. Bir ilk olarak, bir belediye meclisi bir cem evini ibadethane olarak kabul etmiş ve camilerle aynı tarifeden su faturası verilmesi uygulaması başlatmıştır.

Ancak Hükümetin inisiyatifi tam olarak uygulanmamıştır. Aleviler genel olarak, başta eğitim ve ibadethanelere ilişkin olmak üzere, mevcut sıkıntıları yaşamayı sürdürmektedir. Bu durum,

Başbakan'ın Alevi konularında danışmanı olan bir AKP milletvekilinin bu görevinden istifa etmesine neden olmuştur.

Eğitimle ilgili olarak, Türk Anayasasının 24. maddesine göre din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri ilk ve orta dereceli okullarda zorunludur. Mevcut 1982 Anayasası yürürlüğe girmeden önce bu durum böyle değildi. Ekim 2007'de bir Alevi ailenin başvurusu üzerine AİHM, bu derslerde dinlere genel bir bakış sağlamakla kalmayıp, kültürel uygulamaları da dahil olmak üzere İslam inancının temel prensiplerinin öğretildiği hükmüne vardı. Mahkeme, Türkiye'den müfredatını ve iç mevzuatını AİHS'nin 1. Protokolünün 2. maddesi ile uyumlu hale getirmesini istedi. Bu AİHM hükmünün uygulanması gerekmektedir. Ağustos 2008'de bir Alevi Federasyonu, bu hükmün uygulanmadığı ve ders kitaplarının bir kısmı yanlış yönlendirmelere de neden olabilecek şekilde yeni ders kitaplarının Aleviler hakkında yanlış bilgiler içerdiği iddiaları ile Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne başvurmuştur. Mart 2008'de iki farklı davada Danıştay, Alevi ailelerin çocuklarının bu din derslerinden muaf olması yönünde karar vermiştir.

İbadet yerleri konusunda, Alevi ibadethaneleri (Cemevleri) ile ilgili olarak mahkemelerde bekleyen iki dava bulunmaktadır. Bunlardan biri Danıştay'dadır. Her iki dava da, Alevilerin cemevi inşaatı için arazi talepleri reddedilmesiyle ilgilidir. Bunlar, ibadethane olarak kabul edilmemekte ve sonuç olarak idari makamlardan mali destek görmemektedir. İki Protestan Kilisesi ile bir Yehova Şahitliği derneği ibadethane olarak kayıt yaptıramamışlardır.

Bazı illerde gayrimüslim din adamlarına ve ibadethanelerine saldırı bildirilmiştir. Misyonerler, ülkenin bütünlüğüne ve İslam dinine tehdit olarak gösterilmeye veya algılanmaya devam etmektedir. Türkiye Protestan Kiliseleri Birliği, Türkiye'deki dini azınlıkların durumuna ilişkin olarak, Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna bir rapor sunmuştur. Ülkedeki gayrimüslim grupların saldırılara hedef olduğuna işaret edilen, bu saldırılara ilişkin bir liste içeren bu raporda sözüedilen olaylara ilişkin hiçbir şüphelinin yakalanmadığı kaydedilmektedir. İçişleri Bakanlığı'nın 19 Haziran 2007 tarihli gayrimüslim Türk vatandaşlarının dini özgürlüğüne ilişkin genelgesi henüz arzulanan etkiyi sağlamamıştır.

Dini grupların örgütlenmiş yapıları olarak gayrimüslim cemaatler, tüzel kişilik olamamaktan kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktadır. Din adamlarının eğitimi konusundaki kısıtlamalar devam etmektedir. Türk mevzuatı, bu cemaatler için özel yüksek din eğitimi imkanı tanımamakta, resmi eğitim sisteminde de bu yönde bir imkan bulunmamaktadır. Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu hala kapalı durumdadır. Türkiye'de çalışmak isteyen yabancı uyruklu din adamlarının çalışma izni almak konusunda zorluklarla karşılaştığı yönünde raporlar mevcuttur. Ekümenik Patrik, "ekümeniklik" dini sıfatını her zaman kullanamamaktadır. Başbakan Erdoğan, Ocak 2008'de "ekümeniklik" sıfatının kullanımının devletin karar verdiği bir konu olmaması gerektiğini açıklamıştır.

Vicdani retçilere yönelik adli takibatlar devam etmiş ve hapisteki vicdani retçilere kötü muamele olduğuna dair bazı iddialar dile getirilmiştir. Bununla birlikte, vicdani retçiliğin kamu önünde savunulması mahkumiyete neden olmuştur. (*Bkz. İfade özgürlüğü ve Uluslararası insan hakları hukukuna riayete ilişkin bölümler*)

Genel olarak, özellikle vakıflar yasasının kabul edilmesi olmak üzere bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, gayrimüslim azınlıklara ilişkin olarak öne çıkan mülkiyet temelli konuların çözülmesi ile birlikte yasanın uygulanması, bir meydan okuma teşkil etmektedir. Öte yandan, Aleviler, eğitim ve ibadethane dahil olmak üzere aynı sıkıntıları

yaşamayı sürdürmektedir. Tüm gayrimüslim azınlıkların ve Alevilerin herhangi bir kısıtlama olmaksızın faaliyet göstermelerine imkan tanıyacak şekilde AİHS ile uyumlu bir yasal çerçevenin oluşturulması gerekmektedir. Türkiye'nin dini özgürlüğe tam saygıyı destekleyen bir ortamın oluşturulması ve farklı dini cemaatlerle diyalogun geliştirilmesi yönünde tutarlı girişimlerin devam ettirilmesi yönünde daha çok çaba sarfetmesi gerekmektedir.

Ekonomik ve sosyal haklar

Kadın hakları konusunda, Başbakanlığın töre cinayetleri ve kadınlara yönelik aile içi şiddet ile mücadele konusundaki genelgesi, kamu kurumları arasında işbirliğinin geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Adli kurumlar ve kolluk kuvvetleri için bilgilendirici faaliyetler düzenlenmiştir. Bugüne kadar, 30.000 kolluk kuvveti görevlisinin bu eğitimlere katıldığı ve 2008 sonuna kadar 10.000'inin daha katılacağı bildirilmiştir. Sağlık sektörü çalışanları için Cinsiyet hassasiyeti eğitim programı uygulanmıştır. Aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için açılan sığınma evlerinin sayısı çok az artmıştır. Mahkemeler, Ailenin korunması hakkındaki kanunu uygulamaktadırlar.

Türk toplumunda kadının, iş, akademi, kamu sektörü ve siyaset dünyasında yüksek düzeyde varlığını gösteren kaydadeğer örnekler bulunmaktadır. Parlamento, kadın istihdamını teşvik etmek için İş Kanunu ve diğer bazı kanunlarda değişiklik yapan "İstihdam Paketini" kabul etmiştir. (Bkz. 19. Fası-*Sosyal politika ve istihdam*) İlköğretimde cinsiyetler arasındaki dengesizlik daha da azalarak %2.3'e inmiştir. (Bkz. *Çocuk hakları*)

Bununla birlikte, cinsiyet eşitliği Türkiye'de önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir. Resmi istatistiklere göre, kadınların işgücüne katılımı düşüktür (2007'de 24.8%) ve azalan bir eğilim göstermektedir. Kadınların istihdam oranı AB ile OECD üyesi ülkeler arasında en düşük seviyede bulunmaktadır.

Kadınların hem ulusal hem de bölgesel seviyede siyasi temsili oldukça düşüktür. Sivil toplum kuruluşları (STK), bu duruma işaret eden ve özellikle 2009'da yapılması öngörülen yerel seçimleri göz önünde bulunduran öneriler sunmuşlardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın web sitesinde yayımlanan veriler, STK'ler tarafından kadına karşı ayrımcı olarak algılanan bir dil içermektedir.

Kadının eğitime erişimi, AB ve OECD üyesi ülkeler arasında en düşük seviyede bulunmaktadır. İlköğretimde cinsiyetler arasındaki dengesizliği azaltmaya ilişkin olumlu sonuçlar, özellikle kızların sürekli olarak okula devam etmesi sağlanarak ve okulu bırakma olayları saptanıp izlenmek suretiyle, sürdürülmeli ve güçlendirilmelidir. (Bkz. *Çocuk hakları*)

Aile içi şiddet, töre cinayetleri ile erken ve zorla yapılan evlilikler hala ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Yargıtay, töre cinayetlerinin, sadece cinayetin aile meclisi tarafından verilmiş bir karardan sonra işlendiğine dair kanıt olduğu takdirde cezalandırılacağına ilişkin hüküm vermiştir. Sözkonusu karar, töre cinayetlerinin önüne geçilmesi için yürütülen çabaları zorlaştıracığı gerekçesiyle bir mahkeme üyesi tarafından eleştirilmiştir. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na göre 2007 yılında çoğunluğu büyük şehirlerde olmak üzere toplam 220 töre cinayeti rapor edilmiştir. Bu durum 2006'ya göre bir artışı göstermekte ve şehirlere göç eden halk arasında kadın haklarına ilişkin bilincin artırılması için çabaların yönlendirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Son olarak, tüm bu konulardaki verilerin güvenilirliğinin artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Kadınların, etkili bir koruma sağlanacağına dair duydukları güvensizlik nedeniyle, polise veya mahkemeye başvuru konusunda isteksiz oldukları belirtilmektedir. Kadınların ekonomik kırılganlıkları bu eğilimi daha da pekiştirmektedir. Belediyeler Kanunu¹¹ ve bu kanunun, özellikle sığınma evlerine ilişkin hükümleri, henüz tam olarak uygulanmamış olup sığınma evlerinin sayısı sözkonusu kanunda öngörülenin altında kalmaktadır. Kadın STK'ları uygun şekilde işleyen sığınma evlerinin sayısını ve kapasitesini belirlemeye yönelik anketler yapmaktadır. STK'lar bilinçlendirme kampanyalarının etkilerinin kapsamına ya da değerlendirilmesine ilişkin bilgi edinmenin mümkün olmadığını bildirmişlerdir.

Cinsiyet Eşitliği Kurulu ve Cinsiyet Eşitliğine ilişkin bir Meclis Komisyonu halen kurulmamıştır. Kadın sivil toplum örgütleri, tüm politika alanlarında kadın konularını gündemde tutmada temel rol oynayacak tam teşekküllü bir komitenin kurulması için istekte bulunmuşlardır.

Cinsiyet politikasının yönü ve uygulanması konusunda Hükümet tarafından düzenlenen danışmalara ilişkin olarak STK'lardan gelen şikayetler bulunmaktadır. Sözkonusu şikayetler hem danışılan STK'ların sınırlı sayıda olmasına, hem de ortaya konulan pozisyonların nihai olarak dikkate alınma derecesine ilişkindir.

Genel olarak, kadın haklarını ve cinsiyet eşitliğini garanti altına yasal mevzuat mevcuttur. Ancak, ekonomik hayata katılım, fırsat eşitliği, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve siyasi yetkilendirme konularında erkekler ve kadınlar arasında dengesizliklerin giderilmesi amacıyla ilave önemli çaba harcanması gerekmektedir. Töre cinayetleri ile aile içi şiddeti engellemeye yönelik çabalar sürdürülmüştür. Ancak, bu konular önemli birer sorun teşkil etmeye devam etmektedir ve bu alanda yürütülen çabalar güçlendirilmelidir.

Çocuk haklarına ilişkin olarak, ilköğretim kayıtlarının net oranı 2006-2007 öğretim yılında %90'dan 2007-2008 öğretim yılında %97'ye yükselmiştir¹². Aynı dönemde, ilköğretimde cinsiyetler arasındaki dengesizlik, %4.6'dan %2.3'e düşürülerek yarıya indirilmiştir. Okul öncesi eğitimdeki öğrenci sayısı son üç senede %28 artarak 2005 yılında 550.000'den 2007 yılında 700.000'e yükselmiştir. Hükümetin hedefi, halihazırdaki %25'lik okul öncesi kayıt oranını %50'ye çıkarmaktır. Milli Eğitim Bakanlığı, okula devam konusunda veri içeren e-okul veritabanı oluşturmuştur. Böylelikle, anılan Bakanlık okula devam etmeyen çocukları belirleyebilmekte ve kayıtlarının yapılmasına veya hızlandırılmış eğitim sağlanmasına çalışmaktadır. Mayıs 2008'de, Eğitim Kurulu hızlandırılmış müfredatı onaylamıştır. Bu, hiç kayıt yaptırmamış ya da okulu bırakan 10-14 yaş arasındaki çocuklara ikinci bir şans verilmesi anlamına gelmektedir. Bu önlem, genel olarak çalışan çocuklar ile Romanları hedef almaktadır. Ayrıca, seyyar okullar tarım sektöründe çalışan çocuklara ulaşmaya çalışmaktadır.

Evlerde yoksulluk içinde yaşayan 15 yaşın altındaki çocukların oranı 2005 yılındaki %27.7'den 2006'da %25.2'ye düşmüştür. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

¹¹ 2005 Belediyeler Kanunu, büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000 ve üstü olan belediyelerde kadın sığınma evlerinin kurulmasını öngörmektedir.

¹² Bu durum kısmen toplam nüfusun hesaplanması yönteminin gözden geçirilmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), nüfus verilerini, adres bazlı yeni nüfus kayıt sistemi temelinde gözden geçirmiştir. Bu nedenle, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2007-2008'e ilişkin resmi istatistikleri, okul sisteminin farklı seviyelerindeki kayıt oranları ve eğitime erişim konusundaki cinsiyetler arasındaki dengesizlik hakkında en net resmi ortaya koymaktadır.

(SHÇEK), aile içi şiddet ve çocuk istismarı ile sokaklarda yaşayan ve çalışan çocuklar hakkında veri toplamıştır. Ancak, sözkonusu veriler henüz kamuoyuna açıklanmamıştır.

Ebeveyn gözetimi dışında yaşayan çocukların bakım ve korunmasına ilişkin asgari standartlar geliştirilmiş ve ebeveyn sistemini güçlendirme ve izleme çabaları yoğunlaştırılmıştır. Yeni Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 18 yaşın altındaki her vatandaşı kapsamı altına almaktadır. Parlamento, çocukların yasal vasilerine geri verilmesine ilişkin basitleştirilmiş bir prosedür öngören Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Sivil Yönleri Hakkında Lahey Konvansiyonu'nu onaylamıştır.

SHÇEK yeni personel istihdam etmiştir. Aynı dönem içinde psikolog, çocuk gelişim uzmanı ve sosyolog gibi uzman personelin sayısı artmıştır. Yargı erkinin üyeleri dahil olmak üzere, çocuk gözetimi ile ilgili kurumların personeline çocuk yargı sistemi konusunda eğitim verilmiştir. SHÇEK sağladığı hizmetlerin kalitesini arttırmak için çaba göstermiş ve Çocuk Koruma Kanunu'nun uygulanmasında daha fazla sorumluluk üstlenmiştir. Bir suçun faili veya şahidi olan veya şiddet kurbanı olan çocuklar için birkaç ilde kimsesizler yurdu açılmıştır. Bu tür altı (6) merkez ilk kez 2007 yılında Çocuk Koruma Kanunu'nun hükümlerine uygun olarak kurulmuştur. Sözkonusu merkezlerden dördü (4) "Koruma, bakım ve rehabilitasyon merkezi" olup, suç eylemlerine karışmış çocuklara yardım etmekte, ikisi (2) ise "Bakım ve sosyal rehabilitasyon merkezi" olup şiddet ve istismar mağduru çocuklara yardım etmektedir.

Bununla birlikte, çocuk haklarına saygı ve bu hakların uygulanmasına ilişkin hususlar endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Okula gitmeyen çocuklar sorun oluşturmayı sürdürmektedir. E-okul veritabanı 6-14 yaş arası yaklaşık 450.000 çocuğun okula devam etmediğini ortaya çıkarmıştır.

Ebeveyn gözetiminden uzak yaşayan çocukların bakım ve korunmasındaki asgari standartların uygulanmasının geliştirilmesi gerekmektedir. Gerekli politikaların oluşturulması ve kamuoyundaki tartışmaların geliştirilmesi için SHÇEK'in çocuklara yönelik aile içi şiddet ve çocuk istismarı ile sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara ilişkin derlediği bilgileri kamuoyuna açıklaması gerekmektedir. Sahadaki çocuk işgücüsüyle savaş çabaları geliştirilmeli ve mevzuattaki eksiklikler¹³ giderilmelidir.

Çocuklara yönelik yargı sisteminde yaşanan bazı ilerlemelere rağmen, çocuk mahkemelerinin sayısı hala yetersizdir¹⁴. Sözkonusu mahkemelerde görevli sosyal hizmetler uzmanı sayısı az, iş yükleri ise fazladır. Bu durum duruşmaların uzamasına¹⁵ ve bu nedenle çocukların özgürlüklerinden daha uzun süre mahrum kalmalarına yol açabilmektedir. Tutuklu bulunan çocukların sayısında artış meydana gelmiştir. Gözaltı merkezlerinin koşullarının, hem fiziksel şartlar hem de verilen hizmetin kalitesi açısından, geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, çocuklar ile ailelerini desteklemek ve suçun tekrarını önlemek için şartlı tahliye sistemi de geliştirilmelidir.

---

¹³ İş Kanunu, sadece sanayi sektöründe çalışan 18 yaşın altındaki çocuklar için gece çalışma yasağı getirmekte, 50'nin altında çalışan olan tarımsal işletmelerde çalışan çocuklara koruma sağlamamakta ve sanatsal ve kültürel aktiviteler ile medyada çalışan çocukların çalışma koşullarını düzenlememektedir. Son olarak, yürürlükteki yasal çerçeve, sokakta çalışan çocuklar konusunu ele almamaktadır.

¹⁴ 2005 Çocuk Koruma Kanunu'na göre, çocuk mahkemelerinin her ilde kurulması gerekmektedir. Ancak, halihazırda 81 ilin sadece 40'ünde bu tür mahkemeler bulunmaktadır.

¹⁵ 2005 verilerine göre, çocuk mahkemelerindeki duruşmaların ortalama süresi 326 gündür. Bu süre normal mahkemelerde 234 gündür.

Genel olarak, eğitim, sosyal hizmetler ve çocuk yargı sistemine erişim konularında ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, idari kapasite, eğitim, çocuk yargı sistemi ve çocuk iş gücü dahil olmak üzere, çocuk haklarına ilişkin tüm konulardaki çabaların sürdürülmesi gerekmektedir.

Sosyal olarak savunmasız ve/veya engelli kişiler konusunda, devlet, engelli kişilerin istihdamını teşvik etmek için sosyal güvenlik primlerini ödeyecektir. Engellilerin bakım hizmetleri için ayrılan kaynaklarda artış yapılmıştır. Acil bakıma ihtiyacı bulunan engelli kişilerin hemen yerleştirilmelerini sağlamak amacıyla bir genelge yayımlanmıştır. Zihin sağlığına ilişkin olarak, tıbbi standartlar ve hasta haklarına saygı çerçevesinde hastanelerde uygulanan elektro konvulsif tedavi alanında ilerleme kaydedilmiştir.

Bununla birlikte, engelli kişiler kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadır. Bu durum büyük ölçüde mevcut hizmetler konusunda bilgi sahibi olunmamasından ve başta fiziki engeller olmak üzere hizmetlere erişimde yaşanan sorunlardan kaynaklanmaktadır. Engeli olan kişiler ile zihinsel engellilerin bakım koşulları konusunda veri ve araştırma eksikliği, bilgiye dayalı politika oluşturmayı engellemektedir. Toplum temelli hizmetler kurumsallaşmaya alternatif olarak yeterince gelişmemiştir ve kaynaklar ihtiyaçlara göre sınırlı kalmayı sürdürmektedir. Zihinsel sağlık hastaneleri ve rehabilitasyon merkezlerinde öteden beri yetersiz genel tıbbi bakım ve tedavi sorunu bulunmaktadır.

İşçi hakları ve sendikalar hususunda; Sendikalar, Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunlarına değişiklikler getiren ve halen kabul edilmemiş olan kanuni düzenlemelerde kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Türkiye, başta örgütlenme, grev ve toplu iş sözleşmesi hakları olmak üzere, sendikal haklara, AB standartlarına¹⁶ ve ilgili Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerine, uygun olarak riayet edilmesini sağlamalıdır. Bu, Katılım Ortaklığı'nın bir önceliğidir. Mevcut sendikal hakların uygulamalarına getirilen kısıtlamalar ve sendika üyeliği nedeniyle işten çıkarmalar hususunda raporlar mevcuttur. Üçlü düzeyde dahil, olmak üzere, sosyal diyalog mekanizmaları zayıftır. (Bkz. 19. Fası- Sosyal politikalar ve istihdam)

Ayrımcılığın önlenmesi ilkesi Anayasa'da güvence altına alınmıştır ve bu ilke çeşitli kanunlarda da teyit edilmektedir. Türkiye'de yetişkinlerin kendi rızalarına dayanan homoseksüel ilişkilere izin verilmektedir. Son yıllarda, lezbiyen, eşcinsel, biseksüel ve transseksüel (LGBT) topluluklara ait dernekler, Türkiye'de yasal statüye sahip olmak için başvurmuş ve İçişleri Bakanlığı'nın bu derneklerin kapatılması talebi üzerine, savcılar dava açmayı reddetmiştir. Bu durum, lezbiyen, eşcinsel, biseksüel ve transseksüellerin haklarını savunmaya başlamalarına imkan sağlamıştır.

Ancak kanun, cinsel tercih gibi, ayrımcılığın tüm temellerinden gerektiği gibi söz etmemektedir ve "alenen teşhircilik" ve "genel ahlaka karşı işlenen suçlar" hakkındaki Türk Ceza Kanunu hükümleri zaman zaman LGBT'ye karşı ayrımcılık yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Mayıs 2008'de İstanbul Valiliği'nin itirazı üzerine, İstanbul'da bir mahkeme, tüzüğünün genel ahlaka aykırı olarak değerlendirilmesi nedeniyle "Lambda İstanbul"un kapatılmasına karar vermiştir. Bu davada Danıştay'a temyiz başvurusunda bulunulmuştur.

---

¹⁶ Türkiye, gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 5. (örgütlenme hakkı) ve 6. (toplular iş sözleşmesi hakkı) maddelerine ilişkin çekincelerini sürdürmektedir.

Eşcinsellerin askerlik hizmetinden muaf tutulma hakları bulunmaktadır. Böyle bir muafiyet talep etmeleri halinde bu kişilerin cinsel tercihleri aşağılayıcı tıbbi ve psikolojik testler ya da eşcinselliğin kanıtlanması istenerek teyit edilmektedir.

Transseksüeller, polis tarafından da olmak üzere, bazen cinsel saldırılara maruz kalmaktadır. Homofobi aynı zamanda fiziksel ve cinsel şiddet vakalarıyla da sonuçlanmıştır. Bu iddiaların ivedi ve etkili olarak soruşturulması gerekmektedir.

Mülkiyet haklarına ilişkin olarak, Vakıflar Kanunu Şubat 2008’de kabul edilmiştir.¹⁷ Sözkonusu Kanunun oylaması ilk kez Kasım 2006’da TBMM’de yapılmış, ancak daha sonra zamanın Cumhurbaşkanı Sezer tarafından veto edilmiştir. Kanun dini cemaatlerin karşılaştığı ve özellikle mülk idaresi ve edinimiyle ilgili çok sayıda sorunu ele almaktadır. Bu çerçevede Kanun’a göre, cemaat vakıfları önceden izin almadan mal sahibi olabilir ve bunu idare edebilirler.¹⁸ Vakıflar şirket ve ticari organlar kurabilir ve hedeflerine ulaşmak ve gelir elde etmek için mevcut şirketlere katılabilirler. Gayrimüslim cemaat vakıfları, Tapu Sicili’ne, 1936 yılındaki beyanda takma veyahut sahte isimler altında kayda girilmiş veya 1936 yılındaki beyandan sonra cemaat vakıfları tarafından satın alınmış veya bu vakıflara miras yoluyla geçmiş veya bağışlanmış fakat mülkiyet sahibi olmakla ilgili sınırlamalar nedeniyle vasiyetçi, bağışçı veya Hazine ya da Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün adıyla kaydedilmiş taşınmaz mülkü, kendi adlarıyla kaydettirebilirler. Vakıflara bağışlanan taşınmazlara el konulamaz veya bu taşınmazlar ipotek altına alınamaz. Asıl amacına uygun olarak kısmen veya tamamen kullanılmayan taşınmazlar, aynı cemaate ait başka bir vakfa tahsis edilebilir, kiralanabilir veya taşınmazların kullanım alanı değiştirilebilir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Mayıs 2008 tarihinde takma veya sahte isimler altında veya Hazine veya Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kaydolunmuş gayrimüslim cemaat vakıflarına ait mülklerin iadesine ilişkin olarak bir Genelge yayınlamıştır. Kanun’u uygulayan Tüzük Eylül 2008’de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.

Ancak, Kanun, ne el konulan ve üçüncü kişilere satılan mülkler sorununu ne de yeni mevzuatın kabul edilmesinden önce birleştirilen vakıfların mülkleri sorununu ele almaktadır. Buna ek olarak, uygulama, Kanunun amaçlarına ulaşılmasında çok önemli olacaktır.

8 Temmuz 2008 tarihinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi¹⁹, Ekümenik Patrikhane’nin, 1902 yılında edindiği ve 1903 yılında Büyükaada Rum Erkek Yetimhanesi Vakfı’nın hususi kullanımına tahsis edilmiş mülkiyetinden mahrum bırakıldığı yönündeki iddiası hakkında karar vermiştir. Başvuru sahibi, yetimhane adına kayıtlı gayrimenkulünün Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün²⁰ idaresine tescil edilmesi emriyle, yerel mahkemelerin mülkiyet hakkını ihlal ettiklerini iddia etmiştir. Mahkeme, Türk makamlarının, uygun tazminat verilmeden mülk sahibini mülkiyetinden mahrum bırakma yetkisine sahip olmadığına ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

---

¹⁷ Mart 2008’de muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Kanun’un 5(3), 6(3), 11, 12(1), (2) ve (3), 14, 25, 26, 41 ve 68. maddelerinin iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi’nde dava açmıştır. Kanun 28 Şubat 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹⁸ Vakıfların, gayrimenkullerini veya bu gayrimenkuller üzerinde edinilmiş haklarını satmaları durumunda mahkeme kararı gerekirken, daha sonraki bir aşamada gayrimenkullerin veya edinilmiş hakların satılması için yalnızca vakfın yetkili bir organının kararı gerekir.

¹⁹ Fener Rum Patrikliği (Ekümenik Patrikhane) Türkiye (14340/05)

²⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü yetimhaneyi 1995 yılında feshedilmiş vakıf olarak kabul etmiş ve idaresini üstlenmiştir.

Rumlar'ın mülkiyet mirası ve kaydı konularında, diğer hususlar meyanında, Arsa Kayıt Kanunu'nun Türk yetkililerce uygulanması çerçevesinde, sorunlarla karşılaştıkları rapor edilmeye devam etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak, AİHM²¹ AİHS'ye Ek 1 Nolu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edildiğine ve mülkiyetin sahiplerine iade edilmesine veya başvuranlara tazminat verilmesine hükmetmiştir.

Süryaniler mülkiyet konusunda güçlüklerle karşılaşmaya devam etmektedirler. Süryanilerin mülklerine el konulmasına ilişkin şikayetler, özellikle kadastronun kurulması bağlamında, artmıştır. Bu durum, hem özel kişileri hem de dini kurumları ilgilendirmektedir.

Genel olarak, Vakıflar Kanununun kabulü memnuniyet verici bir gelişmedir. Ancak, Kanunun uygulanması büyük önem taşımaktadır. Henüz halledilmemiş hususlar da ele alınmalıdır. Son olarak, yetkililer ve ilgili cemaatler arasındaki diyalogun niteliği, ilerleme kaydetmeyi sağlayacak bir ortamın yaratılması için yararlı olacaktır.

Azınlık Hakları, Kültürel Haklar ve Azınlıkların Korunması

Türkiye'nin, **azınlık hakları** konusunda 1923 tarihli Lozan Antlaşması'na²² atıfta bulunan yaklaşımı değiştirmemiştir. Lozan Antlaşması'na hanel getirmeksizin, Türk makamları, Türk vatandaşlarını, çoğunluğa ya da azınlığa mensup olan bireylerden ziyade kanun önünde eşit haklara sahip bireyler olarak görmektedir. Bu, Türkiye'yi, Avrupa standartlarına uygun bir şekilde, etnik köken, din ve dillerinden dolayı bazı Türk vatandaşlarına, kendi kimliklerini korumalarını teminen, özel haklar tanımaktan alıkoymamalıdır. Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme'de yeralan ilkelere ve üye ülkelerdeki en iyi uygulamalara uygun olarak, dil ve kültür ile dernek, toplantı, ifade ve din özgürlüğüne tam saygı gösterilmesi ve bunların korunması ile geçmişine ve kökenine bakılmaksızın bütün vatandaşların kamu hayatına etkin katılımının garanti altına alınması henüz bütünüyle sağlanmış değildir.

Türkiye BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne (ICCPR) taraftır. Ancak, azınlıkların hakları konusunda ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne (ICESCR) eğitim hakkı konusunda koyduğu çekinceler endişe sebebidir.²³ Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı imzalamamıştır.

AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri, (MAYK) Aralık 2006'da Türkiye'ye yaptığı ziyaretten sonra birçok kez dile getirmiş olduğu ziyaret taleplerine olumlu yanıt alamamıştır. Türkiye ile MAYK arasında azınlıkların kamu hayatına katılımı ve azınlık dillerinde yayın konularında bir diyalog başlatılmasına ihtiyaç vardır. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası standartlar ve AB üye ülkelerindeki en iyi uygulamalara uyumunu kolaylaştırır.

²¹ Apostolidis & Diğerleri vs. Türkiye (Uygulama No. 45628/99)

²² Türkiye'deki azınlıklar, Türk yetkililerine göre, 1923 Lozan Antlaşması uyarınca münhasıran gayrimüslim topluluklardan oluşmaktadır. Uygulamada, Resmi makamlar tarafından Lozan Antlaşması uyarınca tanınan azınlıklar, Museviler, Ermeniler ve Rumlardır.

²³ ICCPR'ye konulan çekinceden alıntı: "Türkiye Cumhuriyeti BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi'ndeki Hükümleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile eklerinde yer alan hükümler ve kurallara uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutar."

Çift müdürlük uygulaması da dahil olmak üzere azınlık okullarının yönetimi konusunda uygulamaya ilişkin düzenlemenin yapılması beklenmektedir. Okul kitaplarındaki ayrımcı ifadelerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar sürmektedir.

Rum azınlık eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Haziran ayında, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum azınlık hakkında bir karar²⁴ kabul etmiştir. Kararda, Türkiye ve Yunanistan arasındaki işbirliğine örnek teşkil etmek üzere, iki Türk adasının iki-kültürlü karakterinin korunması çağrısında bulunmaktadır. Kararda, ayrıca, Türk yetkililerinin, esasen Rum topluluğunun mimari mirasıyla ilgili olarak yaptığı olumlu jestleri göz önünde bulundurulmakta ve Türkiye bu ivmeyi özellikle eğitim ve mülkiyet konularında ek önlemler olarak sürdürmeye davet edilmektedir.

Genel olarak, Türkiye, kültürel çeşitliliğin sağlanması ve Avrupa standartlarına uygun biçimde azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması alanlarında ilerleme kaydetmemiştir.

Kültürel haklara ilişkin olarak, ilgili Kanuna Haziran 2008'de getirilen değişiklikleri takiben, TRT'nin Türkçe dışındaki dillerde tüm gün boyunca ülke genelinde yayın yapmasına izin verilmiştir. 2004 yılından itibaren, sözkonusu yayınlar sadece yarım gün için mümkündür. Kanun hakkında Anayasa Mahkemesine yapılan itiraz henüz sonuçlanmamıştır. Ayrıca yeni bir radyo kanalı olan Muş FM Kürtçe yayın yapma izni almıştır.

Ancak, Türkçe dışındaki dillerde yayım yapan bir TV kanalının kurulması birçok kez ertelenmiştir. Ayrıca, Türk vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanan dil ve lehçelerde yayın yapmaya başlayan dört yerel televizyon ve radyo kanalından ikisi rapor döneminde kapanmıştır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kanununda yer alan zaman kısıtlamaları, film ve müzik programları dışında, uygulanmaya devam etmektedir. Kürtçe dilini öğreten eğitim programlarına izin verilmemektedir. Şarkılar dışında bütün yayınlara Türkçe altyazı konulması veya yayınların Türkçeye çevrilmesi zorunludur. Bu kısıtlamalar Türkçe dışındaki dillerde yayın yapmayı zorlaştırmakta ve ticari olarak gerçekleştirilmesini imkansız kılmaktadır. Polis ve RTÜK Kürtçe yayınlara sıkı izleme politikası uygulamaktadırlar. Halihazırda Kürtçe yayın yapan tek televizyon kanalı olan GÜN TV aleyhinde, kanalın yayınladığı Kürtçe şarkıların sözleri hakkında, çeşitli davalar ve soruşturmalar devam etmektedir.

Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar, Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenememektedirler. Yürürlükte olan yasalar doğrultusunda, bu şekilde eğitim sadece özel eğitim kurumlarında yapılabilir. Ancak, Kürtçe konusunda, ilgili yasada 2003 yılında yapılan değişikliklerin ardından açılan kurslar bugün kapanmıştır. Sonuç olarak, halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkanı bulunmamaktadır.

Mahkemelerde genellikle çeviri imkanı bulunmasına rağmen, Türkçe bilmeyen kişilerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için alınmış herhangi bir önlem yoktur. Sur Belediyesi (Diyarbakır Merkez) hakkında Haziran 2007 tarihinde açılan davada, Danıştayın çok dilde belediye hizmeti verildiği için belediye başkanını görevden aldığı ve belediye meclisini feshettiği dava halen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde görüşülmektedir. Kanuna göre, fesih tarihinden sonra 60 gün içerisinde belediye meclisi seçimlerinin yenilenmesi gerekiyor

---

²⁴ 1625 (2008) sayılı karar.

olsa da, 2009 yılının Mart ayında gerçekleştirilmesi öngörülen belediye meclisi seçimlerine kadar bir vali yardımcısı belediye başkanı olarak görev yapmaya devam edecektir.

Siyasi partiler kanununa göre, siyasi hayatta Türkçe dışındaki dillerin kullanımı yasadıdır. Bu bağlamda, Demokratik Toplum Partisi (DTP) yetkilileri ve yöneticileri aleyhine çeşitli soruşturmalar ve davalar açılmıştır.

İçişleri Bakanlığına ‘Türk kültürüne bağlı olmayan vatansız ve Türk vatandaşı olmayan çingeneleri ve yabancıları sınırdışı etme hakkını’ veren ve Romanlara karşı ayrımcılığı teşvik eden Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da Romanların lehine değişiklik yapılmasına yönelik bir adım atılmamıştır. Kanunda yer alan bu maddenin kaldırılması gerekmektedir. Türkiye’nin Romanların sorunlarına çözüm getirecek bir strateji geliştirmesine ihtiyaç vardır. Türkiye, 2005–2015 Çingenerini Kapsama On Yılına katılmamaktadır.

Domlar, Lomlar ve Gezginler gibi birbirine benzeyen ancak farklı etnik gruplardan oluşan Romanlar, eğitim hizmetlerine ulaşmada dışlanma ve marjinalleşme, sağlık hizmetlerinde ayrımcılık, istihdam olanaklarından dışlanma, kimlik kartlarına sahip olmada zorluklar ve kamu işleri ve kamu hayatına katılımdan dışlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

İskan konusunda Romanlar, kamuya açık imkanlardan yararlandırılmaksızın, yerleşik oldukları mahallelerin tahrip edilmesi, zorla yerlerinden edilme ve kötü yaşam koşullarına maruz bırakılma gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Birçok durumda, yıkım nedeniyle evlerinden tahliye edilen Romanlar, beraberinde getirdiği tüm sosyal sorunlarla birlikte ülke içinde yerlerinden olmuş kişiler arasına katılmaktadırlar. 2008 baharında başlayan İstanbul Sulukule’deki Çingene mahallelerinin yok edilmesi ve mahalle sakinlerinin yer değiştirmeye zorlanması konusunda, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı olası insan hakları ihlallerinin araştırılmasına yönelik bir soruşturma açılması talebinde bulunmuştur. Ayrıca, Sivil Toplum Örgütleri Sulukule’deki kentsel dönüşüm projesinin iptali için bir dava açmışlardır.

Genel olarak Türkiye’de kültürel haklar alanında sınırlı bir ilerleme kaydedilmiş olsa da, özellikle Türkçe dışındaki dillerde yayın yapılması, siyasi yaşama katılım ve kamu hizmetlerine ulaşım konularında kısıtlamalar devam etmektedir. Devlet okullarında ya da özel okullarda, bu dillerin öğrenilebilmesi imkanı sağlanmamaktadır. Yeterli ölçüde eğitim, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri ile konut ve istihdama ulaşım konularında ayrımcı muameleye tabi olmayı sürdüren Romanların durumunda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bazı durumlarda zorla tahliyeleri de içeren Roman mahallelerinin yıkımı devam etmektedir.

Doğu ve Güneydoğu’daki Durum

2008 yılının Mayıs ayında Türk Hükümeti Güneydoğu bölgesinin geliştirilmesine yönelik olarak hazırlanan planın esas ilkelerini ve genel içeriğini açıklamıştır. Hükümet bu çerçevede, 2008-2012 yılları arasında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) için yapılması planlanan harcamayı 10.2 milyar Avro artırarak, 14 milyar Avro tutarında bir toplam ödenek ayırmayı taahhüt etmiştir. Eylem Planının dört temel direğini ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma, altyapı gelişimi ve kurumların güçlendirilmesi oluşturmaktadır. Yatırımların büyük bir kısmında enerji ve tarım sektörlerine öncelik verilecektir.

Avrupa Birliği'nin terörist örgütler listesinde yer alan PKK tarafından gerçekleştirilen terörist saldırılar yalnızca Güneydoğu Anadolu bölgesinde değil, ülkenin genelinde devam etmiş ve sözkonusu terörist saldırılar çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Meclis tezkeresini müteakip, Hükümet kararıyla, Kuzey Irak'ta teröristlerin gizlendikleri noktalara hava harekâtları düzenlenmiştir. 2007 yılının Haziran ayında, Irak sınırına yakın iller olan Şırnak, Siirt ve Hakkari'de oluşturulan "geçici güvenlik bölgeleri" devamlılığını korumaktadır.

Nevruz bahar kutlamaları, Van ve Hakkari illerinde gerilimli geçerken, (*Bkz. Toplanma özgürlüğü*) Diyarbakır ve İstanbul gibi kutlamalara izin verilen diğer illerde olaysız gerçekleşmiştir.

Kara mayınları askeri personel ve siviller için güvenlik açısından endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir. Hükümet, PKK/KONGRAGEL tarafından anti-personel mayınlarının kullanılmasının sürdürüldüğünü rapor etmiştir. Rapor döneminde, anti personel mayınların patlaması sonucu güvenlik güçleri ve sivillerden hayatını kaybedenler olmuştur. Türkiye, taraf olduğu Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme (Ottava Sözleşmesi) uyarınca, mayınlı alanlardaki antipersonel mayınlarının, 1 Mart 2014 tarihini geçmemek kaydıyla, en kısa sürede temizlemeyi taahhüt etmiştir.

Mülteciler ve Yerlerinden Edilmiş Kişiler

Terör ve terörle mücadele nedeniyle ortaya çıkan kayıpların tazmin edilmesi süreci devam etmektedir. Mayıs 2008 itibarıyla, Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansın Hakkında Kanun kapsamında 313.829 başvuru yapılmış, bunların yaklaşık %40'ı (126.945 başvuru) sonuçlandırılmış, sonuçlanan başvurulardan 82.893 adedine olumlu cevap verilmiştir. Tazminatlar için son başvuru tarihi 31 Mayıs 2008'de sona ermiştir.

Hükümetin ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin durumlarını iyileştirmeye yönelik çabalarına rağmen, sözkonusu Kanunun uygulanmasından doğan eksikliklere, ve bu bağlamda özellikle iller arasındaki tazminat miktarlarının eşit ve adil olmayan bir şekilde hesaplandığına ilişkin raporlar devam etmektedir. Öte yandan, kaynakların yetersizliği ve Zarar Tespit Komisyonlarının ağır iş yükü nedeniyle, tazminat miktarlarının değerlendirilmesi ve başvuru sahiplerine tazminatların ödenmesi sürecindeki ilerlemeler yavaş seyretmektedir.

Kentsel alanlardaki yerlerinden edilmiş kişilerin durumu kaygı unsuru olmaya devam etmektedir. Ülke içinde yerlerinde edilmiş kişiler ekonomik ve sosyal dışlanmanın sıkıntısını çekmekte ve sosyal, eğitim ve sağlık hizmetlerine ya çok az seviyede ya da hiç ulaşamamaktadırlar. Yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönüşlerini engelleyen bazı nedenler mevcuttur. Bunlar arasında, başta güvenlik durumu olmak üzere, temel altyapının mevcut olmayışı, sermaye eksikliği, kısıtlı istihdam imkanları ve köy korucu sisteminin yarattığı tehdit yer almaktadır.

Yerlerinden edilmiş kişilerin durumunu ele alan genel bir ulusal strateji mevcut değildir. Yerlerinden edilmiş kişilerden sorumlu dairelerin kurumsal kapasitelerinin yetersizliği çözülmesi gereken bir sorun olmaya devam etmektedir. Yerlerinden edilmiş kişilere yönelik politikaların geliştirilmesi sürecine sivil toplum daha fazla dahil edilmelidir.

Köy korucu sisteminin ortadan kaldırılması konusunda adım atılmamıştır.

Sayıca çok olmamakla birlikte, keyfi iadeler büyük endişe yaratmaya devam etmektedir. Geri iadelerden birinin ölümle sonuçlanmış olduğuna dair raporlar mevcuttur. (*Sığınmacı ve mültecilerin durumu için Bkz 24. Bölüm, Adalet, özgürlük ve güvenlik*)

Doğu ve Güneydoğu konusunda, Hükümetin Güneydoğu Anadolu Projesini tamamlama kararı, bölgedeki ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesi yönünde atılmış bir adımdır. Ağırlıklı olarak Kürt olan nüfusun tüm hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağlayacak koşulların yaratılması hususunda ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yerlerinden edilmiş kişilerin tazmin edilmesi devam etmiştir. Ancak, hükümetin yerlerinden edilmiş kişilerin durumunu ele alan genel bir ulusal stratejisi mevcut değildir. Köy korucu sisteminin hala aşamalı olarak kaldırılması gerekmektedir.

(*Bkz. 23.Fasıl- Yargı ve temel haklar*)

2.3. Bölgesel konular ve uluslararası yükümlülükler

Kıbrıs

Türk Hükümeti, Kıbrıs sorununun BM şemsiyesi altında kapsamlı bir çözüme ulaştırılmasına bağlı bulunduğunu ifade etmeye devam etmektedir. Türkiye, Eylül ayında BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde iki Kıbrıs toplumunun lideri arasında kapsamlı müzakerelerin başlatılmasını memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye'nin, kapsamlı çözüm için uygun bir ortam yaratılmasına katkı sağlamak amacıyla somut adımlar atması gerekmektedir.

Aralık 2006'daki Konsey kararından bu yana geçen süre zarfında, Türkiye Ek Protokolün uygulanması konusunda herhangi bir ilerleme kaydedememiştir.

Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi hususunda bir ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, Kıbrıs'ın muhtelif uluslararası örgüte üyeliğini ve Silah İhracatı Davranış İlkeleri ve Çift Kullanımlı Malzeme konusundaki Wassenaar Düzenlemesine taraf olmasını veto etmeye devam etmektedir.

Sınır Uyuşmazlıklarının Barışçı Yollardan Çözümü

Türkiye ve Yunanistan ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik gayretlerine devam etmişlerdir. İstikşafî görüşmelerin 40. turu Haziran 2008'de Atina'da yapılmıştır. İstikşafî görüşmelere 2002 yılından bu yana devam etmektedir.

Kasım 2007'de Türk ve Yunan Başbakanları bir doğal gaz boru hattının açılışı için sınırda buluşmuşlardır. Ocak 2008'de, Yunanistan Başbakanı 49 yıl aradan sonra Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. İki Başbakan da ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kararlılıklarını ifade etmişlerdir.

Bugüne kadar, 31 anlaşma imzalanmış ve 2000 yılından bu yana 24 Güven Arttırıcı Önlem üzerinde mutabakata varılmıştır. Mayıs ayında Atina'da Askeri Afetlere Mukabele Güçleri arasında üçüncü ortak tatbikat gerçekleştirilmiştir. Askeri seviyede temaslar devam etmektedir. Yunanistan Genelkurmay Başkanı Mayıs 2008'de Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

Yunan karasularının genişletilmesi ihtimali karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1995 yılında alınan “casus belli” kararıyla ilgili tehdit geçerliliğini korumaktadır. Türkiye’nin net bir biçimde, gerekirse Uluslararası Adalet Divanı’nın yargı yetkisi de dahil, BM Şartı’yla uyumlu olarak, iyi komşuluk ilişkileri ve sorunların barışçıl şekilde çözümü taahhüdüne gerek duyulmaktadır. Bu kapsamda, iyi komşuluk ilişkileri ve sorunların barışçıl şekilde çözümünü olumsuz etkileyebilecek tehdit veya eylemlerden kaçınılması gerekmektedir.

Yunanistan, rapor döneminde Türkiye’nin devam eden hava sahası ihlalleri konusunda şikayetçi olmuştur.

Barselona sürecine tam üye olan bir ülke olarak Türkiye, Temmuz 2008’de Barselona Süreci: Akdeniz için Birlik’in açılışına iştirak etmiştir.

Diğer genişleme ülkeleri ve komşu üye devletlerle ikili ilişkiler olumlu bir gelişim göstermektedir. Türkiye, Batı Balkanlar’da pozitif rol oynamaya devam etmektedir. Bulgaristan ile ilişkiler olumlu seyretmektedir.

Uluslararası Ceza Divanı (UCD) hakkında *Bkz.31. Fası – Ortak Güvenlik ve Dış Politikası*

3. EKONOMİK KRİTERLER

Komisyon’un Türkiye’deki ekonomik gelişmeleri tahlil ederken yaklaşımı, Birliğe üyelik için, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ile Birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesinin gerekli olduğuna ilişkin Haziran 1993 tarihli Kopenhag AB Zirvesi Sonuçlarını temel almaktadır. Komisyon’un dikkate aldığı süre Eylül ayı sonuna kadar uzanmaktadır.

3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Ekonomik politikanın temel unsurları

Türkiye, Komisyon ve uluslararası mali kuruluşlarla mutabık kalınan ekonomik politikayı büyük ölçüde uygulamış ve IMF ile stand-by anlaşmasını Mayıs 2008 itibarıyla başarıyla tamamlamıştır. Komisyon’a Aralık 2007 ayında sunulan Katılım Öncesi Ekonomik Program, ilave reforma yönelik ihtiyaçları ve taahhütleri yeterince yansıtmaktadır. Yaşanan iç siyasi kriz, zaman zaman reformlara yönelik karar alma sürecini olumsuz etkilemiştir. Kamu kurumları arasındaki sorumlulukların bölünmüşlüğü, yeni hükümetin programında bir Başbakan Yardımcısı’nın ekonomik politikanın eşgüdümüyle görevlendirilmesiyle kısmen aşılabılmıştır. Ancak, bugüne kadar geçen süre zarfında bütçeleme eşgüdümü ve orta vadeli ekonomik politika oluşturulması bakımından bu sadece kısmi yarar sağlamıştır. Kararlar bazen münferit şekilde alınıyor görüntüsü vermekte, etki değerlendirmeleri ya hiç yapılmamakta, ya da eksik bilgiye dayanılarak yapılmaktadır. Sonuç olarak, ekonomik politikanın temel unsurları üzerindeki oydaşma korunmuş ve eşgüdüm iyileştirilmiştir.

Makroekonomik istikrar

Büyük ölçüde tarımdaki daralma ve zayıflayan toplam talebin etkisiyle, GSYİH’deki bir yıl önceki %6.9’luk büyüme hızı, 2007 yılında %4.6’ya gerilemiştir. İnşaattan tekstile, ekonominin bir çok sektöründe yavaşlama veya durgunluk meydana gelmiş, tarım kuraklıktan

ciddi biçimde olumsuz etkilenmiştir. 2007 yılı boyunca zayıf kalmış iç özel tüketimdeki büyüme üçüncü çeyrekteki güçlü bir sıçramaya (% 6,3) rağmen % 3,8 oranında kalmıştır. 2007 genel seçimlerine giden dönemde bu alanlarda önemli harcama artışları meydana gelmesine rağmen, kamu sektörü mal ve hizmet alımlarını ve inşaatları önemli oranda azaltmıştır. Dış sektörün büyümeye katkısı önemli oranda azalmış, ithalattaki büyüme geçen yıla oranla sırasıyla üçüncü ve dördüncü çeyreklerde %14.4 ve %15.7 oranlarında; ihracattaki büyüme ise 2007'nin ilk çeyreğindeki %12.5'luk orana karşılık, dördüncü çeyrekte %2.5 oranına gerilemiştir. İç talepteki daralma, büyük ölçüde daha sıkı para politikası, daha yüksek faiz oranları ve daha düşük kredilerden kaynaklanmıştır.

Küresel mali çalkalanmanın ve iç siyasi belirsizliğin etkisiyle, ekonomi 2008 yılının ilk yarısında yavaşlamış, GSYİH %4.2 oranında büyümüştür. GSYİH'deki büyüme oranı, ilk çeyrekteki %6.7'den ikinci çeyrekte %1.9'a gerilemiştir. Tarımda ilk çeyrekte görülen %2.6'lık büyümeye karşılık, ikinci çeyrekte %3.5 oranında daralma meydana gelmiştir. Hanelerin nihai tüketimi ilk çeyrekteki %7.6'lık artıştan sonra ikinci çeyrekte hız kaybetmiş, %2.8 oranında gerçekleşmiştir. Mart 2008'de, GSYİH metodolojisi Avrupa Muhasebe Sistemi (ESA95) ile uyumlaştırılmıştır. Bunun sonucu olarak, ekonominin büyüklüğü üçte bir oranında artmış, 2006 yılı itibarıyla 750 milyar YTL üzerinde (yaklaşık 380 milyar Avro) olmuştur. Daralan toplam talep ile küresel mali kriz ve iç siyasi gelişmelerin yarattığı daha yüksek belirsizliğin etkisiyle ekonomik büyüme yavaşlamış olmakla beraber, genel ekonomik performans, Türk ekonomisinin temellerinin ve dayanıklılığının birkaç yıl öncesine göre önemli ölçüde daha sağlam olduğunu ortaya koymuştur.

Mart 2008'de Türkiye'nin ulusal hesaplarının kapsamlı biçimde gözden geçirilmesi, GSYİH'ya oranla cari açığı üçte bir oranında daha kabul edilir düzeylere indirmiştir. Petrol fiyatlarındaki keskin artış Türkiye'nin cari hesabı üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu, petrol fiyatlarının rekor düzeylerde arttığı son aylarda daha belirgin hale gelmiştir. Cari açık, 2007 yılında GSYİH'nin %5.7'si ve 2006 yılında %6.2'si oranında iken, 2008'in ilk yarısında GSYİH'nin %6.3'ü oranında gerçekleşmiştir. Enerji hariç tutulduğunda, aynı endikatör bu dönemde %2.8'in altında olmuştur. Bu, 2008'in ilk yarısında yaklaşık %7'lik bir ticaret açığına işaret etmektedir. Önceki yıllarda da olduğu üzere, açığın üçte birden fazlası, 2006'ya kıyasla 2007 ve 2008'de daha iyi bir performans gösteren turizm başta olmak üzere hizmet sektörü tarafından karşılanmaktadır. Sermaye hesabı bakımından, sermaye girişleri cari açığı fazlasıyla finanse etmiş, döviz rezervlerinde artış sağlamıştır. Son dönemde cari açığın %40'a yakını doğrudan yabancı sermaye, geri kalanı ise özel sektör ve bankaların uzun vadeli dış borçlanmalarını kapsayan uzun vadeli sermaye girişlerince karşılanmıştır. Portföy yatırımlarının oranı ciddi biçimde düşmüş ve Mart 2008'den itibaren eksiye geçmiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişleri 2007 yılında GSYİH'nin %3'ünü ve 2008 yılının ilk yarısında %2'sini oluşturmuşlardır. Bankalar ve telekomünikasyon başta olmak üzere, hizmetler sektörü, doğrudan yabancı sermaye girişlerinin neredeyse üçte ikisine yakını oluşturmuştur. Türkiye'nin dış borçları nominal değerlerde neredeyse %20 oranında artmış ve 2008 yılının ortası itibarıyla GSYİH'nin takriben %45'ine ulaşmıştır. Özel sektörün dış borçlarının toplam borcun üçte ikisini oluşturması ve hızla artmakta olması potansiyel bir risk kaynağı teşkil etmektedir. Uluslararası rezervler %15 oranının ötesinde artarak 47 milyar Avro'ya, yani yaklaşık altı aylık ithalata ulaşmıştır. Artan petrol ve emtia fiyatları Türkiye'nin cari hesabı üzerinde baskı yaratmakla beraber, uzun vadeli sermaye girişleri yüksek kalmaya devam etmiş, bu da resmi döviz rezervlerini artırmıştır. Türkiye'nin dış pozisyonu 2007 yılı boyunca ve 2008 yılının ilk yarısında sağlam kalmaya devam etmiştir.

Şu ana kadar (Ekim 2008 ortası itibarıyla), küresel mali kriz Türk hisselerinin fiyatlarının ve döviz kurunun tashihine yol açmış olup, bu durumda ilave üretim kayıpları ve enflasyon baskısı sözkonusu olabilecektir. Türk bankacılık sistemi üzerindeki etki, büyük oranda daha önceki yeniden yapılandırma önlemleri ve sağgörülü göstergeler sayesinde şimdiye kadar sınırlı kalmıştır. Ancak, yüksek dış açıkların yarattığı kayda değer dış finansman ihtiyaçlarıyla özel sektörün dış finansmana kayda değer bağımlılığı ve – düşmekle birlikte – halen kayda değer seyreden borç stoku, Türkiye’yi yatırımcıların eğilimlerinde ortaya çıkabilecek değişiklikler karşısında potansiyel olarak savunmasız kılmaktadır. Cari açığın finansmanı, öz sermaye yatırımlarından borç birikimine kayacak şekilde bozulma göstermiştir. Türk mali kurumları arasındaki ve uluslararası ve Avrupa mali kurumları ile yakın işbirliği, sağlam ve makul düzenlemelerin mevcudiyeti, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması ve yapısal reformların sürdürülmesi finans piyasalarına ve ekonomiye istikrar sağlayıcı etkide bulunmaktadır.

İşgücü piyasası koşulları güç olmayı sürdürmüştür. Çalışma yaşındaki nüfus 2007 yılında 700.000’i aşkın artmıştır. Bunların 300.000’den azı işgücüne katılmış, geriye kalanı işgücü piyasasının dışında kalmıştır. Bunun sonucu olarak, istihdam oranı 2007-2008 döneminde %43 civarında seyretmiştir. Özellikle, düşük olan kadın istihdam oranı toplam çalışma yaşındaki nüfusun %24’ü oranında kalmıştır. İşsizlik oranı %10 ile %11 arasında olmaya devam etmektedir. İşsizlik genç nüfusta daha yüksek olmuştur (yaklaşık %20). Uzun süreli işsizler iş arayanların yarısından fazlasını oluşturmuştur. Tarım geleneksel olarak çok sayıda ücret almayan aile işçilerini kapsamaktadır. Bu istatistikî bakımdan daha düşük bir işsizlik oranı meydana getirmekle beraber, bu sektörde ve ekonominin genelinde yüksek miktarda gizli işsizliğe işaret etmektedir. Katı işgücü piyasası (örneğin, yüksek işten çıkarma ödemeleri ve kayda değer sosyal güvenlik açığı) emek talebi ve arzı arasındaki mesleki nitelik uyumsuzluğu ve işe alım ve çıkarmanın maliyeti, yeni iş yaratılmasını engellemeye devam etmektedir. Genel olarak, işgücü istihdama fren oluşturmaya devam etmektedir.

Kısmen yükselen gıda ve enerji fiyatlarının etkisiyle, yıllık enflasyon, hedefin çok üzerinde, 2007 yılının sonu itibarıyla %8.4’e ve 2008 yılının ortası itibarıyla %10.6’ya yükselmiştir. İşlenmemiş gıda ve enerji hariç tutulduğunda, temel enflasyon 2008 yılının ortasında son dört yılın en yüksek değeri olan %10.4’e ulaşmış, 2008 Eylül ve Ekim aylarında Avro karşısında değer kaybetmiştir. Merkez Bankası Ocak 2006’da benimsenen resmi enflasyon hedefi politikasını korumuş, ancak enflasyon beklentilerini daha sıkı kontrol altında tutmak amacıyla, Haziran 2008’de enflasyon hedeflerini yükseltmiştir. Aynı zamanda, Merkez Bankası, faiz oranlarını 2007 boyunca ve 2008’in ilk aylarında 225 taban puanı indirmiş olmakla birlikte, kümülatif olarak 150 taban puanı artırmaya karar vermiştir. Fiyatlar üzerindeki ikinci tur etkilerle mücadele amacıyla da bir mali sıkılaştırma eğilimine gireceğini açıklamıştır. Bu karar Merkez Bankası’nın bağımsızlığının teyidi ve enflasyonla mücadeleye yönelik kararlılığının kuvvetli bir sinyali olarak görülmüştür. Özel sektöre kredi GSYİH’nin %30’u oranında istikrarlı biçimde seyretmeye devam etmiş ve fiyat istikrarına ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmemiştir. Sonuç olarak, fiyat istikrarı geçtiğimiz yıl boyunca kısmen dış faktörlerin etkisiyle önemli oranda zayıflamıştır.

Hükümet 2007 yılı mali hedeflerini tutturamamış olmasına rağmen, mali performans tatmin edici olmuştur. ESA95 anlamında kamu borcu 2006’da GSYİH’nin %46.1’inden 2007 yılında %38’ine düşmüş olup, mali sürdürülebilirliği iyileştirecek şekilde orta vadede daha da düşmesi beklenmektedir. Faiz ödemelerini kapsamayan 2007 cari fazlası ESA95 metodolojisi çerçevesinde 2006’da GSYİH’nin %5.5’inden %3.5’ine inmiştir. Haziran 2008’de Türk makamları, hükümetin orta vadeli mali stratejisinin görünürlüğünü artıran beş yıllık (2008-

2012) orta vadeli mali çerçevenin yürürlüğe konduğunu açıklamışlardır. Orta vadeli mali çerçeve, kamu borcunun 2007 yılındaki %39 oranından 2012 yılında %30'a indirilmesini hedeflemektedir. Bu, 2008 yılında % 3,5 oranında olan cari fazlanın (2007 yılına oranla değişim göstermemiştir) 2012 yılında % 2,4'e inmesiyle gerçekleştirilecektir. Beş yıllık süre boyunca toplam açığın %1.7'nin altında kalması öngörülmektedir. Borçların ödenmesinin azalmasından kazanılacak mali imkanlar ile üç büyük girişimin finanse edilmesi amaçlanmaktadır: bir istihdam paketi ve sosyal güvenlik reformu, Güneydoğu Anadolu Projesi (daha ziyade altyapı yatırımları) ve yerel yönetimlere yetki devri. 2008 yılının ilk yarısına ait mali hedefler, büyük ölçüde enflasyonla paralel seyreden – başta vergi olmak üzere- daha yüksek gelirler sayesinde tutturulabilmiştir.

Türk lirasının son dönemde değer kaybetmesi, 2008'in ilk aylarında hükümet borçlarında sınırlı bir düşüş sağlamıştır. Son dönemdeki faiz oranı artışları, artan ölçüde sabit oranlı devlet tahvillerini kapsayan borç stokunda daha sınırlı etki yaratmıştır. Ancak, iç mali piyasalar nispeten sığ olmaya devam etmekte ve borç ödeme dinamikleri küresel mali piyasalardaki gelişmelerle yakından bağlantılı olmayı sürdürmektedir. Devlet tahvillerinin ortalama vadesi bu nedenle 2007 yılındaki 25.7 aydan 2008 yılının ilk çeyreğinde 23.5 aya inmiştir. 2008 yılının ortası itibarıyla, toplam devlet tahvillerinin yaklaşık %60'ı bankaların elinde olup, bu 2007 yılı rakamının % 2 üzerindedir. Bu durum, mukim olmayanların payındaki düşüşün azalmasına neden olmuştur. IMF stand-by anlaşmasının tamamlanması, ekonomik politikanın ilerideki yönü konusundaki belirsizlik algılaması ve devam eden küresel mali kriz birlikte ele alındığında, mali pozisyonun daha sağlamlaştırılması gereği ortaya çıkmaktadır. Orta vadeli mali çerçeveye ilave olarak, sağlam ve bağlayıcı bir mali kuralın devreye sokulması, belirsizliği ve mali piyasalardaki çalkantının devam etmesi karşısında Türkiye'nin kamu maliyesinin savunmasız durumunu önemli ölçüde azaltacaktır. Genel olarak, temkinli mali politika sayesinde mali sürdürülebilirlik daha da güçlendirilmiştir. Ancak mali pozisyon şoklara karşı savunmasız olmayı sürdürmekte ve artan belirsizlik ve süren mali kriz karşısında daha güçlü önlemlere ihtiyaç duymaktadır.

2007 yılında Maliye Bakanlığı bünyesinde bazı eşgüdüm ve kontrol birimleri tesis edilmiştir. Bütçeleme sürecinin hesap verebilirliği, etkinliği ve şeffaflığı bundan önemli yarar görmüştür. Orta vadeli mali çerçevenin geliştirilmesi buna örnektir. Geçen sene olduğu gibi, bazı anahtar unsurlar halen eksiktir. Tüm vergi idaresi yetkilerinin Gelir İdaresi Başkanlığı altında toplanması, denetim kapasitesinin güçlendirilmesi ve standart risk temelli denetim tekniklerinin kullanılması bu eksikler arasında yer almakta olup, bunların yerine getirilmesi şeffaflığı geliştirecek ve yolsuzlukla mücadele çabalarına önemli katkı sağlayacaktır. Genel olarak, mali şeffaflığın geliştirilmesine yönelik önlemler alınmasına devam edilmiştir.

Son yıllarda, Türkiye güçlü bir istikrar programını başarıyla uygulamıştır. Şimdi, kamu yatırımlarının arttırılması, istihdam yaratılması, yapısal reformlar ve daha iyi eğitim yoluyla büyüme potansiyelinin yükseltilmesine yönelik kalkınma stratejisinde yeni bir aşamaya geçmektedir. Bu, daha yüksek büyüme sağlanması arzusu ve fiyat istikrarının korunması ve cari açığın azaltılması ihtiyacı arasında hassas bir denge gerektirmektedir. Kamu borcunun düzeyi, mali sürdürülebilirlik açısından artık önemli bir endişe kaynağı oluşturmamakla ve mevcut politika yapısı genel anlamda yeterli olmakla birlikte, geniş dış dengesizlikler dikkate alındığında, makro-ekonomik istikrar şoklara karşı savunmasız olmaya devam etmektedir.

Piyasa Güçlerinin Etkileşimi

Bazı eksiklikler olmakla birlikte, düzenleyici ve denetleyici kuruluşların bağımsızlığı genel anlamda korunmuştur. Yıllardan beri ilk defa, özellikle fiyat serbestisi alanında kayda değer ilerleme sağlanmıştır. Elektrik ve gaz fiyatları sırasıyla Ocak ve Haziran 2008 aylarında, esas maliyetlerin daha iyi yansıtılmasını teminen arttırılmıştır. Temmuz 2008'den bu yana, elektrik fiyatları otomatik endekslemeye tabidir. Fiyat sübvansiyonları, 2008 sonuna kadar kamuya ait bazı elektrik şirketlerinin özelleştirilmesi kapsamında tedricen kaldırılmaktadır. Kontrollü fiyatlar tüketici fiyatı endeksinin toplam tutarının % 10'dan azını oluşturmaktadır.

Kamuya ait şirketlerin fiyatlarını kendilerinin belirlemelerine izin vereceğini açıklamasına rağmen, Hükümet bunların ürettiği ürünlerin fiyatlarını belirlemeye devam etmiştir. Devlet tarafından üretilen bazı kilit ürünlerin fiyatları düzenli aralıklarla arttırılmaktadır. Genel olarak, Hükümet bir dizi ürünün fiyatlarını yıllık bazda belirlemektedir. Belediyeler ekmeğin satış fiyatına tavan koymaya ve Sağlık Bakanlığı ilaç fiyatlarını kontrol etmeye devam etmektedir. Fiyat artışları için izinler geleneksel olarak ekonomik olmaktan ziyade siyasi mülhazalara dayanmıştır. Kamu kurumları ve belediyelerin devlete ait enerji şirketine yüksek ödenmemiş borçları mevcuttur. Fiyat serbestisi nispeten ileri olup, son dönemde ilave ilerleme kaydedilmiştir. Buna karşılık, Hükümet bazı kilit ürünlerin fiyatlarını kontrol etmeye devam etmektedir.

Özelleştirme yapılan önemli sayıdaki operasyonla devam etmekle birlikte, özel sektörün GSYİH'deki payı 2008 ortası itibarıyla yaklaşık % 89 ile fazla değişmemiştir. 2005-2006 yıllarındaki zirveden bu yana özelleştirmenin hızı çok düşük oranda azalmıştır. Temmuz 2007 ve 2008 ortası arasında, özelleştirme gelirleri yaklaşık 5 milyar Avro olmuştur. Önemli özelleştirmeleri, Petkim (1.4 milyar Avro), İzmir Limanı (800 milyon Avro) ve Tekel'in (1.2 milyar Avro) satışları ile Türk Telekom'daki hisselerin % 15'inin kamuya arzı (1.3 milyar Avro) oluşturmuştur. Sonuç olarak, özelleştirme alanında önemli ilerleme kaydedilmiştir.

Pazara Giriş ve Çıkış

Türkiye iş ortamının iyileştirilmesi ve pazara giriş ve çıkış önündeki engellerin azaltılması yolunda çaba göstermiştir. Bu çabalar uluslararası uzmanlarca takdir toplamıştır. İşyeri kaydı süreci 2007 yılında daha da basitleştirilmiştir. Madencilik sektörü dahil, iş ve operasyonel lisansların daha kolay edinilmesine yönelik mevzuat değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında yaklaşık 55.000 yeni şirket kurulmuş olup, bu 2006 yılına kıyasla % 5'lik bir artışa tekabül etmektedir. Aynı dönemde, yaklaşık 10.000 şirket tasfiye edilmiştir. Deniz ulaştırması, sivil havacılık, yer hizmetleri, kara ulaştırması, radyo ve TV yayıncılığı, enerji, muhasebe ve eğitim alanlarında yabancı mülkiyete yönelik sektörel kısıtlamalar devam etmiştir. Yeni lisanslar verilmediği için, bankacılık ve sermaye piyasalarına giriş satın alma ve birleşmelerle sınırlı kalmıştır. Genel olarak, pazara giriş ve çıkış alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir.

Yasal sistem

Mülkiyet haklarının düzenlenmesi de dahil olmak üzere, yeterince iyi işleyen bir yasal sistem birkaç yıldır mevcuttur. Buna karşılık, geçtiğimiz yıl içinde önemli ilerleme kaydedilmemiştir. Bir gayri menkulün kaydedilmesi Türkiye'de 6 işlem ve 6 gün gerektirmektedir. Ticari sözleşmelerin uygulanması, ortalama 36 işlem ve 420 gün olmak üzere, uzun bir süreç gerektirmeye devam etmektedir. Ticaret mahkemeleri hakimlerinin

uzmanlaşması yetersiz görünmekte, bu durum uzun mahkeme süreçlerine yol açmaktadır. Bilirkişi sistemi, paralel bir yargı sistemi olarak işlev görmeye devam etmekte, ancak genel kalitenin iyileştirilmesine yardımcı olmamaktadır. Anlaşmazlıkların mahkeme-dışı çözülmesi mekanizmalarının kullanımı düşük olmaya devam etmektedir. Yasal ortam pratik sınırlamalar yaratmaya ve daha iyi bir iş ortamının sağlanmasında engel teşkil etmeye devam etmektedir.

Mali sektör gelişimi

Mali sektör 2007 ve 2008 yıllarında düzenli olarak büyümüş ve önemli yabancı yatırım çekmiştir. Mali sektörün toplam varlıkları 2007 yılında %18 oranında büyümüş ve 2008'in ilk aylarında benzer bir büyüme oranı yakalamıştır. Bu varlıkların %90'a yakını bankalara aittir. Bankacılık sektörünün bilançosuyla GSYİH arasındaki oran, 2006 yılındaki %66'ya nazaran 2007 yılı sonu itibarıyla neredeyse %68'e çıkmıştır. Mevduat ve kredilerin GSYİH'ya oranı 2007 yılında sırasıyla %3 ve %15 oranında artmış olup, bu mali derinleşmenin devam ettiğine, mali aracılık faaliyetlerinin arttığına ve tasarrufun daha fazla üretken yatırıma yöneldiğine işaret etmektedir. Faiz artış oranlarının % 0,2 seviyesinde kalmasıyla, mali derinleşmenin etkinliği geçen yıla göre az da olsa gelişmiştir. Bankacılık sektörü yabancı yatırımcılardan yüksek ilgi görmüştür. Bunun sonucu olarak, yabancı hissedarların sektördeki varlıklardaki payı 2007'nin ilk aylarındaki %22'den 2008'in ilk çeyreğinde %26'ya yükselmiştir. Borsada işlem gören hisseler dahil, Türk bankacılık sektörünün %45'e yakını yabancıların sahipliğindedir.

Merkez Bankası, mali sektördeki gelişmelerin daha yakından izlenmesi yönünde kayda değer çabalar göstermiştir. Likidite ihtiyaçları sıkılaştırılmış, özel sektör borcuyla özel sektörün döviz kurlarındaki dalgalanmalardan etkilenmesinin daha iyi izlenmesine yönelik yeni bir çalışma başlatılmıştır. Mali raporlar uluslararası mali raporlama standartlarıyla uyumlaştırılmadığından, yeni Türk Ticaret Kanunu'nun yasalaşmasındaki gecikme, Merkez Bankası'nın risk değerlendirme kapasitesini olumsuz etkilemektedir. Daha genel anlamda, yeni Ticaret Kanunu'nun yasalaşması bir önceliktir, zira bu iş ortamını önemli ölçüde iyileştirecektir. Bankaların kar oranları, Aralık 2007'ye uzanan bir yıl içinde yaklaşık üçte bir oranında önemli iyileşme kaydetmiştir. Sermaye yeterlilik oranları 2006 yılındaki % 21,8 oranından Mart 2008'de % 17,3 oranına gerilemiştir. Bankacılık sektöründeki yoğunlaşma geçtiğimiz yılın seviyesinde olup, en büyük 5 kredi kuruluşunun bankacılık sektöründeki payı 2007 yılı sonu itibarıyla %60'tır. Nisan 2008'de, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), özel sektörün büyüyen döviz borçlanmasının yarattığı riski azaltmak için bankaların likidite ihtiyaçlarını arttırmıştır. Bankacılık dışındaki özel sektörün dövize dayalı net borçları Aralık 2007'ye uzanan bir yıllık süre içerisinde %60 oranında artarak 45 milyar Avro'ya (GSYİH'nın %12'si) ulaşmıştır. Dövize dayalı özel sektör borçlarının bankacılık sektörünün toplam kredileri içindeki payı 2006 yılındaki neredeyse üçte ikilik orandan 2008'in ilk aylarında %56'ya inmiştir. 2007-2008 dönemindeki bazı istikrarsızlıklara rağmen, mali sektör takdire şayan dayanıklılık sergilemiştir.

3.2. Birlik içinde rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Rapor döneminde makroekonomik istikrar geniş anlamda korunmuştur. Finans piyasasındaki çalkantı ve iç siyasi gelişmeler iş ortamına bir miktar belirsizlik getirmiş, ancak aynı zamanda ekonominin şoklara karşı gelişmiş dayanıklılığını şu ana kadar göstermiştir. İlgili makamlar, şirketlerin piyasaya girişleri ve çalışmalarını önündeki idari engellerin azaltılması, vergi

sisteminin azaltılması ve basitleştirilmesi, vergi idaresinin ve şirket yönetişiminin etkinliğinin geliştirilmesi ve Devlet teşebbüslerinin özelleştirilmesi suretiyle yatırım ortamını iyileştirmişlerdir.

İnsani ve fiziksel sermaye

İlgili makamlar, “Ulusal Kalkınma Planı (2007-2013)”nın parçası olan eğitim reformu programını 2007 ve 2008’de uygulamaya devam etmişlerdir. Bu programın eğitim alanında iki kilit unsuru vardır: modernleştirme ve reform. Bir yandan, eğitimin talebe yanıt verme kapasitesini artırmayı, diğer yandan eğitim sistemini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu alanda önemli güçlükler vardır. Türkiye’de en iyi öğrenciler iyi performans sergilemektedirler. Ancak, Türk öğrencilerin büyük çoğunluğu ile aralarında büyük bir fark bulunmaktadır. Yüksek öğretimden yararlanma uluslararası standartlara göre düşüktür. 20-24 yaş arası gruptan yaklaşık % 40’ı orta dereceli okullarda eğitim almıştır, ancak okul çağındaki çocukların yaklaşık % 10’u hala ilkokula kaydedilmemiştir. Reformlar ve eğitime yapılan harcamanın artması, eğitime katılım üzerinde olumlu etki yapmaktadır. 2007 yılında okullara kayıt oranı eğitimin her düzeyinde, özellikle kız öğrenciler için artmış olmakla birlikte sorunlar devam etmektedir.

Büyük ölçüde tarım sektöründen uzaklaşılmasından ve yetersiz eğitimden kaynaklanan, işgücü piyasalarındaki arz ve talep güçleri arasındaki uyumsuzluğun düzeltilmesinde az ilerleme kaydedilmiştir. İşsizlik sigortasından yararlanabilecek nüfusun kapsamı, bu alandaki sıkı seçim şartları nedeniyle sınırlıdır. 2008 Mayıs ayında Hükümet, gençlerin, kadınların ve özürülülerin istihdam edilmesine dair teşvikler içeren bir istihdam paketi kabul etmiştir. Paket, kayıtlı istihdam üzerinde caydırıcı etkisi bulunan mali olmayan yükleri ve sosyal güvenlik katkılarını azaltmayı hedeflemektedir. Paket özellikle, yukarıda belirtilen kategorilerde yeni istihdam edilen kişiler için beş yıllığına istihdam maliyetlerini düşürmektedir. Ancak Paket, istihdam yaratılmasını karmaşıklaştıran, işten çıkarma tazminatı gibi çok yüksek sigorta ödemeleri gibi diğer engelleri etkilememektedir. Türkiye İş Kurumu, kurumsal kapasitesini ve iş arayanlara sunulan hizmetleri geliştirmeye yönelik çabalara devam etmiştir. Türkiye, 2008’i kayıtdışı istihdamla mücadele yılı olarak ilan etmiştir. Genel olarak, işgücü piyasasında güçlükler devam etmekle birlikte, büyük ölçüde yeterli bir takım reformlar gündeme getirilmiştir.

İç ve dış yatırım sağlıklıdır. 2007’de ve 2008’in ilk yarısında özel gayrisafi sabit sermaye oluşumu % 5 büyümüştür. Özel sermaye oluşumu nominal GSYİH’nin yaklaşık % 17’sine erişmiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişleri 2007’de GSYİH’nin % 3’üne ve 2008’in ilk yarısında % 2’sine düşmüştür. Doğrudan yabancı sermaye girişinin yaklaşık % 80’i hisse senedi yatırımları ve % 20’si gayrimenkul alımlarıdır. Sonuç olarak, doğrudan yabancı sermaye stoku 53,7 milyar Avro’da kalmış olup (GSYİH’nin yaklaşık % 15’i), bunun dörtte biri 2007 sermaye girişlerinden kaynaklanmaktadır. 2007’deki hisse senedi yatırımlarının çoğunluğu mali hizmetler (% 60) ve üretim (% 20) alanında olmuştur. Yatırım büyümesi çok yüksek düzeylerinden bir miktar gerilemiştir.

Uzun yıllar altyapı yatırımları, kamu maliyesinin güçlendirilmesi ve düşük öncelikli harcamaların kısılanmaması nedeniyle engellenmiştir. Yetersiz altyapı ekonomik faaliyetleri artan oranda etkilemektedir. Bu nedenle Hükümet, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde 2008-2012 yılları arasında altyapı yatırımları için 17 milyar YTL’yi (8,7 milyar Avro) serbest bırakmayı hedefleyen bir harcama programı kabul etmiştir. Buna ek olarak, hızla artan elektrik tüketimine (geçen beş yılda yıllık ortalama % 7) yetişebilmek amacıyla ilave enerji

üretim kapasitesi planlanmaktadır. Yeni Hükümetin girişimleri altyapı yatırımlarını artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, Avrupa Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası (AYİKB) hissedarları, kısa süre önce Banka'nın Türkiye'de faaliyette bulunması kararını almışlardır. Bu karar, Komisyon ve AB'li hissedarlar tarafından desteklenmiştir. AYİKB'nin desteği, Türkiye'nin daha ileri düzeyde kalkınmasına ve reform programına katkıda bulunacaktır. AYİKB, küçük işletmelerin gelişmesini teşvik etmek, Türk Hükümeti'nin özelleştirme programını desteklemek ve kamu hizmetlerini özel sektör finansmanından ve bilgisinden faydalandırmak suretiyle, daha açık ve girişimci bir ekonominin gelişmesine destek olabilecektir.

Sektör ve işletme yapısı

İstihdamda tarımın payı 2007 yılında bir puan azalarak % 26,5'a düşmüştür. Yaratılan istihdamın çoğunluğu hizmet sektöründedir. Toplam işgücünde hizmetlerin payı % 48'e çıkmıştır. Sanayi ve inşaat sektörlerinde istihdam kabaca sırasıyla % 20 ve % 6 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın GSYİH içindeki göreceli büyüklüğü 2006'da % 8,3'den 2007'de % 7,7'ye düşmüştür. Sanayi sektörünün (inşaat dahil) katkısı istikrarlı şekilde kabaca % 31'de kalmış, hizmetler ulusal gelirin % 60'ını oluşturmuştur. Tarımdan hizmetlere sektörel kayma devam etmiştir.

KOBİ'ler Türkiye'deki tüm girişimlerin % 99'una ve toplam istihdamın % 77'sine tekabül etmektedir. Ancak, KOBİ'lerin sermaye yatırımı (toplamın % 38'i), katma değer (% 26,5), ihracat (% 10) ve banka kredisi (% 5) oranları düşük işgücü üretkenliğine, mali kaynaklara yetersiz erişime ve dış pazarlara girişte engellere işaret etmektedir. Başta KOBİ'ler olmak üzere tüm iş sektörlerinde kayıtdışı yaygındır. Küçük girişimler yetersiz yönetim kapasitesi ve piyasalarda artan rekabetle mücadele edebilmek için gerekli olan bilgi birikiminden yoksun olmanın sıkıntısını çekmektedirler. Özetle, KOBİ'lerin mali kaynaklara ve bilgiye yetersiz erişimleri devam etmekte ve çoğunlukla gri ekonomide faaliyet göstermektedirler.

Telekomünikasyon gibi bazı alanlarda yeniden yapılandırma özelleştirmeye desteklenmiştir. Mevcut temel sorunların çapraz sübvansiyonlar ve geniş çaplı dağıtım kayıplarına ilişkin olduğu enerji sektöründe yeniden yapılandırma ve özelleştirmeye hazırlık alanlarında ilerleme kaydedilmiştir. Özel sektörde, güçlü üretkenliğin getirileri yeniden yapılandırma sürecinin geniş ölçüde başarılı olduğunu göstermektedir. Genel olarak, ekonominin yapısal dönüşüm süreci, başta özelleştirme alanında olmak üzere göreceli olarak iyi ölçüde ilerlemiştir.

Devletin Rekabete Etkisi

Yeni Türk Ticaret Kanunu henüz yasalaşmamış olmasına rağmen, özel sektörde şeffaflık gelişmiş ve muhasebe standartlarında ilerleme sağlanmıştır. Sapmanın azaltılması için devlet yardımlarının ve destekleme politikalarının şeffaf biçimde izlenmesindeki eksiklik, ekonomideki rekabet ve rekabet edebilme gücü üzerinde ters yönde etki yapmaktadır. Kamu alımları politikaları mevzuattaki istisnalardan olumsuz etkilenmeye devam etmektedir. Buna ek olarak, sektörel kanunlarla, bu alandaki Kanun'un kapsamını daha da sınırlayan istisnalar getirilmiştir. Genel olarak, Devletin piyasalardaki etkin rolü daha da azaltılmakla birlikte, Devlet müdahalesi rekabeti ve rekabet edebilme gücünü önemli ölçüde etkilemeye devam etmektedir.

Türkiye'nin ticarete dışa açıklığı düşük bir oranda artmıştır. 2007'de mal ve hizmetlerin ihracat ve ithalatının GSYİH'ye oranı % 60'a tekabül etmiştir. AB'ye yapılan ihracatın payı küçük bir artışla 2006'da % 56'dan 2007'de % 56,4'e yükselmiştir. Toplam ithalat içinde AB'den ithalatın payı % 42,6'dan % 40,4'e düşmüştür. Bunun temel sebebi, Türkiye'nin neredeyse sadece AB üyesi olmayan ülkelerden ithal ettiği enerjinin faturasının yükselmesidir. AB ülkelerinden yatırımcılar, daha düşük hızla olsa da, Türkiye'de ağırlıklı olarak yatırım yapmaya devam etmişlerdir. Kayıtlara geçen doğrudan yabancı sermaye girişinin AB ülkelerinden kaynaklanan payı 2006'da % 82 iken, bu oran 2007'de yaklaşık üçte ikiye düşmüştür. 2008'in ilk çeyreğinde, AB'den kaynaklanan doğrudan yabancı sermaye akışının payı daha da düşerek % 53 olmuştur. 2007'de, kişi başına GSYİH, AB-27 ortalamasının % 43,3'ü olarak gerçekleşmiştir. AB Türkiye'nin en büyük ticaret ve yatırım ortağı olmaya devam etmektedir.

4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ

Bu bölüm Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneğini incelemektedir. Bu yükümlülükler, antlaşmalar, ikincil mevzuat ve AB politikalarında ifadesini bulan AB *müktesebatı*ndan oluşmaktadır. Bölüm, Türkiye'nin *müktesebatı* uygulamaya ilişkin idari kapasitesini de analiz etmektedir. Analiz, 33 müktesebat faslının listesi doğrultusunda yapılandırılmıştır. Her bölümde, Komisyon'un değerlendirmesi, kaydedilen ilerlemeyi kapsamakta ve ülkenin genel hazırlık düzeyini özetlemektedir.

4.1. Fasılların Serbest Dolaşımı

Malların serbest dolaşımına uygulanan **genel ilkeler** alanında uyumda bir miktar ilerleme olmuştur. 2008'de uygulanabilir olan Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği, ithalatta uygunluk değerlendirmesine tabi ve 2007'de 150 olan eşyaların sayısını daha da azaltarak 100'e indirmiştir. İlk defa 2008 yılının başında 20 adet dış ticarete standardizasyon tebliği hep birlikte yayımlanmıştır. Söz konusu tebliğler, Türkiye'ye ithalatta gerekli standardizasyon ve lisanslandırma zorunluluklarının toplu olarak görülebilmelerini sağlamış, ayrıca ithalat kontrollerinin ve lisanslandırmanın beş ayrı kamu kurumu tarafından yapıldığı bir ortamda ticaret yapanlara da yardımcı olmuştur. Gaz aletleri, basınçlı ekipman bataryalar ve bataryalarda kullanılan kimyasallarda zorunlu standartlar kaldırılmıştır. Ülke olarak, AB'de serbest dolaşımda olan ve "e", "E", veya "CE" uygunluk işareti taşıyan ürünler, uygunluk değerlendirme usullerinden muaf tutulmaktadır.

Ancak, özellikle, yasal metroloji, ilaç malzemeleri, kimyasallar ve gıda maddeleri gibi eski yaklaşım direktiflerinin geçerli olduğu alanlarda ticarete teknik engeller, hala mevcuttur. Türkiye karşılıklı tanıma ilkesini uygulamadığından düzenlenmemiş alandaki ürünlerin serbest dolaşımına sınırlamalar getirmektedir. Eski, yenilenmiş veya defolu olduğu düşünülen mallar ve ikinci el motorlu taşıtlar için lisans gerekmektedir.

Yatay önlemler konusunda, standardizasyon alanında ilerleme sağlanmıştır. Türk Standartları Enstitüsü'nün (TSE) Avrupa standartlarını kabul etme yönündeki hızı artmıştır. TSE bugüne kadar Avrupa Standartlar Komitesi'nin (CEN) 11 048 standardını, Avrupa Elektroteknik Standardizasyon Komitesi'nin (CENELEC) 3725 standardını ve Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü'nün (ETSI) 336 standardını kabul etmiştir. EN standartlarına genel uyum oranı geçen yıl %90'ın üzerinden bu yıl %97,4'e çıkmıştır. TSE'nin yeniden

yapılanması devam etmiş, ayrı bir standart hazırlama merkezi, 89 operasyonel komite oluşturulmak ve görevleri arasında net bir ayırım yapılmak suretiyle güçlendirilmiştir. Ancak, CEN ve CENELEC'in tam üyesi olunması çerçevesindeki yükümlülüklerle uyumlu TSE'nin yeni yapısını yansıtacak gözden geçirilmiş bir kanun henüz kabul edilmemiştir.

Uygunluk değerlendirme bağlamında, Onaylanmış Kuruluşlar ile ilgili ilave ilerleme sağlanmıştır. Bu çerçevede, altı Türk kuruluşu görevlendirilmiş bulunmakta ve asansörler, gaz yakıt yakan ekipmanlar, inşaat ürünleri (çimento) ve basınç ekipmanları alanları ile gezi amaçlı tekne alanında faaliyet göstermektedirler.

Akreditasyon alanında ilave ilerleme kaydedilmiştir. Avrupa Akreditasyon İşbirliği'nin (EA) geçen yıl imzalanan dört çok taraflı anlaşmasının ardından, Türk Akreditasyon Kurumu'nun (TURKAK) ürün ve kişi sertifikasyonu alanlarındaki EA değerlendirme sonuçları olumlu çıkmıştır. TURKAK, Uluslararası Akreditasyon Forumu'na (IAF) üyedir ve Uluslararası Laboratuvar Akreditasyon İşbirliği (ILAC) ile bir karşılıklı tanıma anlaşmasına sahiptir. TURKAK'ın akreditasyon sayısı geçen yıla göre %13 oranında artmış ve 246'ya ulaşmıştır. TURKAK, tayin edici Bakanlıklar ile imzaladığı protokolün ardından iyi laboratuvar uygulamaları alanında gözetim makamı olmuştur. TURKAK'ın yapısının Avrupa akreditasyon sistemi ile daha da uyumlu hale getirilmesine yönelik gözden geçirilmiş kanun henüz kabul edilmemiştir.

Metroloji alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Model tescil önlemleri ve ölçme araçları alanında değiştirme yönetmeliği kabul edilmiş ve 6 Kasım 2007 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ölçme araçları ithalat öncesinde kurulmasına ihtiyaç duyulan servis istasyonlarının karşılanması beklenen koşulların fazlalığı nedeniyle sorunlu bir alan olmaya devam etmektedir. Türkiye halihazırda ilgili AB Direktifi doğrultusunda ölçme araçlarının ilk doğrulaması için halihazırda kendi TR işaretini kullanabilmektedir.

Piyasa gözetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Telekomünikasyon otoriteleri, Sağlık Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı dahil olmak üzere bazı kamu kurumları piyasa gözetim sistemlerinin ilke ve yöntemleri üzerinde gözden geçirilmiş yönetmelikler yayımlamışlardır. Telekomünikasyon otoriteleri ve Sağlık Bakanlığı bakımından yapılan düzenlemeler önceki metinlere açıklık kazandıran düşük önemde düzenlemelerdir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın yeni yönetmeliği 2003 metninin yerini almıştır ve müfettişlerin nitelikleri ve eğitimleri konusunda düzenlemelere yer vermektedir. Aynı zamanda tek teftiş rapor şablonu da içermekte ve piyasa gözetim ilkelerine yönelik bölümler, uygulanacak önlemleri, yetki, yükümlülük ve eşgüdümü de kapsamaktadır. Dış Ticaret Müsteşarlığı piyasa gözetiminin temellerini teşkil eden ürünlerin teknik yasal düzenlemesine ilişkin Çerçeve Kanunu'nun ihlal edilmesi halinde uygulanacak idari cezayı 2008 yılında %7 oranında arttırmıştır. Kanun 2002 yılında yayımlandığından bu yana cezalar hemen hemen 3 kat artırılmıştır. Bununla beraber ilgili Bakanlıklar tarafından uygulanan yaptırımlar ve cezalar konusunda güvenilebilir veriler mevcut değildir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın ilgili personelinin becerileri önemli ölçüde artırılmıştır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı 2007 yılında, piyasa gözetim faaliyetlerini 2006 yılına göre önemli ölçüde arttırmışlardır. Bununla beraber, piyasa gözetimi için tahsis edilen operasyonel bütçeler çok düşüktür. Genel olarak ülkenin büyüklüğü dikkate alındığında görünürlük sağlanması ve risk değerlendirme ilkeleri çerçevesinde daha yoğun piyasa gözetimi yapılmasına ihtiyaç vardır. Edinilen bilginin faydalarının korunabilmesi bakımından sürekli eğitimin kurumsallaştırılması gerekmektedir. Ortak bir veri toplama yöntemine hala ulaşılamamıştır. Gözetim kurumları arasında eşgüdüm, otomatik bilgi

değişimi dahil olmak üzere, sorunlu olmaya devam etmektedir. Piyasa gözetiminin gerçekten etkin kılınması için tüketici hareketi desteklenmelidir.

Yatay tedbirlerin uyumu ileri düzeydedir. Ancak, piyasa gözetiminin etkin uygulanması, standardizasyon ve akreditasyona ilişkin nihai yasal değişikliklerin kabul edilmesi ve yasal metroloji alanında uyum gecikmektedir.

Eski yaklaşımla kabul edilen ürün mevzuat uyumu ileri düzeydedir. Motorlu taşıtlar konusunda yeni yasal düzenlemeler yapılmak ve mevcutlarda değişiklikler gerçekleştirmek suretiyle daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, tarımsal ve ormancılık traktörleri, bunların treylerleri ve diğer değiştirilebilir çekme makinelerinin tip onayı konusunda uyumlaştırma yönetmeliği yayımlamıştır. Sağlık Bakanlığı, insanların kullanımına yönelik ilaçların etiketlenmesi ve ön-paketlemesi, ayrıca, ilaçların fiyatlandırılması konularında değişiklik yapan mevzuat yayımlamıştır. Bakanlık sahte ürünlerle mücadele etmek için ilaç izleme sistemi başlatmıştır. Düzenleyici veri korunması ve 1 Ocak 2005 tarihinden önce pazarlama izni verilen jenerik ilaçlar için izin verme sistemi konularındaki sorun halen çözümlenmemiştir. İthalat izni sürecinin Tütün ve Alkollü İçki Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından bildirim gerekliliğine çevrilmesinin ardından alkollü içecekler için çifte ithal lisansı gerekliliği sona ermiştir. Tarım Bakanlığı'nın kontrol sertifikası ve zorunlu numune talebi kaygı nedeni olmaya devam etmektedir.

Yeni ve küresel yaklaşım ürün mevzuatı alanında uyum esasen ilerlemiş bulunduğundan sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Geçtiğimiz yıl doğrulanan yirmi direktifin ardından Raporlama döneminde dört direktifin daha tam uyumu doğrulanmıştır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı gözen geçirilmiş elektromanyetik uyumluluk direktifini aktarmıştır. Yeni Yönetmelik Aralık 2009'da yürürlüğe girecektir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ayrıca, gazlı veya sıvı yakıtlarla kullanılan yeni sıcak su kaynakıcıları için etkinlik talepleri direktifini de aktarmıştır. Gezi amaçlı teknelerin uyumlaştırılmış standartları 2007 Ekim ayında yayımlanmıştır. Bazı fitlatlar içeren ve çocukların ağızlarına almaları için yapılmış oyuncak ve çocuk bakım malzemelerine ilişkin mevzuatta değişiklikler yapılmıştır. Yeni hükümler 2005/84/EC Direktifini aktarmaktadır.

Usule ilişkin önlemler konusunda rapor edilecek gelişme bulunmamaktadır. 339/93 sayılı Yönetmelik ile uyum sağlayacak hükümler kabul edilmemiştir. Bununla birlikte, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dış Ticaret Tebliğlerinin Standardizasyonu temelinde, radyo ve telekomünikasyon terminal ekipmanı, oyuncaklar, kişisel korunma ekipmanı, inşaat ürünleri, piller ve tıbbi cihazlar konusunda direktifleri uygulamaktadır. CE işareti taşıyan ve Türkiye'ye üçüncü ülkelerden giren ürünler, ithalat sırasında TSE tarafından kontrole tabi tutulmaktadır. Kültürel mallar ve ateşli silahlar konusunda ilerleme yoktur.

Uyumlaştırılmamış alanda ilerleme yoktur. Bu fasıl için kilit unsur olan karşılıklı tanıma ilkesi henüz Türk ticaret düzenlemelerine girmemiştir.

“Malların Serbest Dolaşımı” faslı, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (GİDİK) tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye'ye ilişkin olarak kabul edilen ve 14/15 Aralık 2006'da Avrupa Konseyi tarafından onaylanan kararların kapsadığı sekiz fasıldan biridir. Kıbrıs bayrağı taşıyan veya uğradığı son liman Kıbrıs'ta olan gemi ve uçakların taşıdığı malların serbest dolaşımı üzerindeki sınırlamalar devam ettiği müddetçe, Türkiye bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayabilecek konumda olmayacaktır.

Sonuç

Bu fasılda bir miktar ilerleme olmuştur. Piyasa gözetimi ve yasal metroloji dışında ürün mevzuatı uyumu ve yatay önlemler konularında ilerleme olmuştur. Görünürlük sağlanması ve risk değerlendirme ilkeleri dikkate alınarak etkin piyasa gözetim faaliyetlerine ve gözetim kurumları arasında eşgüdümüne ihtiyaç vardır. Bu fasıl için, kalan ithalat lisanslarının belirlenmesi ve kaldırılması, kullanılmış motorlu araçların ithalatına getirilen sınırlamalar, karşılıklı tanıma ilkesinin, Türk mevzuatına sokulması gibi bazı anahtar hususlar ve eczacılık ürünleri için düzenleyici veri korunmasının uygulanması ile bağlantılı geçici konular çözüm beklemektedir.

4.2. Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı

İşgücü piyasasına erişim alanında, ulusal ve uluslararası projelerde çalışan kişiler dâhil olmak üzere bazı çalışanları çalışma izni alma zorunluluğu dışında bırakan ve bu izinleri alma prosedürünü kolaylaştıran, yabancılar için çalışma izinleri konusundaki yasa veto edilmiştir ve halihazırda Meclistedir.

Türkiye İş Kurumu'nun kapasitesini artırma yönündeki çabalar devam etmiştir. Bu özellikle bilgi teknolojileri altyapısı ve elektronik ortamda iş bulma hizmetlerine izin veren eğitime yönelik olmuştur. **EURES** (Avrupa İstihdam Hizmetleri) ağına katılım hazırlıkları için ilave çabalar gerekmektedir.

Sosyal güvenlik sistemlerinin eşgüdümü konusunda Topluluk mevzuatına göre yetkili kurum olan Sosyal Güvenlik Kurumu'nun idari kapasitesinin oluşturulması yönündeki çabalar devam etmiştir. Merkez ve taşra teşkilatında orta ve üst düzey yöneticilerin atanması Sosyal Güvenlik Kurumu'nun güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur. İlçelerde hizmet sürecinin tümünün tek bir elden yürütecek sosyal güvenlik merkezleri kurulması çabaları devam etmektedir.

Avrupa sağlık sigortası kartı uygulamasına yönelik hazırlıklarda ilerleme olmamıştır.

Sonuç

Genel olarak, sınırlı bir ilerleme olmuştur. Uyum başlangıç aşamasındadır. İdari kapasitenin daha da güçlendirilmesi gerekmektedir.

4.3. Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi

İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi konularında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

İş kurma özgürlüğü konusunda Türkiye henüz Katılım Ortaklığı Belgesi'nde talep edildiği üzere detaylı bir uyum stratejisi sunmamıştır. Cinsiyet, milliyet ve ikamet zorunluluğu ve aynı zamanda orantısız dil ve örneğin eczacılar için geçerli olan "bir ofis" kuralı gibi diğer zorunluluklar müktesebatla uyumsuz olmaya devam etmektedir.

Sınır ötesi hizmet sunumu serbestisi konusunda yeni gelişme olmamıştır. Bu alanda kayıt, lisans ve yetkilendirme zorunluluğu müktesebat ile uyumsuz olmaya devam etmektedir. Halen, bir Üye ülkede kurulmuş bulunan firmalar için özel tescil ve yetkilendirme gereklilikleri bulunmaktadır. Aynı durum gerekli çalışma ve ikametgâh izinleri almak için

belli zorunlulukları yerine getirmek durumundaki hizmet sağlayıcıları için de geçerlidir. İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisinin uygulanmasına ilişkin engellerin tespitine dair çalışma henüz başlatılmamıştır. Bu amaç için ihtiyaç duyulan yapının tesis edilmesi için adım atılmamıştır. İş kurma ve hizmetler alanında uyum erken bir aşamadır.

Posta hizmetleri alanında bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ağırlık sınırlarına bakılmaksızın yasal tekel (rezerve alan) hala bütünüyle mevcuttur. Müktesebatin gerektirdiği bağımsız düzenleyici kurum bulunmamaktadır. Rezerve ve rezerve olmayan hizmetler için gerekli muhasebe yöntemi ve hesapların ayrımı alanında muhasebe sisteminde hala şeffaflık sağlanamamıştır.

Mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması alanında bir miktar gelişme kaydedilmiştir. 2005/36 sayılı direktif ile uyum sağlanması amacıyla, düzenlenmiş meslekler (tıp, hemşirelik, ebelik, dişçilik, veteriner hekimlik, eczacılık ve mimarlık) için asgari eğitim gerekliliklerinin uyumuna dair yönetmelik kabul edilmiş ve Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Mesleki Nitelikler Kurumu, personel alımı ile personel ve çalışma yöntemlerine ilişkin çeşitli yönetmeliklerin kabul edilmesi dahil olmak üzere, faal hale gelme doğrultusunda ilave adımlar atmıştır. Bu durum, kurumun kendi sorumluluk sahasına giren meslekler konusunda kısa sürede standartlar geliştirmesine imkan sağlamalıdır. Ancak, karşılıklı tanıma ilkesi, düzenlenmiş bazı mesleklere hala uygulanmakla birlikte otomatik tanıma müktesebat uyarınca genel kuraldır. Vatandaşlık ve dil kriterlerine dayanan çeşitli gereklilikler devam etmektedir. Ebelik alanında cinsiyete dayalı ayrımcılık da sürmektedir. Kısa bir süre önce kabul edilen hemşirelere ilişkin kanunda ebelik mesleğine yapılan atfa rağmen, erkek öğrenciler ebelik okullarına gitme hakkına hala sahip değildir. Mesleki ve akademik niteliklerin ayırt edici şekilde tanınmasına imkan sağlayan bir prosedür oluşturulmamış olup, mevcut idari yapılar sadece akademik düzeyde yabancı niteliklerin tanınmasına imkan vermektedir. Türkiye’nin hala mesleki niteliklerin tanınmasına dair 2005/36 sayılı direktifin uygulanmasının bir parçası olarak bir temas noktası belirlemesi gerekmektedir.

“İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi” faslı, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (GİDİK) tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye’ye ilişkin olarak kabul edilen ve 14/15 Aralık 2006’da Avrupa Konseyi tarafından onaylanan kararların kapsadığı sekiz fasıldan biridir. Kıbrıs bayrağı taşıyan veya uğradığı son liman Kıbrıs’ta olan gemi ve uçakların taşıdığı malların serbest dolaşımı üzerindeki sınırlamalar devam ettiği müddetçe, Türkiye bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayabilecek konumda olmayacaktır.

Sonuç

Hizmetler ve iş kurma alanında uyum hala erken bir aşamadır. Posta hizmetleri alanında temel yasal çalışmanın hala başlatılması gerekmektedir. Mesleki niteliklerin karşılıklı tanınması alanında Topluluk hukuku ile uyum yavaş ama düzenli biçimde ilerlemektedir.

4.4. Fasal 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

Sermaye hareketleri ve ödemeler alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Sektörel örgüt kapsamında müşteri şikayetleri için mahkeme dışı bir ihtilaf çözüm mekanizması (Müşteri Şikayetleri için Hakemlik Heyeti) oluşturulmuştur. Bu birimin bağımsız karar alabileceğini göstermesi gerekmektedir. Tahviller, tahviller dışındaki araçlar ve yabancı para birimleri alanında işlemler konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu, emeklilik fonlarının yabancı tahvillerle yatırımlarındaki azami sınırı kaldırmıştır. Kurul

ayrıca, emeklilik fonlarının kurulması ve faaliyetlerine ilişkin ilkeler hakkındaki yönetmelikte değişiklik yapmak suretiyle, özel emeklilik fonlarının Türk Hükümeti'nin borçlanma araçlarına yatırımında asgari gerekliliği kaldırmıştır. Bakanlar Kurulu, Türk Lirasının değerini korumaya ilişkin mevzuatta değişiklik yapmış ve bazı kısıtlamaları kaldırmıştır. Bu değişikliğin ardından, Türkiye'de ikamet edenler, diğer ülkelerde yetkili kılınan kurumlardan yabancı para birimi almaya ve bu kurumlara yabancı para birimi satmaya hak kazanmıştır. Bu değişiklik Türkiye'de ikamet edenlere yurtdışından tahviller (örneğin vadeli işlemler) dışındaki sermaye piyasası araçlarını satın alma hakkı da vermektedir. İhracat gelirinin artık Türk lirasına çevrilmesine gerek bulunmamaktadır. Kararname, Hazine'den sorumlu Bakanlığa, diğer kurumlara Türkiye'de yabancı para birimi işlemi yapma ve yurtdışına yabancı para birimiyle borç yetkisi verme hakkı getirmektedir. Ancak, Türkiye tarafından makroekonomik etkileri olabileceği değerlendirilen dışarıya yönelik belirli önemli sermaye hareketlerinde (örneğin Türkiye'de ikamet edenlere yabancı tüketici ve gayrimenkul kredilerinde) bakiye kambiyo kontrolleri muhafaza edilmektedir.

Yabancılar tarafından gayrimenkul alımı alanındaki Türk mevzuatı Avrupa Topluluğu'nun kuruluşuna ilişkin anlaşmanın 56.maddesi ile bütünüyle uyumlu değildir. Yabancı gerçek ve tüzel kişilerce (diğer ülkelerde kurulmuş olan) gayrimenkul alımı Tapu Kanunu ile düzenlenmiştir. Yabancı sermaye şirketleri (Türkiye'de kurulmuş olan) gayrimenkul alımında Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu ile düzenlenen farklı düzenlemelere tabidir. Ocak 2008'de Anayasa Mahkemesi Tapu Kanunu'nun yabancı gerçek ve tüzel kişilerce gayrimenkul alımına dair bazı hükümlerini iptal etmiştir. Nisan 2006'da aynı mahkeme Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu'nun yabancı sermaye şirketlerince gayrimenkul alımına dair bazı maddelerini iptal etmiştir. Yasal boşluğu doldurmak için TBMM Temmuz 2008'de Tapu Kanunu'nda değişiklik yapan bir kanun kabul etmiştir. Yeni kanun, mahkemenin yukarıda kayıtlı kararlarında ifade ettiği görüşleri dikkate almakta ve yabancı gerçek ve tüzel kişiler ve yabancı sermaye şirketlerinin gayrimenkul alımına dair düzenlemeleri belirlemektedir. Yeni kanuna göre, yabancı gerçek kişiler ikamet veya iş amacıyla belirli alan sınırlamalarına tabi olarak gayrimenkul alabilmekte, Doğrudan Yabancı Yatırım Kanunu'na göre kurulan yabancı sermaye şirketleri, şirket mukavelesinde kayıtlı olan faaliyetleri doğrultusunda iş yapmak amacıyla Türkiye'de gayrimenkul alabilmektedir. Yabancı sermaye şirketleri, hissedarlarının vatandaşlığı gözetilmeksizin hukuki açıdan Türk şirketleri olarak değerlendirilmektedir. Yetkili makamlar ayrıca gayrimenkul alımında yabancı sermaye şirketlerinin Genelkurmay Başkanlığı ve İl Valiliği'nin onayını almasını gerektiren bir uygulama yönetmeliği yayımlamıştır.

AB kaynaklı doğrudan yabancı yatırıma yönelik kısıtlamalar, deniz ulaştırması, sivil havacılık, yer hizmetleri, karayolu ulaştırması, radyo ve TV yayıncılığı, enerji, muhasebecilik ve eğitim gibi çok sayıda sektörde devam etmektedir. Bazı kısıtlamalar Türkiye'nin ilgili AB sektörel politikalarına (özellikle ulaştırma alanında) katılımına bağlıdır. Bugüne kadar sözkonusu çeşitli sektörlerde sermayenin serbest dolaşımı alanında az somut ilerleme kaydedilmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtildiği üzere, Türkiye'nin **ödemeler sistemi** mevzuatını müktesebatla daha fazla uyumlu hale getirmesi gerekmektedir.

Kara para aklama ile mücadele alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Suçtan edinilen gelirlerin aklanmasının önlenmesine dair kanunu tamamlayan bazı uygulama yönetmelikleri yürürlüğe girmiştir. Sözkonusu uygulama yönetmelikleri, terörizmin finansmanına ilişkin şüpheli işlemlerin rapor edilmesi, müşteri dikkati, zorunlu tarafların avukat ve muhasebecilere

genişletilmesi, gerekli durumlarda basitleştirilmiş müşteri tanımlama önlemleri ve Mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulu'nun çalışma ilkeleri ve prosedürlerine ilişkindir. Türkiye, suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı sonucunda suça bulaşanların, döviz büroları, yatırım fonları, sermaye piyasası komisyonculuğu, değerli maden komisyonculuğu ve gayrimenkul yatırım ortaklıklarında kurucu, ortak veya yönetici olmalarını yasaklayan çok sayıda yasal değişiklikler yapmıştır.

Türkiye, bilgi değişimi konusunda beş ülkeyle (Endonezya, İsveç, Portekiz, Moğolistan ve Afganistan) Mutabakat Muhtırası imzalamıştır. Terörizmin finansmanı ile mücadele amacıyla Mali Suçları Araştırma Kurulu'nda (MASAK) özel bir birim kurulmuştur. Şüpheli işlemlerin ve terörizmin finansmanının rapor edilmesine ilişkin genel bir tebliğ kabul edilmiştir. Müşteri dikkatine dair önlemler dahil olmak üzere suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanının önlenmesine yönelik önlemler içeren bir yönetmelik kabul edilmiştir. MASAK'a bildirilen şüpheli işlemlerin sayısı, çoğu bankacılık sektörü kaynaklı olarak 2006'da 1140'tan 2007'de 2946'ya yükselmiştir. 2006'da 39 dosyayla karşılaştırıldığında 2007'de 43 dosya MASAK tarafından savcılığa iletilmiştir. 2006'da 27 dosya ile karşılaştırıldığında, bunlardan 22'si 2007'de dava açılmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak mahkumiyet, müsadere ve malvarlığının dondurulması bugüne kadar nadiren gerçekleşmiştir.

Etkili icra yeteneği ve uygulama mekanizmalarının eksikliği endişe nedenidir. MASAK, banka personeli, hakim ve savcılar, maliye ve vergi müfettişleri, zorunlu taraflar ve diğer icra makamlarına eğitim vermiştir. Ancak, MASAK'ın kaynakları hala yetersizdir ve adli ve icra makamlarının yetenekleri yeterli görülmemektedir. Türkiye, suçtan edinilen gelirlerin aklanması, aranması, haczi ve müsaderesine ve terörizmin finansmanına ilişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni (2005) hala onaylamamıştır. Mali Eylem Görev Gücü'nün (MEGG) üçüncü gözden geçirme raporunda belirlenen eksiklikler Şubat 2009'daki MEGG toplantısında ele alınacaktır. Bunların hala layığıyla ele alınması gerekmektedir.

Genel olarak, Türkiye kara para aklama ve terörizmin finansmanı ile mücadele alanında müktesebata uyum konusunda daha da ilerleme kaydetmiştir.

Sonuç

Bu fasılda muntazam olmamakla birlikte bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Özel emeklilik fonlarının yabancı tahvillerde yatırımlarına dair azami sınır kaldırılmıştır. İhracat gelirlerinin kullanımı ve yabancı para birimi işlemlerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Sermayenin serbest dolaşımına dair kısıtlamalar ekonominin çeşitli sektörlerinde devam etmektedir.

Parlamento, yabancı gerçek ve tüzel kişiler ve yabancı sermaye şirketlerinin gayrimenkul alımını düzenleyen bir yasa değişikliği yapmıştır. Türkiye, kara para aklama ile mücadele alanındaki müktesebatla uyumda daha da ilerleme sağlamıştır. Yeni uygulama yönetmelikleri ve tebliğler kabul edilmiş ve bildirilen şüpheli işlemlerin sayısı önemli miktarda artmıştır. Türkiye'nin bu alandaki uyumu sürdürmesi gerekmektedir.

4.5 Fasıllık 5: Kamu alımları

Genel ilkeler alanında ilerleme olmamıştır. Yerli teklif sahipleri için % 15 oranındaki fiyat avantajı hala mevzuatta yer almaktadır. Ancak, önceki yıla oranla bundan daha az yararlanılmıştır. (2006'daki % 8 ile karşılaştırıldığında 2007'de toplam ihale değerinin %1,5'u) Özellikle derneklere ilişkin kanunlarda, 2010 kültür başkenti olarak İstanbul

hakkında ve tanık koruma alanlarında kamu alımları kanunundan bazı ilave derogasyonlar kabul edilmiştir. Elektrik Piyasası Kanunu'ndaki değişiklik kamu alımları kanununa bir diğer derogasyonu getirmiştir. Bu tür derogasyonlar kamu ihalelerinde rekabetçiliği ve etkinliği azaltmaktadır.

Kamu ihalelerinin verilmesinde az ilerleme sağlanmıştır. İhale prosedürlerine oldukça yüksek katılım oranı, kamu ihalelerine ilişkin bilgilere internet yolu dahil geniş olarak erişildiğini göstermektedir. Ancak, Türk kamu alımı mevzuatı çeşitli açılardan müktesebattan farklı olmaya devam etmektedir. 2007'deki yasal değişiklik, sadece sağlık sektöründe uygulanmak üzere çerçeve anlaşma kavramını getirmiştir. Kamu hizmet kurumları klasik kamu alımı prosedürlerine bağlı olmayı sürdürmektedir. İmtiyazların verilmesi ve kamu özel ortaklıkları için uyumlu bir yasal çerçeve bulunmamaktadır. 2008 eşikleri ve alımlar için belirlenen mali limitler AT seviyelerinin üstündedir.

Kamu İhale Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilatı, önemli idari kapasiteye sahiptir. Ancak, Devlet Planlama Teşkilatı personelinin müktesebat hakkındaki bilinci güçlendirilmelidir. Kamu İhale Kurumu'nda görevlerde uzmanlaşma ve personelin yetenekleri artırılmalıdır.

Kurumsal yapı bakımından, Türkiye, imtiyazlar ve kamu alımları politikası (PPP'ler) dahil, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde bir öncelik olan kamu alımları politikasında koordinatör olarak Maliye Bakanlığı'nı görevlendirmiştir. 2008'de yasal hazırlıkların daha iyi koordinasyonuna imkan veren bu kararın olumlu etkileri olmuştur.

Kanuni yollar direktifine uyumda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır. Memnun olmayanlarca yapılan şikayetlerin sayısı, verilen ihalelerin tümünün sadece % 3'ünü temsil edecek şekilde, 2003'te yaklaşık 900'den 2007'de 4000'in üzerine çıkarak son yıllarda artmıştır. Gözden geçirme prosedürü uzun sürmekte ve davaların yığılmasıyla sonuçlanmaktadır.

Sonuç

Bu fasılda bir miktar sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye kamu alımları alanındaki önceliklerini ele almaya başlamıştır ve bunu yapacak kapasitesi mevcuttur. Kamu alımlarında genel politika koordinatörü olarak Maliye Bakanlığı'nın görevlendirilmesi olumlu bir gelişmedir. Bakanlık, kamu alımları alanında uyumlu bir politika geliştirmeyi sağlamalı ve bunun uygulanmasını idare etmelidir. Türkiye'nin müktesebata uyum sağlaması için, bunun, yasal uyum açısından gerekli reformlar ve kurumsal kapasite inşasına ilişkin kapsamlı bir strateji ile desteklenmesi gerekmektedir. Kamu ihalelerinde rekabet ve etkinliği azaltıcı etkisi olan genel hükümlere dair derogasyonlardan kaçınılması gerekmektedir.

4.6. Fasıll 6: Şirketler Hukuku

Şirketler hukuku alanında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Türk Ticaret Kanunu (TTK) ve TTK'nun yürürlüğe girmesi ve uygulanması hakkındaki kanun henüz kabul edilmemiştir. TTK'nun bazı hükümleri müktesebatla bütünüyle uyumlu olmamakla birlikte, bu iki kanunun kabul edilmesi, bu fasılda önemli bir adımı oluşturacaktır. Şirketlerin, Ticaret Odaları'nın siciline elektronik ortamda tescil işlemi yapılamamaktadır. Elektronik bir veritabanının kurulması ve temel şirket bilgilerine çevrimiçi olarak erişim, TTK'nun kabul edilmesine bağlıdır. TTK'nın kabulü, limited şirketlerin iç birleşmelerini ve bölünmelerini, kamuya açılmış şirketlerin hissedarlarının belirli haklarının kullanımı ve devralma ihalelerini

de ilgilendiren Sermaye Piyasaları Kanunu dahil olmak üzere muhtelif diğer kanunların değiştirilmesini de tetikleyecektir.

Şirket muhasebesi alanında az ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK), bazı Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) konusunda bazı yorum ve gözden geçirmeler kabul etmiş ve yayımlamıştır. Kabul edilen standartlar yalnızca listelenmiş şirketler için uygulanabilmektedir. Sermaye Piyasası Kurulu, listelenmiş şirketlere, IAS ve Uluslararası Mali Raporlama Standartları (IFRS) doğrultusunda, AB'deki formata uygun olarak yıllık ve üçer aylık mali bildirim yayımlama yükümlülüğü getirmiştir. Ancak, Türkiye'de az sayıda şirket listelenmiştir. Şirketlerin çoğunluğu listelenmemiştir. TMSK'nın idari kapasitesinin artırılması amacıyla yeni işe alımlar sağlanmıştır. Göreve yeni başlayanlar için özel eğitim verilmiştir. TMSK'nın profesyonel kabiliyetini artırma süreci devam etmiştir.

Denetleme konusunda ilerleme olmamıştır. Denetim Standartları Kurulu için hukuki çerçeve halen hazırlanmaktadır.

Sonuç

Sözkonusu dönemde kaydadeğer bir ilerleme olmamıştır. Genel olarak, uyum orta düzeydedir. Müktesebata uyumu geliştirmek ve bu alandaki diğer yasalara uyum sürecini tetiklemek üzere hazırlanan yeni TTK kabul edilmemiştir.

4.7. Fasal 7: Fikri Mülkiyet Hukuku

Fikri ve sınaî mülkiyet hakları alanındaki genel hukuki çerçeve müktesebatla büyük ölçüde uyumludur, ancak idari kapasite Gümrük Birliği Kararı'nın gerektirdiği etkin icrayı sağlayabilmek açısından yetersiz kalmaktadır. Türkiye, fikri mülkiyet hukukunun korunmasının ve icrasının dünyada en sorunlu olduğu ülkelerden biri olmaya devam etmektedir. Etkin icra, Katılım Ortaklığı Anlaşması ve bu fasla ilişkin müzakerelerde öncelikli konudur.

Telif hakları ve ilgili diğer haklar alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, telif hakları ve ilgili haklar konusunda farklı tarafların eşgüdümü ve işbirliğinde kaydadeğer ilerleme sağlamıştır. AB tarafından finanse edilen bir eşleştirme projesiyle, 2007 yılında bir eşgüdüm komitesi oluşturulmuştur. Komite, Türkiye'de telif haklarının korunmasının güçlendirilmesi amacıyla bir eylem planı taslağı hazırlamak üzere Ocak 2008'de toplanmıştır. İcra kapasitesinin güçlendirilmesi amacıyla, esas hedef grubu Türk polisi olan bir başka eşleştirme projesi 2008 yılında başlatılmış olup, yıl boyunca sürdürülecektir. Fikri mülkiyet hukukunun uygulanması hususunda bilincin artırılması amacıyla çok sayıda eğitim programı ve seminerler düzenlenmiştir. Fikir ve sanat eserleri kuruluşlarının sayısı 22'den 24'e çıkmıştır. Müzik sektöründeki dört fikir ve sanat eseri kuruluşu, tarife uygulama, lisans ve diğer konularda ortak bir yaklaşım üzerinde mutabık kalmıştır. Otellerde kullanılan müzik eserlerinin toplu hakları konusunda bir anlaşma imzalamışlardır. Bununla birlikte, kullanıcılar ve hak sahipleri arasında kolektif hakların idaresi konusunda çatışan görüşler mevcuttur. Kitap ile CD ve DVDler gibi diğer basın organlarında korsan ürünler yaygındır. Türkiye'nin icra kapasitesi halen geriden gelmektedir. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü Telif Hakları ve Fonogramlar Anlaşması'nın onaylandığına dair kanun Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Sınaî mülkiyet hakları için yasal çerçeveye ilişkin belirli ilerlemeden söz edilebilir. Türkiye’de Avrupa Patent Anlaşmasının uygulanmasına yönelik tadil edilmiş yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Türk Patent Enstitüsü (TPE) iç ve dış bilişim teknolojisi yapısını daha da geliştirmiştir. Çevrimiçi hizmetler (e-başvuru sistemi dahil), arama portalları ve halkla ilişkiler alanlarında da ilerlemeden sözedilebilir. Onbeş yeni çalışan işe alınmıştır. Bunlardan bazıları hukuki bilgilerini geliştirmek üzere eğitim kurslarına katılmış, çeşitli bilinçlendirme etkinlikleri düzenlenmiştir. Bununla birlikte, marka bölümü ile temyiz kurulu arasında uyumsuzluklar devam etmektedir. Temyiz kuruluna ve mahkemelere giden kararların çoğu geri çevrilmiştir. Özellikle erken kullanım, benzerlik düzeyi ve üç boyutlu markalar dahil ticari marka olarak kullanılabilecek işaretlerde, mutlak ve göreceli gerekçeler temelinde uygulamanın uyumlaştırılması için önlemler alınmalıdır. Temyiz ve itiraz süreçleri çok uzundur. Tanınmış tasarım, ticari marka ve kıyafet markalarının ihlali hala endişeye sebep vermektedir. Aynı konudaki TPE uygulamaları ile mahkemelerin anlayışı farklılık göstermektedir. TPE’nin kararları hakkında uygun gerekçelendirmelerin yapılması gereklidir. Patent ve ticari marka temsilcilerinin menfi uygulamalarını önleyecek ve uygulamayı daha ileriye götürecek bir etik yasası dâhil, düzenleyici çerçeve mevcut değildir. TPE ile müşterileri ve fikri mülkiyet haklarıyla ilgilenen diğer profesyonel gruplar arasında yapıcı bir diyalog şu ana kadar tesis edilmiş değildir.

Kötü niyet ve benzer ticari markalar ve sınai tasarımlar konusuna özel önem gösterilmesi gerekmektedir.

İcra ile ilgili olarak, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı’nın eş başkanlığında, bir üst düzey Fikri ve Sınaî Mülkiyet Hakları Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Kurul’un amacı fikri mülkiyet haklarının korunması düzeyinin geliştirilmesi amacıyla ilgili kurumlar arasında işbirliğini geliştirmektir. Kurul her 6 ayda bir toplanacaktır. Kurul, toplantılarına diğer kamu kurumları ve özel sektör temsilcilerini davet edebilecektir. Bir eylem planı hazırlanmıştır. Türk Telif Hakları Yasası’nın cezai hükümleri, yeni Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu’yla uyumlu hale getirilmek üzere değiştirilmiştir. Yeni hükümler, bandrol uygulamaları ve polislerin korsan mallara el koymasına ilişkin görev gereği yetkiler konusunda yasal öngörü ve uygulanabilirliği azaltmıştır. Bunun sonucu olarak, İstanbul, Ankara ve İzmir hariç, pek çok Türk şehrinde korsancılığa karşı icra durma noktasına gelmiştir. Bu özel hükümlerin taslakları hazırlanırken, fikri mülkiyet hukuku uygulayıcılarının (fikri mülkiyet hukuku alanında uzmanlaşan yargıç ve savcılar, fikir ve sanat eserleri kuruluşları gibi) görüşleri yeterince dikkate alınmamıştır. Bu nedenle, ilgili tarafların (yargı dahil), etkin uygulatmayı sağlayabilmek için, cezai hükümlere getirilen bu değişiklikleri daha iyi anlamaları gerekmektedir.

Yakın tarihli bir Anayasa Mahkemesi kararını müteakiben, Türkiye’de ticari marka korunması çok önemli bir noktaya gelmiştir. Mahkeme, ilgili Türk mevzuatında suçlar ve cezalar uygun bir şekilde tanımlanmadığı için, ticari marka ihlallerinin mevcut mevzuat çerçevesinde cezalandırılmayacağına işaret etmiştir. Mahkeme, Hükümeti bu duruma bir çare bulmaya ve Ocak 2009’da sona ermek üzere, mevcut yasal boşluğu altı ay içinde doldurmaya davet etmiştir. Hükümet tarafından hazırlanan yasa henüz kabul edilmemiştir. Yasal boşluk devam ettiği sürece, devam etmekte olan tüm benzer ticari marka ihlalleri bu durumdan etkilenecektir. Ancak, tasarımlar, patentler, faydalı modeller ve coğrafi işaretler gibi diğer sınaî mülkiyet hakları da ticari markalar gibi düzenlendiği için, Mahkeme’nin kararı tüm sınaî mülkiyet hakları ihlallerini etkileyecektir. Türk makamları bu durumu acilen ele almalı ve sınaî mülkiyet ihlallerinin cezasız kalma riskini ortadan kaldırmalıdır.

Dokuz yeni fikri mülkiyet hakları mahkemeleri (İstanbul'da üç medeni hukuk ve dört ceza, Ankara'da bir medeni hukuk ve İzmir'de bir ceza mahkemesi) ahiren kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Bu mahkemelerin yerleri ticari faaliyetlerin düzeyi temelinde belirlenmiştir. Fikri mülkiyet hakları mahkemelerinin temyiz aşamaları çok uzundur. Cezai fiillere ilişkin dosyaların büyük bir kısmı uzun zamandır Yüksek Mahkeme önünde beklemektedir. Hak sahipleri, pek çok davada uygun bir uygulama çözümü olabilecek ihtiyati tedbir veya arama ve el koyma emirleri çıkarttırmakta güçlükler yaşamaktadır Gümrük görevlileri, ulusal polis ve belediye zabıtalrı, avukatlar ve uygulama birimlerinin ilgili görevlileri gibi kişiler için eğitim seminerleri ve çalıştaylar düzenlenmiştir. Üç bilinçlendirme semineri yapılmıştır. Gümrük görevlileri kendi inisiyatifleriyle, 2006 yılında 45 olayda mallara el koyarken, bu sayı 2007'de 160'a çıkmıştır. Türkiye, AB sınırlarında yakalanan sahte ve korsan ürünlerin ana kaynaklarından biri olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Müktesebata genel uyum nispeten gelişmiştir. Fikri mülkiyet haklarıyla ilgili kamu kurumları arasında eşgüdüm ve işbirliği ile bu kurumların bilinçleri kaydadeğer bir şekilde artmıştır. Bununla birlikte, sınaî mülkiyet hakları alanında özellikle uygulama ve uygulatmada ciddi yetersizlikler mevcuttur. Türkiye AB Komisyonu'nun fikri mülkiyet konularında diyalog kurma önerisine yanıtını hala değerlendirmektedir.

4.8. Fası 8 : Rekabet Politikası

Şirket birleşmeleri dahil, **anti-tröst** alanındaki yasal uyumda ilave ilerlemeler olmuştur.

Rekabet Yasası, rekabet ihlallerine yönelik cezaları düzenleyen hükümlerde daha fazla açıklık ve yasal belirlilik sağlayacak şekilde tadil edilmiştir. Rekabet Kurumu, müktesebata uygun olarak sigorta sektörünü kapsayan bir blok muafiyet kabul etmiştir. Kurum teknoloji transfer anlaşmalarına ilişkin bir başka blok muafiyet de kabul etmiştir. Bu muafiyet bildirimini ile ilgili Komisyon kuralları arasında, fikri mülkiyet haklarına ilişkin Türk mevzuatına bağlı olarak katı kısıtlamalar şeklinde ortaya çıkan birkaç farklılık bulunmaktadır. Kurum ilgili pazarın tanımlanmasına ve rakipler arasında olmayan belirli nitelikteki fason üretim anlaşmalarına ilişkin iki kılavuz yayımlamıştır. Yatay işbirliği anlaşmalarındaki kurallar, *de minimis* kuralları ve telekomünikasyon ve posta hizmetleri alanlarında sektöre özel blok muafiyet kurallarıyla ilgili aktarma süreci henüz tamamlanmamıştır. Bankacılık Kanunu, bankacılık sektöründeki payı % 20'nin altındaki şirket birleşmesi ve iktisapları, Rekabet Kurumu kontrolünden muaf tutmaktadır. Bu muafiyet, bankacılık sektöründeki şirket birleşmesi denetim kurallarının uygulanmasını sınırlamaktadır. Bu muafiyet nedeniyle, önümüzdeki dönemde kamu bankalarının özelleştirilmesinde, Kurum'un rekabeti geliştirme çabaları sınırlı kalabilir.

Rekabet Kurumu idari ve işlevsel açıdan yeterli düzeyde bağımsızdır. Kurum'un çalışanlarını eğitime konusuna yaptığı vurgu, rekabet kurallarının etkin bir şekilde uygulanabilmesinde belirleyici unsurdur. Kurum'un idari olarak bağlı olduğu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı dahil, tüm kamu kurumları, Kurum'un idari ve işlevsel bağımsızlığına saygı göstermek zorundadırlar.

Uygulama kayıtları bakımından, 2007 yılında 238 adet şirket birleşmesi ve iktisap davası incelenmiş, 232 dava sonuçlandırılmıştır (2006 yılında sırasıyla 199 ve 186). Kurum 131 anti-rekabetçi davranış davası açmış ve 148 davayı sonuçlandırmıştır (2006'da 108). Kurum

2007'de 34 menfi tespit ve bireysel muafiyet davası açmış ve 39 davayı sonuçlandırmıştır (2006'da sırasıyla 36 ve 33). Kurum tarafından verilen cezalar % 50 oranında azalarak, 2006'da 27,002,139 YTL'den 2007'de 13,641,633 YTL'ye düşmüştür. Kurum, 2008'in ilk yarısında da aktif olmuştur. Anti-rekabetçi davranış konusunda 65, şirket birleşmesi bildirimleriyle ilgili 109 davayla ilgili karar almıştır. Danıştay'ın temyiz edilen rekabet davalarıyla ilgili idari kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir. 2007 yılında Danıştay içinde özel bir daire kurulmuş olmasının rekabet kararlarının gözden geçirilmesini hızlandırması beklenmektedir.

Kamu teşebbüsleriyle münhasır ve özel haklar barındıran teşebbüslere ilişkin kuralların uyumunun sağlanması yönünde herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Devlet yardımları alanında, herhangi bir ilerleme olmamıştır. Türkiye devlet yardımı mevzuatını kabul etmemiş ve işlevsel olarak bağımsız bir devlet yardımı izleme kurumu kurmamıştır. Buna ilaveten, şeffaflık yükümlülüklerinin gerektirdiği devlet yardım envanterini hazırlamamış ve devlet yardımı programlarını bildirmemiştir. Devlet otoriteleri ve kamu teşebbüsleri arasındaki mali ilişkilerin ve kamuya yapılan devralmaların şeffaflığını sağlamaya yönelik hiçbir kural bulunmamaktadır.

Çelik sektörüne devlet yardımı konusunda belirli bir ilerleme sağlanmıştır. 2008'de yeni bilgilerin gönderilmesiyle, Komisyonun, 2001'den bu yana sağlanan devlet yardımları hakkındaki anlayışı iyileşmiştir. Buna ilaveten, Türkiye gerek devlet yardım unsurları ve pazar analizi ile gerek Türk çelik sanayisi için öngörüler konusundaki ulusal yeniden yapılanma programını gözden geçirmiştir. Bununla birlikte, son yıllardaki bazı kapasite gelişimi ve devlet yardımları ile Türk makamlarının çelik sektörüne gelecekteki devlet yardımı konusundaki pozisyonu hakkında hala bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç

Şirket birleşmeleri dahil, anti-tröst alanında yüksek düzeyde uyum sağlanmıştır. Rekabet Kurumu'nun idari kapasitesi ve işlevsel bağımsızlığı tatmin edicidir. Kurum rekabet kurallarını etkin bir şekilde uygulatmaktadır. Devlet yardımı konusunda uyum sağlanmamıştır. Türkiye'nin, AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması ile uzun süredir üstlenmiş olduğu yükümlülükler uygun olarak, çelik sektöründe AB devlet yardımı disiplini uygulamaları gerekmektedir. Bu fasılda uyum tamamlanmış değildir.

4.9. Fasıll 9: Mali Hizmetler

Bankalar ve mali şirketler alanında iyi fakat düzenli olmayan ilerlemeden bahsedilebilir. Bankacılık sisteminde likidite durumunu güçlendirmek amacıyla, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ilave likidite yükümlülükleri getirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye BASEL II Anlaşmasının uygulanmasını ertelemiştir. BDDK ayrıca özel bankalara son dönemdeki mali çalkantıya karşı sağlam öz sermaye oluşturmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Buna ilaveten, ihtiyati ve denetleyici standartlar sıkılaştırılmıştır. BDDK, banka bilançolarında kayıtlı türev araçlar için piyasa fiyatları üzerinden düzenli kar/zarar değerlendirme usulü getirmiştir. BDDK, ayrı düzenleme kurumlarınca denetlenen mali kurumların konsolide denetimi için eşgüdüm kurallarını belirlemiştir. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), ayrıntılı risk profillerine dayalı olarak bankalar için beş depozit prim kategorisi getirmiştir. Buna karşılık BDDK yabancı bankaların temsilcilikleri için ilave bildirim yükümlülükleri belirlemiştir. Kurum ayrıca yabancı bankaların şubeleri ve

temsilcilikleri için, bankanın kendi ülkesindeki ana şirketin mülkiyetinde meydana gelebilecek değişikliklerde izin için başvurma yükümlülüğü getirmiştir. BDDK, çalışanları için çeşitli eğitim oturumları düzenlemiş ve bir düzine çalışanı için yurtdışında eğitim imkanı sağlamıştır. BDDK üçüncü ülkelerle mutabakat zabıtları imzalamış olup, bu mutabakat zabıtlarının sayısı 16'ya yükselmiştir. Yeni bildirim yükümlülükleri ve erken uyarı sistemi getirilmek suretiyle denetleme kapasitesi arttırılmıştır. Bankacılık ve mali şirketler alanında Türkiye müktesebatla uyumu daha da ilerletmiştir. Kredi kurumları ve yatırım firmaları için yeni sermaye gereksinimleri ve Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtildiği gibi diğer ilgili direktiflerle (depozit garanti planı, tasfiye ve reorganizasyon, mali şirketler ve banka hesapları konularında) uyumun devam ettirilmesi için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır.

Sigortacılık ve ek emeklilik alanında önemli derecede ilerleme sağlanmıştır. Hazine Müsteşarlığı, mesleki emeklilik planına ilişkin ahiren yayımladığı tüzükle “sponsor eden girişim” kavramını getirmiştir. Tüzük aynı zamanda sigorta şirketlerinin resim ve harçlara tabi tutulabilmesine ilişkin sınırlamalar getirmiş, ancak grup sigorta politikaları için taahhüt süresini beş yıla indirmiştir. Hazine Müsteşarlığı, ek emeklilik şirketlerinin mülkiyet, lisans başvuruları, birleşmeler ve iktisabı için uygun ve yerinde kriterler ile reklâm ve kamusal bilgilendirmeye ilişkin kurallara ilişkin bir tüzük yayımlamıştır. Borç ödeme gücüyle ilgili olarak, bir sigortacılık şirketinin bağlı kuruluşlar ve iştiraklerinin ödenmiş sermayesi, öz varlıklar tanımının içine alınmıştır. Yolcu taşımacılığı konusunda zorunlu sigorta planı çerçevesinde asgari sigortalılık kapsamı seviyesi yükseltilmiştir. Bununla birlikte yaralanmalarda sigorta kapsama limitleri hala AB standartlarının altında kalmaktadır. Hazine Müsteşarlığı, sigorta ve ek emeklilik şirketlerinin mali durumlarını hem gazetelerde hem kendi internet sitelerinde yayımlamalarını talep eden yeni bir bildirim kabul etmiştir. Türkiye, banka müşterilerinin borçlarını geri ödemeleri amacına matuf yeni bir çeşit sigorta yasası hazırlamıştır. Sigorta aracılığına ilişkin yeni bir tüzük yürürlüğe girmiştir. Bu, araçlar için mesleki kefalet sigortasını getirerek, tüketicinin korunmasını geliştirmiş, ayrıca kayıt ve asgari sermayede yeni standartlar ihdas etmiştir. Bununla birlikte kefalet kapsamı seviyesi AB standartlarının hayli altında kalmaktadır. Eğitim, iç kontrol ve risk yönetimi sistemleri ile araçların ihdasına ilişkin kuralları içeren muhtelif diğer sigorta tüzükleri yayımlanmıştır. Ancak, sınır ötesi hizmet şartı, tüzüklerin yabancı araçların Türkiye'de kurulu şubeler aracılığıyla işlem yapmalarını zorunlu kılması nedeniyle engellenmektedir. Sigorta uzmanları komitesinin faaliyetlerine ilişkin bir tüzük kabul edilmiştir. Son olarak, mesleki ehliyetler, muhasebe, defter tutma sorumlulukları ve sigorta uzmanlarının faaliyetlerine ilişkin kuralların uygulamasını düzenleyen bir tüzük yayımlanmıştır. Sigortacılık ve ek emeklilik alanındaki uyum kısmidir. Bağımsız bir düzenleyici ve denetleyici merciin ihdası önceliklidir. Özellikle likidite marjları, sigortacılık gruplarının denetimi ve otomobil sigortalarında minimum sigorta edilecek miktarların hesaplanmasında ilave uyuma gerek duyulmaktadır.

Türkiye, müktesebat şartlarının büyük bir bölümünü hâlihazırda yerine getirmektedir. **Mali piyasa altyapısına** ilişkin rapor edilebilecek ilave bir gelişme bulunmamaktadır.

Menkul kıymetler piyasası ve yatırım hizmetleri alanında bazı ilerlemeler sağlanmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) listelenmiş şirketlerin mali durumlarını AB'de uygulanan format esasında uluslararası muhasebe standartları (IAS) ve uluslararası mali raporlama standartlarına (IFRS) uygun olarak her üç ayda ve yıllık olarak yayımlamalarını zorunlu kılmaktadır. SPK, sermaye piyasası yasası ile düzenleyici idarenin idari kapasitesinin daha da geliştirilmesine katkı sağlayan bir eşleştirme projesini başarıyla tamamlamıştır. Menkul kıymetler piyasası ve yatırım hizmetleri alanındaki uyum makul bir şekilde ilerlemektedir.

Özellikle yatırım araçlar piyasaları, yatırımcı tazminat programları, prospektüsler ve piyasa suistimalleri alanlarında ilave gelişmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

“Mali Hizmetler” faslı, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (GIDIK) tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye’ye ilişkin olarak kabul edilen ve 14/15 Aralık 2006’da Avrupa Konseyi tarafından onaylanan kararların kapsadığı sekiz fasıldan biridir. Kıbrıs bayrağı taşıyan veya uğradığı son liman Kıbrıs’ta olan gemi ve uçakların taşıdığı malların serbest dolaşımı üzerindeki sınırlamalar devam ettiği müddetçe, Türkiye bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayabilecek konumda olmayacaktır.

Sonuç

Mali hizmetler alanında iyi derecede ilerleme sağlanmıştır. Hem banka hem banka dışı mali hizmetlerde denetleyici standartların sıkılaştırılması konusunda ilerleme sağlanmıştır. Makamlar, likidite pozisyonları ve banka sisteminin sermaye yeterliliğinin güçlendirilmesi amacıyla tedbirler almışlardır. Riske dayanan mevduat sigorta pirim sistemi getirilmiştir. Türkiye, mesleki emeklilik planları, mali durum tablolarının yayımlanması ve sigorta aracılığına ilişkin tüzükleri kabul ederek, sigortacılık ve ek emeklilik konusunda kayda değer ilerleme sağlamıştır. SPK, listelenmiş şirketler için IAS ve IFRS standartlarını getirmiştir. Menkul kıymetler piyasası ve yatırım hizmetleri alanında uyum makul bir şekilde ilerlerken, bankalar ve mali şirketler alanında ilave uyum olmuştur. Türkiye, mali piyasa altyapısında müktesebat şartlarını büyük ölçüde karşılamaktadır. Sigortacılık ve ek emeklilik alanındaki uyum tamamlanmamıştır. Özellikle, sigortacılık ve ek emeklilik alanında bağımsız bir merciin kurulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

4.10. Fasil 10: Bilgi Toplumu ve Medya

Elektronik iletişim ve bilgi teknolojileri alanında bazı ilerlemeler görülmektedir. Haziran 2008 itibariyle takriben %25 yeni katılımıla sabit telefon abonelerinin sayısı toplam yaklaşık 18 milyon ve erişim oranı yüzde 25 civarındadır. Toplam cep telefonu abone sayısı erişim oranının %90 olmasıyla 63.6 milyona ulaşmıştır. İnternet abonesi sayısı, 5.3 milyon ADSL abonesi olmak üzere yaklaşık 5.4 milyona ulaşmıştır.

Türkiye, 2002 AB çerçevesine dayanan, erişim ve karşılıklı bağlantı, piyasada kayda değer gücü olan operatör (SMP), referans bağlantı sunumu (RIO), referans yerel ağın paylaşımına açılması teklifi ve internet sağlayıcıdan toptan geniş bant erişim şartları konularında yeni tüzüklerle uyuma devam etmiştir. Buna ilave olarak, cep telefonu bitirme ücretleri tedricen azalmaya devam etti.

Telekomünikasyon Kurumunda merkezi bir veri tabanının işlemeye başlamasından sonra cep telefonu piyasasında 10 Kasım 2008 tarihinden itibaren mümkün olabilecek numara taşınabilirliği alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Türk Telekom’un referans yerel ağın paylaşımına açılması teklifinin geçen yıl gözden geçirilmesini müteakip yerel ağın paylaşımına açılması alanında sınırlı bir başlangıç ilerlemesi kaydedilmiştir.

Ancak, AB çerçevesiyle uyum için temeli teşkil edecek olan Elektronik İletişim Yasası, Parlamento tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmemiştir. Cumhurbaşkanı, yasadaki düzenleyici merciin idari ve mali şartlarına ilişkin dört maddesini veto etmiş ve taslak yeniden görüşülmek üzere parlamentoya gönderilmiştir. Sabit ve geniş bant piyasalarındaki rekabet yetersiz seviyededir. Geniş bant internet erişim hizmetlerinin %95’i mevcut internet

operatörü tarafından sunulmaktadır. Sabit toptan internet erişiminde daha adil ve şeffaf şartlar yaratılmasına yönelik sınırlı bir ilerleme olmuştur. Muhasebe hesaplarının ayrı tutulmasında sabit yükümlüye yıkılan maliyet hesaplaması ve muhasebenin ayırımına ilişkin bir gelişme kaydedilmemiştir. Sektörü düzenlemek amacıyla idari masraflar dışındaki iletişim hizmetlerine konan yüksek vergiler sorun olmaya devam etmektedir. Uluslararası hizmet yükümlülüklerinin alanı ve uygulaması hala ilgili müktesebatla uyumlu değildir. Yerel telefon işinin liberalleştirilmesi hala beklemede olup, sabit ve geniş bant piyasalarındaki rekabeti zayıflatmaktadır. Düzenleyici organ, personel olarak iyi donatılmıştır ve kendi kendini finanse edebilmektedir. Ancak, bu organ özellikle yetkilendirme sürecinde yeterince bağımsız değildir. Telekomünikasyon Kurumunun karar alma süreci şeffaf değildir.

Rapor döneminde, kamusal alanlarda internet hizmetlerinin koşulları ile internet üzerinden yayınları düzenleyen prosedür ve prensiplere ilişkin uygulama tüzükleri kabul edilmiştir. Bu tüzüklerin uygulanması, ifade hürriyetinin ihlal edilmesi potansiyeline sahiptir.

İşitsel ve görsel medya politikası alanında bir miktar ilerleme sağlanmıştır. TBMM, TRT Yasası'nı Türkçeden başka dillerde yayın yapılmasına imkan verecek şekilde değiştirmiştir (*Bkz. Siyasi Kriterler*). RTÜK, yayıncılarca yapılacak bir düzenlemeyi teşvik etmiş ve izleme görevini yerine getirmek için idari kapasitesini güçlendirmiştir. Ağustos 2008 ayından bu yana RTÜK kararları kamuoyuna açık hale getirilmiştir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin AB işitsel ve görsel medya müktesebatı ile uyum düzeyi çocukların korunması ve reklamlara ilişkin düzenlemeyle ilgili alanlarla sınırlı kalmaktadır. Radyo ve televizyon yayıncılığına ilişkin kanun, vatandaşlık, tanımlamalar, yetki, yayın alma ve aktarma özgürlüğü, büyük olaylar, yabancı sermayenin payına ilişkin sınırlamalar, bireysel ve Avrupa temelli çalışmaların teşvikinde ayrımcılık gözetilmemesi temelinde hala sorunlar yaratmaya devam etmektedir. RTÜK, yayın sektörünün idaresine ilişkin olarak yeniden frekans dağıtmamış ve geçici lisansları gözden geçirmemiştir. RTÜK, yayıncılarla düzenli bir diyalog tesis ederek kararlarının şeffaflığını güçlendirmiştir. Ancak, düzenleyicinin işlevselliğinin güçlendirilmesi için ilave tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç

Elektronik iletişim alanında, özellikle cep telefonu ve geniş bant piyasalarında hakim operatörlere uygulanan rekabetçi korunma tedbirlerine ilişkin bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, AB çerçevesine uyum sınırlı kalmaktadır. AB kurallarıyla uyumlu yeni bir temel elektronik iletişim yasınının kabulü önem taşımaktadır. İşitsel ve görsel medya politikası alanında Türkiye'nin uyum seviyesi sınırlı kalmaktadır.

4.11. Fasal 11: Tarım

Ortak Tarım Politikası'yla (OTP) mevzuat uyumlaştırılması konusunda sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın (TKİB) yeniden yapılandırılması konusunda bir ilerleme olmamıştır.

Yatay konular bağlamında, Türkiye sınırlı gelişme kaydetmiştir. Hükümetin, üretimden bağımsız alan ödemelerini kaldırarak, yerine üretimle bağlantılı ödemeler getirilmesine ilişkin niyet beyanı, endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Böyle bir gelişme, Türkiye'nin tarım politikasının; reform edilen OTP, rekabetçilik ve pazar yöneliminden uzaklaşmasına yol açabilir.

Türkiye, tarımsal alan kimliklendirmesi ve çiftçi kayıt sistemi stratejisinin geliştirilmesi hazırlıkları ile AB müktesebatıyla uyumlu tarımsal istatistik stratejisi geliştirmede ilerleme sağlamaktadır. Tarımsal Muhasebe Veri Ağı (FADN) pilot projesinin kurulması konusunda çabalar devam etmektedir.

Türkiye, AB kaynaklı sığır eti ve canlı hayvan ithalatı yasağını sürdürmektedir. Bu engeller ikili yükümlülüklerle uyumlu olmayıp, bunların ortadan kaldırılması bu fasıldaki katılım müzakerelerinin başlaması için kilit bir unsurdur.

Ortak Pazar örgütlenmeleriyle ilgili olarak, hububat, pirinç ve çeltik alım satımına ilişkin iki tüzüğün kabul edilmesiyle biraz gelişme kaydedilebilmiştir. Meyve ve sebze Türk yasal mevzuatının AB pazarlama standartlarına uyumunda da ilerleme kaydedilmiştir. Bütün taze meyve sebzelerin AB'ye ithalatı yapılmadan önce Türk makamları tarafından yapılan uygunluk kontrol işlemleri AB/Topluluk tarafından tanınmaktadır.

Kırsal kalkınmayla ilgili olarak önemli ilerleme sağlanmıştır. Katılım Öncesi Yardım Aracının V. bileşeni (IPARD) altında hazırlanan ve tarım ve kırsal kalkınma alanlarında politikalar geliştirilmesi ile Ortak Tarım Politikası'nın yönetimi ve uygulanma hazırlıklarına destek olmak amacıyla tasarlanan 2007–2013 Türkiye Kırsal Kalkınma Programı Şubat 2008'de AB Komisyonu tarafından onaylanmıştır. Bu, IPARD'ın Türkiye'de uygulanmasına yönelik önemli bir adımı teşkil etmektedir. İdari yapılarla ilgili olarak, IPARD Ajansı Başkanı atanmış ve akreditasyon süreci için özlü bir faaliyet planı Komisyona sunulmuştur. Plan uyarınca, Komisyon tarafından idari yetkilerin verilmesi Haziran 2009 için öngörülmektedir. İdare makamının faaliyeti için yasal çerçeve mevcuttur ve hem merkez için hem il düzeyinde personel atanmakta ve eğitilmektedir.

Kalite politikası ve organik tarımla ilgili olarak, herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. **Organik tarımla** ilgili olarak, Türkiye, Konsey Tüzüğü'nün (AET) 11 maddesi (2092/91) uyarınca organik ürünlerin ithalatında üçüncü ülkelerle eşit listede yer almak için çabalarını sürdürmektedir. Komisyon, Türkiye'nin organik tarım üretim kuralları ve kontrol sistemine ilişkin ilave bilginin 2007 yılı sonunda iletilmesini müteakiben, birkaç noktayı kapatabilmiştir. Organik tarım ve denetim sisteminde izin verilen girdilere onay verilmesi temel endişe alanları olarak kalmaktadır.

“Tarım ve Kırsal Kalkınma” Faslı, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (GIDIK) tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye'ye ilişkin olarak kabul edilen ve 14/15 Aralık 2006'da Avrupa Konseyi tarafından onaylanan kararların kapsadığı sekiz fasıldan biridir. Kıbrıs bayrağı taşıyan veya uğradığı son liman Kıbrıs'ta olan gemi ve uçakların taşıdığı malların serbest dolaşımı üzerindeki sınırlamalar devam ettiği müddetçe, Türkiye bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayabilecek konumda olmayacaktır.

Sonuç

Müktesebat uyumu sınırlı kalmaya devam etmektedir. Türkiye, IPARD'ın uygulanması için gerekli kapasitenin tesisine ilişkin önemli gelişme sağlamıştır. Ancak, tamamen yerel idare sistemi içinde faaliyet gösterebilmesi için, gerekli idari ve kontrol yapılarının kurulmasının tamamlanması gerekmektedir. OTP ile ilgili idari yapılara ilişkin olarak ilerleme, FADN sistemi ve meyve-sebzelerle sınırlıdır. Üretime bağlı destek sisteminin güçlendirilmesiyle, Türkiye'deki mevcut destekleme ve stratejik politika planlamasının yenilenen OTP

ilkelerinden uzaklaşacak şekilde geliştiği görülmektedir. İkili yükümlülüklerin hilafına büyükbaş hayvan ticaretindeki teknik engeller ortada durmaktadır. Genel olarak, bu fasıldaki hazırlıklar hala erken aşamadır.

4.12. Fasil 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası

AB gıda güvenliği politikasına ilişkin mevzuatın aktarılması ve uygulaması sınırlı kalmıştır. Özellikle kontrol birimlerinin sorumluluklarını açıkça belirleyecek olan Gıda, Veterinerlik, Yem, Hijyen ve Resmi Kontroller Çerçeve Kanunu henüz kabul edilmemiştir.

Genel gıda güvenliği politikasıyla ilgili olarak, Ulusal Gıda ve Yem Acil Uyarı Sistemi geliştirilmiştir. Bildirimlerin etkin bir şekilde takibi amacıyla yerel birimler doğrudan Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlanmıştır. RAFFS acil uyarılarının takibine ilişkin izleme raporlarının aylık olarak Komisyona gönderilmesine devam edilmiştir. Bununla birlikte, alınan bildirimlerin sayısı halen çok yüksek seviyededir. Acil uyarıların takibine ve düzeltici önlemlerin uygulanmasına ilişkin daha fazla çabaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Veterinerlik politikasına ilişkin olarak müktesebatın aktarılması ve uygulanması hususlarında Türkiye sınırlı ilerleme kaydetmiştir.

İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı'nda bulunan Türkiye'nin ilk Veterinerlik Sınır Kontrol Noktası (VSKN) henüz tam olarak operasyonel değildir. Hayvansal ürün sevkiyatının önemli bir bölümü halen İstanbul Atatürk Havalimanı'ndan yapıldığı için az bir kısmı bu VSKN'ye gelmektedir. Halen üç kara iki liman VSKN'nin inşaası sürmektedir. Büyükbaş hayvanların kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınmasıyla ülke içi hareketlerinin kontrolü sistemi, işletmelerin kayıt altına alınması (hayvan pazarları dahil), tüm hayvan hareketlerin kontrolü ve veritabanını kullananların eğitimi bakımından iyileştirilmiştir. Türkiye sistemi müktesebatla uyumlaştırmak amacıyla çabalarını artırmıştır. Bununla birlikte büyükbaş hayvan hareketlerinin kaydına ilişkin veritabanı hakkında ek çabaya ihtiyaç duyulmaktadır. Koyun ve keçi türü hayvanların kayıtlarına ilişkin hazırlık çalışmaları, koyun ve keçilerin AB şartlarına göre kimliklendirilmesi için bir sistem kurulması amacıyla devam etmektedir. şimdilik, sadece bazı illerde, küçükbaş hayvanların isteğe bağlı olarak kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınması çalışmalarına başlanmıştır. Evcil hayvanların ticari olmayan hareketlerine dair bir ilerleme ise kaydedilmemiştir.

Türkiye hayvan hastalıklarıyla mücadele alanındaki çabalarını sürdürmektedir. Çabalar, önceki yıllarda olduğu üzere, kuş gribi (AI) ve şap hastalığına (FMD) odaklanmıştır. Rapor döneminde kuş gribi salgınlarının sayısı düşük kalmış ve bu salgınlar kamu sağlığı yetkililerinin işbirliğiyle başarılı bir şekilde kontrol altına alınabilmiştir. Bilinçlendirme kampanyaları yoğun olarak gerçekteştirilmiştir. Kuş Gribine Karşı Korunma ve Mücadele Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Trakya ve Anadolu arasındaki hayvan hareketlerine ilişkin sıkı tedbirler, Trakya'da meydana gelen şap hastalığı salgınları üzerinde olumlu bir etki yaratmış ve böylece Trakya'da görülen şap hastalığı salgınları sayısında önemli ölçüde azalma kaydedilmiştir. Trakya'da en son Eylül 2007'de şap hastalığı salgını vuku bulmuştur. Alanda kaydadeğer herhangi bir ilerleme kaydedilmemiş olmakla birlikte, Türkiye ayrıca Trakya'nın brüsella ve tüberklozdan arı statü elde edebilmesine odaklanmıştır. Bulaşıcı süngersi ensefalopati (BSE) alanında gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye, AB Hayvan Hastalıkları Bildirim Sistemine (ADNS) gönüllü olarak katılmaya devam etmektedir. AB'ye ve diğer uluslararası kuruluşlara hayvan hastalıkları hususunda yararlı bilgiler sağlanmaya devam edilmiştir.

Türkiye, ulusal kalıntı izleme planının uygulanması ve takibiyle, veterinerlik tıbbi ürünlerinin kontrolüne ilişkin işlemlerde ilerleme sağlamıştır. Bununla birlikte, özellikle laboratuvar alanında ve AB mevzuatınca üzerinde kontrol gereken tüm aktif maddelerin kalıntılarında ek ilerleme zaruridir.

Türkiye'nin veterinerlik denetimleri ve kontrollerinin finanse edilmesi konusundaki mevcut sistemi AB uygulamalarıyla uyumlu değildir. Canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalat şartlarına ilişkin hiçbir gelişme gözlemlenmemiştir. Canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalatında her bir sevkiyat için ayrı bir ithal lisansı uygulamasında değişiklik olmamıştır. Et ve canlı hayvan ithali üzerindeki *de facto* kısıtlama devam etmektedir (Bkz 11. fasıl). Türkiye hayvan refahı ve hayvan yetiştiriciliğiyle ilgili konularda da bir gelişme kaydetmemiştir.

Gıda ve yem ürünlerinin piyasaya sürülmesine ilişkin herhangi bir ilerleme olmamıştır. Bu fasıldaki katılım müzakerelerinin kilit bir unsurunu oluşturan hijyen paketinin mevzuata aktarılması henüz tamamlanmamıştır. Farklı daireler ve kurumlar arasındaki görevlerin net bir şekilde bölünmemiş olması, halen resmi kontroller alanında sorunlara yol açmaktadır. Yoğun eğitim programlarının sonucu olarak idari yapılarda bazı iyileşmeler gözlemlenmiştir. Denetim birimlerinin akreditasyonuna ilişkin çalışmalar başlamış olmakla birlikte, bu alanda somut ilerleme kaydedilmemiştir. Ankara'da bir Ulusal Gıda Referans Laboratuvarı kurulması için gerekli hukuki altyapı oluşturulmuştur. Birçok ürün için risk bazlı yıllık kontrol programları oluşturulmuştur. Denetleme ve kontrol programlarının daha etkin uygulanmasını sağlayacak olan bilgi ağı sistemi iyileştirilmiştir. Bu başlık altındaki katılım müzakerelerinin kilit taşlarından biri olan tarımsal gıda tesislerinin AB yapısal gerekliliklerine göre sınıflandırılmasına ilişkin ön çalışmalar başlatılmıştır. Bununla birlikte, tarımsal gıda tesislerinin AB hijyen şartlarına uyum sağlayabilmeleri için herhangi bir adım atılmamıştır. Hayvansal yan ürünler konusunda ilerleme gözlemlenmemiştir.

Etiketleme, sunuş ve reklam, katkılar ve saflık kriterleri, öz çözücüleri, hızla dondurulmuş yiyecekler, özel beslenme amaçlı gıdalar ve ışınlanmış gıdalara ilişkin mevzuatta uygulama ve *müktesebata* uyum ilerlemiştir.

Tatlandırıcılar, gıda ilaveleri, yeni gıdalar ve genetik olarak değiştirilen organizmalarla (GMO) ilgili müktesebata uyum henüz tamamlanmamıştır. Gıda ile temas eden malzemelere ilişkin mevzuatta uygulama ve *müktesebata* uyum ilerlemiştir; bununla birlikte sistemin tam olarak AB sistemiyle uyumlu hale getirilmesi için daha ileri uyarlamalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Aflatoksinle etkilenme halen temel bir sorun olmaya devam etmektedir. Gıda Maddelerinde Kurşun, Kadmiyum, Cıva, İnorganik Kalay, 3-Monokloropropan-1,2-Diol ve Benzopiren Seviyelerinin Resmi Kontrolü İçin Numune Alma, Numune Hazırlama ve Analiz Metodu Kriterleri Tebliği ve Gıda Maddelerindeki Bulaşanların Maksimum Limitleri Hakkında Tebliğ yürürlüğe girmiştir. Maden suları konusundaki uyum ileridir. Yemlerle ilgili özel kurallar alanında gelişme gözlemlenmemiştir.

Bitki sağlığı alanındaki ilerleme sınırlı kalmıştır. Bitki koruma ürünleri alanındaki müktesebata uyum ileri bir seviyededir. Tohum ve Çoğaltım Materyali Uygulama Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Bitki sağlığı ve tarımsal karantina konularındaki kanun henüz kabul edilmemiştir. Bitki sağlığı alanındaki uluslararası anlaşmalar konusunda bir gelişme olmamıştır.

Sonuç

Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında sınırlı ilerleme sağlanmıştır ve bu politikanın güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu fasılda müktesebatın uyumlaştırılması ve uygulanması hususunda önemli gayret gösterilmesi gerekmektedir. Uygulamanın tam olarak yapılabilmesi için merkezi ve yerel seviyelerde idari kapasitenin güçlendirilmesi yaşamsaldır.

4.13. Fası 13: Balıkçılık

Balıkçılık konusundaki *müktesebata* uyumda önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Gözden geçirilmiş Balıkçılık Kanunu henüz kabul edilmemiştir. Merkezi idare yapıları yetersiz kalmaya devam etmektedir. Yetkilerin farklı bakanlıklar arasında hatta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde farklı daireler arasında dağılımı devam etmektedir.

Kaynak ve filo yönetimi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Balıkçılık Bilgi Sistemi hususunda ilerleme kaydedilmekle birlikte sistem henüz tam olarak işler halde değildir. Türkiye'nin 86 adet orkinos teknesini uyduyla izleme sistemi (VMS) işler haldedir. Bu izleme sistemi hâlihazırda 196 adet teknede kullanılmaktadır. İki ek Balıkçılık Liman Ofisi kurulmuş ve işler hale getirilmiştir. Stokların değerlendirilmesi alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Denetleme ve kontrol konularında ise kısıtlı gelişme kaydedilmiştir. 12 metreden büyük balıkçı teknelerinde avlanan balık miktarlarının seyir defterlerine işlenmesi artık zorunludur. Bu uygulama yakalanan balık miktarının kayıt altına alınmasını ve raporlamayı sağlayacaktır. Türkiye, pilot uygulama olarak 10 toptan satış yerinde satış defteri uygulamasına geçmek amacıyla çalışmaları başlatmıştır.

Yapısal eylemler, piyasa politikası ve devlet yardımlarına ilişkin gelişme kaydedilmemiştir

Uluslararası anlaşmalar konusuna gelince, Türkiye Yemen'le bir Balıkçılık Anlaşması, Gürcistan'la ise Balıkçılık İşbirliği Protokolü imzalamıştır.

“Balıkçılık” faslı, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (GİDİK) tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye'ye ilişkin olarak kabul edilen ve 14/15 Aralık 2006'da Avrupa Konseyi tarafından onaylanan kararların kapsadığı sekiz fasıldan biridir. Kıbrıs bayrağı taşıyan veya uğradığı son liman Kıbrıs'ta olan gemi ve uçakların taşıdığı malların serbest dolaşımı üzerindeki sınırlamalar devam ettiği müddetçe, Türkiye bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayabilecek konumda olmayacaktır.

Sonuç

Kaynak ve filo yönetimi ile denetim ve kontrol alanlarında kısıtlı ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye bu fasılda mevzuat uyumu hususunda ilerleme sağlamamıştır. Ortak Balıkçılık Politikasının gelecekte uygulanabilmesi için gerekli idari yapıları henüz oluşturulmamıştır.

4.14. Fası 14: Ulaştırma Politikası

Karayolu taşımacılığı alanındaki hazırlıklar ilerlemektedir ve bazı ek gelişmeler kaydedilmiştir. Karayolu taşımacılığı yapan firmaların ruhsatlandırılması ve profesyonel yetki sertifikası verilmesi süreci tamamlanmak üzeredir. Türkiye, filo yenileme takvimi ve eski araçların hizmet dışı bırakılmalarının esaslarını belirleyen bir kararname yayımlamıştır.

İdari kapasite daha da güçlendirilmiştir. Karayolları Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'ndan Ulaştırma Bakanlığı bünyesine taşınmıştır. Bu, ulaştırma alanındaki yetkili birimler arasındaki koordinasyonu iyileştirmiştir. Ayrıca Kara Ulaştırması Genel Müdürlüğü (KUGM) Tehlikeli Maddelerin Karayoluyla Taşınması Hakkındaki Yönetmeliğin uygulanması için yeni bir birim kurmuştur. Bununla birlikte, KUGM gerekli izleme ve kontrol standartlarına ulaşmamış ve Yönetmeliğin uygulanması için ön şart olan Tehlikeli Maddelerin Karayolu ile Uluslararası Taşınmasına İlişkin Avrupa Anlaşması'na (ADR) taraf olmamıştır. Mali durum ve mesleki yeterlilik gereklilikleri yerel operatörler için daha gevşektir. Karayolu taşımacılığında, AB teknik şartlarına uyum sağlayabilmek amacıyla, özellikle dijital takograf uygulamasına – ki bu alanda uluslararası kurullara uyum sağlanması ve bunların uygulanması için gerekli hazırlık çalışmalarına henüz başlanılmamıştır – geçilmesi için çabaların sürdürülmesi gerekmektedir. Hafif tonajlı otobüs ve hizmet taşıtlarında hız sınırlayan cihaz mecburiyeti uygulaması müktesebatla uyumlu değildir.

Yeni bir Demiryolları Kanunu hazırlanması için çalışmalar ileri bir seviyeye ulaşmakla birlikte, bu kanunun kabul sürecinde ilerleme kaydedilmemiştir. **Demiryolu taşımacılığı** sektöründe yapılacak her türlü yeni yasal düzenlemenin, bu alandaki *müktesebata* etkin uyum sağlanması için dikkat sarfedilmelidir.

Türkiye'de *müktesebat* kapsamına giren **iç su yolu taşımacılığı** bulunmamaktadır.

Hava taşımacılığı alanında sınırlı gelişme kaydedilmiştir. SHD-T-35 lisanslarına (hava aracı bakım teknisyeni lisansı) ilişkin prosedür Avrupa Hava Emniyet Ajansı (EASA) düzenlemelerinin 66 ve 147. bölümleriyle uyumlaştırılmıştır. Slot tahsisi, yer hizmetleri, yolcu hakları ve bakım sistemleri hususundaki düzenleme çalışmaları ilerlemektedir. EASA, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'nü (SHGM) uçak bakımı alanında akredite etmiştir. Bununla birlikte, bu teknik alanlardaki uygulama kapasitesi geri kalmıştır. Tek Avrupa Hava Sahası hazırlıkları erken bir safhadadır.

Hava trafik yönetimi bölgesel işbirliğinden kaynaklanan sıkıntılara maruz kalmaktadır. Türkiye ve "Kıbrıs Cumhuriyeti" hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği Lefkoşe FIR'ında hava güvenliğini ciddi bir şekilde tehlikeye atmaktadır.

Deniz taşımacılığıyla ilgili olarak güvenlik alanındaki uyum ileri bir seviyededir. RO-RO yolcu gemileri ve yüksek süratli tekneler hakkında ikincil mevzuat yayımlanmıştır. Gemi Acenteleri Yönetmeliği 7 Temmuz 2008 tarihinde STCW-95 Sözleşmesi'nin (Deniz Adamlarının Eğitimi, Sertifikalandırılması ve Vardiya Standartları Sözleşmesi) I/8 ve Kod A-I/8 bölümlerine uygun olarak değiştirilmiştir. Gemilerin denizi kirlenmesinin önlenmesi ve acil müdahale yeteneği geliştirilmesi amacıyla kurumsal kapasitenin iyileştirilmesi hazırlıkları henüz başlatılmamıştır.

Kabotaj ve gemi tesciline dair kurallar *müktesebatla* uyumlu değildir. Türkiye henüz SOLAS-78, SOLAS-88 ve Mar-Pol'un III. ve IV. eklerine taraf olmamıştır. Türkiye Paris Mutabakat

Zaptı'nın gri listesinde bulunmaktadır 2007 yılında alıkonulan Türk gemisi oranı % 6,12'ye gerilemiştir. Bu alanda AB ortalaması %3,08'dir.

Çoklu ulaşım ve uydu seyrüsefer alanlarında kayda değer bir gelişme olmamıştır.

“Ulaştırma politikası” faslı, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (GİDİK) tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye'ye ilişkin olarak kabul edilen ve 14/15 Aralık 2006'da Avrupa Konseyi tarafından onaylanan kararların kapsadığı sekiz fasıldan biridir. Kıbrıs bayrağı taşıyan veya uğradığı son liman Kıbrıs'ta olan gemi ve uçakların taşıdığı malların serbest dolaşımı üzerindeki sınırlamalar devam ettiği müddetçe, Türkiye bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayabilecek konumda olmayacaktır.

Devlet yardımları konusunda gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye'de devlet yardımlarını düzenleyecek yerleşik kurum veya yasal çerçeve bulunmamaktadır.

Sonuç

Türkiye, ulaşırma alanında sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Kara ulaşırması alanında uyum ileri düzeydedir. Ancak, uygulama kapasitesi geridir ve yol güvenliği alanında uygulamanın sağlanması için çabaların devamı gerekmektedir. Demiryolu alanında az ilerlemeden bahsedilebilir. Deniz ulaşırması alanında ilerleme düzensiz olmuştur. Kirliliğin önlenmesi ve acil durumlara karşılık verme alanlarında kurumsal kapasite yetersizdir. Hava ulaşırması alanında sınırlı ilerleme olmuştur. Türkiye ve “Kıbrıs Cumhuriyeti” hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği hava güvenliğini ciddi şekilde tehlikeye atmaktadır. Hava ve deniz ulaşırması sektörlerinde uluslararası sözleşmelere taraf olma alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

4.15. Fası1 15: Enerji

Arz güvenliği alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Arz güvenliğini güçlendirmeyi ve enerji altyapısı yatırımlarını hızlandırmayı hedefleyen bir mevzuat paketi kabul edilmiştir. Yeni Kanun'a göre, Devlet, gerekli durumlarda, özel sektörün yanısıra elektrik üretimi yapabilir. Petrol stoklarının AB metoduyla hesaplanmasını uyumlaştırmaya yönelik bir gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında doğalgaz boru hattı işlemektedir.

İç enerji piyasası alanında bir miktar ilerlemeden bahsedilebilir. Ehlil tüketici sınırı 1,2 GWh'ye düşürülmüştür. Bu yaklaşık % 41 oranında piyasa açılımına denktir. 2008 Temmuz ayında maliyete dayalı fiyatlandırma mekanizması yürürlüğe girmiştir. Bu mekanizma, enerji alanında faaliyet gösteren Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) üretim/girdi maliyetlerindeki değişiklikleri satış fiyatlarına yansıtmasına imkan sağlamaktadır. Mekanizmanın enerji piyasaları üzerinde daha iyi ve sürdürülebilir fiyatlandırmaya ve ilgili KİT'lerin mali durumlarının geliştirilmesine katkıda bulunması beklenmektedir. Ancak, elektrik sektöründe çapraz sübvansiyonlar devam etmekte ve TRT payı gibi maliyet dışı unsurlar elektrik faturalarında yer almaya devam etmektedir. Dört elektrik dağıtım bölgesinin özelleştirme süreci tamamlanmıştır. Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu henüz süreçleri onaylamamıştır. Kendi kendine elektrik üretenlerin elektrik piyasasında satabilecekleri elektrik oranı % 30'dan % 50'ye yükseltilmiştir. 2007 sonu itibarıyla, elektriğin % 48,3'ü KİT'ler tarafından üretilmektedir. Kayıtdışı elektrik kullanımı ve elektrik kaybı % 15 oranına düşürülmüş olmakla birlikte, AB ortalamasının yaklaşık iki katıdır.

Doğalgaz piyasası alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. 2008 Mayıs ayı sonu itibarıyla, 55 bölgede dağıtım ihalesi süreçleri tamamlanmıştır. Toplam 40 şehirde doğalgaz kullanımı başlamıştır. Ankara doğalgaz dağıtım şirketi özelleştirilmiştir. Doğalgaz piyasası kanununda yapılan değişiklik, Devlet boru hatları işletmecisi BOTAŞ'ın spot piyasalarından LNG ithal etmesine imkan vermektedir. Ayrıca, doğalgaz lisans mevzuatı LNG ithalatına imkan sağlayacak şekilde değiştirilmiştir. BOTAŞ'ın yüklenimlerinin özel sektöre aktarılmasıyla ilgili gelişme görülmemiştir. BOTAŞ, Türkiye'deki tüketimin halen % 86'sını ithal etmektedir. Doğalgaz Piyasası Kanunu, BOTAŞ'ın alım ya da satım yüklenimlerini, 2009 yılına kadar yıllık toplam ithalatı yıllık ulusal tüketimin % 20'sine düşene kadar özel sektöre devretmesini gerektirmektedir.

Elektrik ve doğalgaz piyasalarında rekabet sınırlıdır. Piyasaların işleyişinin geliştirilmesi ve rekabetin tesisi amacıyla, düzenleyici kurumun yetkilerini daha kesin şekilde kullanması gerekmektedir.

Devlet yardımları alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Enerji verimliliği alanında bir miktar ilerleme olmuştur. Çerçeve Kanun'un geçen yıl kabul edilmesinin ardından ulaştırma sektörünü kapsayan bir uygulama mevzuatı kabul edilmiştir. 2008 yılı bir Başbakanlık Genelgesi'yle enerji verimliliği yılı olarak ilan edilmiş ve Hükümet "enerji verimliliği hareketi" üzerine bir eylem planı hazırlamıştır. Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü'nün bu alanda daha etkin olması için idari kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Enerji verimliliği ve **yenilenebilir enerji** alanlarında ulusal hedefler belirlenmemiştir. Yenilenebilir Enerji Kanunu'nda yapılan değişiklikler ilave teşvikler getirmiştir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, yenilenebilir enerji üretim tesislerinin şebekeye bağlanması için uygulanacak kriterleri yayımlamıştır. Jeotermal Enerji Çerçeve Kanunu'nun kabulünden sonra jeotermal kaynakların, doğal kaynak sularının ve jeotermal gazların araştırma ilke ve usullerine, işletilmesi ve lisansına dair uygulama mevzuatı kabul edilmiştir.

Nükleer enerji ve radyasyondan korunma alanlarında, nükleer santrallerin kurulması ve işletilmesi ile enerjinin satışı alanlarında bir Çerçeve Kanun kabul edilmiştir. Bu, Türkiye'nin enerji politikasında önemli bir değişiklik anlamına gelmektedir. Türkiye Elektrik Dağıtım Şirketi (TEDAŞ), Mersin Akkuyu'da bir nükleer santral inşası ve işletilmesi için ihale açmış ve teklif çağrısında bulunmuştur. Türkiye'nin ilk nükleer santralinin ihalesine sadece bir teklif sunulmuş olup, değerlendirme süreci Eylül ayı sonunda başlamıştır. Çerçeve Kanun kapsamında, rekabet ve sözleşme ilke ve usullerine dair uygulama mevzuatı ayrıca kabul edilmiştir. Türkiye'nin, Nükleer Güvenlik Sözleşmesi'nin gerekliliklerini, özellikle yer, düzenleyicinin bağımsızlığı, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma alanında mevcut mevzuat çerçevesinin tamamlanması, uygulanması ve izlenmesi alanlarında bütünüyle uygulaması gerekmektedir. Kurumsal radyoaktif atık yönetiminin uluslararası tavsiyeler, temel güvenlik standartları ve en iyi AB uygulamaları seviyesine getirilmesi gerekmektedir. Türkiye, Kullanılmış Yakıt Yönetimi ve Radyoaktif Atık Yönetimi Güvenliği Birleşik Sözleşmesi'ne henüz taraf olmamıştır.

Sonuç

Enerji alanında, bir miktar ancak düzensiz ilerleme kaydedilmiştir. Elektrik ve doğalgaz piyasası çerçeve kanunlarının kabulünden yıllar sonra, rekabet hala sınırlıdır ve şeffaf ve

maliyete dayalı fiyatlandırma henüz gerçekleştirilmemiştir. Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji alanında ulusal hedefler henüz belirlenmemiştir.

4.16. Fası 16: Vergilendirme

Dolaylı vergilendirme alanında az ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin KDV mevzuatı müktesebat ile kısmen uyumludur. Yapı, muafiyetler, özel uygulamalar ve indirimli oran uygulamaları alanlarında daha ileri düzeyde uyum gerekmektedir.

Özel tüketim vergisi alanında, tütün ürünleri üzerindeki asgari seviyeler artırılmıştır. Bununla birlikte, tütün ve tütün ürünleri üzerindeki özel tüketim vergisinin yapısına dair Türk mevzuatı ile müktesebat arasındaki farklılıklarda bir değişiklik olmamıştır. Türkiye, kıymet esaslı (ad valorem) oranlar uygulamaktadır ve spesifik özel tüketim vergileri unsuru bulunmamaktadır. Tütün Fonu ayrımcıdır. Sadece ithal edilen tütün ve sigaraya, yerli ürünlere uygulanmayan özel bir vergi uygulamaktadır. Türkiye, henüz iç piyasa hareketleri ve mali antepolar için gümrük vergilerinin askıya alınması rejimini getirmemiştir.

Alkollü içeceklerin vergilendirmesi kıymet esaslı (ad valorem) olmakla birlikte; kıymet esaslı verginin belirli asgari miktardan az olduğu durumlarda özel bir çeşit vergi ilave edilmesi suretiyle yapılmaktadır. Sözkonusu özel verginin seviyeleri, alkol içeriğine değil, ürün çeşidine göre farklılık göstermektedir. Belirlenen seviyeler, ithal ürünler için, karşılaştırılabilecekleri yerli ürünlerden daha yüksektir. Bu ayrımcı etki, müktesebatla, Gümrük Birliği ile ve DTÖ kurallarıyla uyumlu değildir. Ayrımcı vergi uygulamalarının ortadan kaldırılması, bu faslın katılım müzakerelerinde ilerleme sağlanması için kilit niteliktedir.

Doğrudan vergilendirme alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Gelir Vergisi Kanunu'nu, gözden geçirilmiş Kurumlar Vergisi Kanunu ile uyumlaştırmak için değiştirmiştir. Bu değişiklik ve transfer fiyatlandırması gibi alanlardaki uygulama mevzuatının kabulü, zararlı vergi uygulamalarının giderilmesi ve ticari vergilendirme alanındaki uygulama kurallarına dair ilkelere saygı gösterilmesi bakımından olumlu gelişmelerdir. Türkiye'nin iş vergilendirmesi alanındaki uygulama kurallarına dair ilkelere ters düşecek önlemler almaktan kaçınması gerekmektedir.

İdari işbirliği ve karşılıklı yardım alanlarında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Yarı özerk gelir idaresi ve yakın zamanda kurulmuş olan Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü, idari kapasitelerini geliştirmeye devam etmişlerdir. Gelir idaresi ikinci üç yıllık stratejik planını performans göstergeleriyle birlikte yayımlamıştır.

Uygulama kapasitesi ve vergi dairelerinin bilgisayar ortamına geçişi alanlarında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Tüm illerdeki vergi daireleri bilgisayar ortamına geçmiştir. Büyük vergi mükellefleri birimi bütünüyle işlemektedir. Mükellefler, vergi beyannamelerinin % 99'unu elektronik ortamda vermişlerdir. Mükellef hizmetlerinin geliştirilmesi, mükellef hizmetleri biriminin, mükellef çağrı merkezinin ve mükellef hizmetleri merkezinin kurulmasıyla, gönüllü uyumun teşviki amacıyla devam etmektedir. Gelir idaresi, elektronik vergi veritabanı ve risk değerlendirme sistemi geliştirmiştir. Tütün ve alkol ürünlerinde bandrol izleme sistemi bütünüyle işlemektedir. Türkiye'nin vergi geliri artmıştır, ancak kayıtdışı ekonominin azaltılmasına yönelik önlemlerin hala güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Bu fasılda, Türkiye'nin mevzuat uyumunu geliştirmeye yönelik az ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, alkol ve tütün ürünleri üzerindeki ayırıcı vergilendirme devam etmektedir. Vergi idarelerinin modernizasyonu devam etmiş ve mükelleflere verilen hizmetlerin geliştirilmesini ve gelir artışı sağlamıştır.

4.17. Fasıll 17: Ekonomik ve Parasal Politika

Para politikası alanında az ilerleme kaydedilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu, özel emeklilik fonlarının topladıkları primlerden belirli bir asgari oranda Türk Hükümeti'nin borçlanma araçlarına yatırım yapmaları zorunluluğunu kaldırmıştır. Para politikası alanında, Türkiye müktesebatla henüz yeterince uyumlu değildir. Hükümet ve Merkez Bankası, enflasyon hedefini beraber belirlemektedirler. Merkez Bankası, kredi kartı faiz oranlarında sınırları belirlemektedir. Merkez Bankası, YTL yerine TL'nin 1 Ocak 2009 itibarıyla tedavüle girmesi için süreci başlatmıştır. Merkez Bankası'nın tam bağımsızlığının sağlanması için Kanunu'nun gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bankacılık Kanunu, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na yapılacak ön ödemelerin Merkez Bankası'ndan yapılmasına izin vermektedir. Bu hüküm, kamu sektörünün parasal finansmanının yasaklanmasıyla uyumlu değildir. Kamu kesiminin finans piyasalarına ayrıcalıklı erişiminin yasaklanması alanında, kamu kesimi tahvillerinin alınmasını gerektiren muhtelif hükümler bulunmaktadır.

Ekonomik politika alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Hükümet, 2008-2012 dönemi için bir Eylem Planı kabul etmiştir. İlgili makamlar, özellikle Sosyal Güvenlik Kanunu, Araştırma ve Geliştirmenin Teşviki Kanunu ve işgücü piyasası şartlarını iyileştirmeye yönelik istihdam paketinin kabul edilmesi gibi mevzuat alanında kilit adımları tamamlamışlardır. Türkiye, Komisyon'a Katılım Öncesi Ekonomik Program'ı sunmuştur. İlgili makamlar, IMF Stand-by Anlaşması'nın süresinin Mayıs ayında tamamlanmasının ardından, orta vadeli kamu borcu ve bütçe açığı hedefleri belirleyen 2008-2012 dönemi için Orta Vadeli Mali Çerçeveyi yayımlamışlardır.

Ekonomik politikanın oluşturulması ve uygulanması, eşgüdüm faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik çabalara rağmen bölünmüş niteliklidir.

Sonuç

Ekonomik ve parasal politika alanında bir miktar ilerlemeden bahsedilebilir. Ekonomik politikanın oluşturulması ve uygulanmasının bölünmüş niteliği devam etmektedir. Para politikası alanında az ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle, Merkez Bankası'nın tam bağımsızlığı, kamu kesiminin parasal finansmanının yasaklanması ve kamu kesiminin finans piyasalarına ayrıcalıklı erişiminin yasaklanması alanlarında muhtelif eksiklikler devam etmektedir.

4.18. Fasıll 18: İstatistik

İstatistik altyapısı alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. 2007-2011 Resmi İstatistik Programı güncelleştirilmiştir. Program, standartları, veri derleme metodolojilerini ve yayımlama zamanlarını tüm resmi istatistik sağlayıcılar için tanımlamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), eşgüdüm rolünü güçlendirme alanında bir miktar ilerleme

kaydetmiştir. Ana veri sağlayıcılarla işbirliği daha da geliştirilmelidir. Ana veri sağlayıcılar, dil yetenekleri de dahil olmak üzere idari kapasitelerini geliştirmelidirler.

Sınıflandırma ve kayıtlar alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Temel AB istatistik sınıflandırmalarının Türkçe tercümelemleri, tüm resmi istatistik sağlayıcılarının kullanımı için mevcuttur. İş kaydı ve çiftlik kaydı sistemlerinin kurulması alanında ilerleme sınırlı kalmıştır. Tarım Bakanlığı'nın tuttuğu idari kayıtların daha da geliştirilmesine acil ihtiyaç bulunmaktadır. İş kaydı sisteminin kurulmasının tamamlanması için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır.

Sektör istatistikleri alanında önemli ilerleme kaydedilmiştir. Nüfus istatistikleri ve toplumsal istatistikler alanlarında, Türkiye ilk kez, 2007 nüfus sayımı için adrese dayalı bir nüfus kayıt sistemini tamamlamıştır. Bu fasıldaki katılım müzakereleri için kilit alan olan makroekonomik istatistiklerde, Türkiye ulusal hesaplarını Avrupa Hesap Sistemi ESA 95 ile büyük oranda uyumlaştıran büyük çaplı gözden geçirmeyi tamamlamıştır. İstatistik faslı için diğer bir kilit unsur olan tarım istatistiklerinde, sınırlı ilerleme olmuştur. Üzüm bağları, tarım ilacı kullanılması ve meyve alanlarında pilot raporlar hazırlanmıştır. Hububat, canlı hayvan ve et üretimi ile süt ve süt ürünleri üretiminde istatistiklerinin geliştirilmesine yönelik hazırlıklar devam etmektedir. Her iki alanda da çabaların hızlandırılması gerekmektedir. Sosyal koruma istatistiklerinde, gelir ve yaşam koşulları taraması tamamlanmıştır. İşgücü istatistiklerinde, kazanç ve işgücü maliyeti yapısı alanında ilerleme kaydedilmiştir. Eğitim istatistiklerinde, yetişkin eğitim taraması tamamlanmıştır. Yapısal iş istatistikleri ve kısa dönemli istatistikler alanlarında ilerlemeden bahsedilebilir. Turizm istatistiklerinde, hanehalkı iç turizm raporu için alan araştırmaları tamamlanmıştır. Çevre istatistiklerinde, belediye suyu, atıksu ve çevre harcamaları istatistikleri alanlarında ilerleme kaydedilmiştir.

Sonuç

İstatistik alanında iyi düzeyde ilerleme sağlanmıştır. İdari kapasite gelişmiştir. Türkiye, ulusal hesaplarını gözden geçirmiş ve 2007 nüfus sayımını yeni adrese dayalı nüfus kayıt sistemi ile tamamlamıştır. Özellikle kilit alanlar olan tarım istatistikleri, makroekonomik istatistikler ve iş istatistiklerinde daha fazla ilerleme gerekmektedir. Diğer veri sağlayıcılarla işbirliği ve TÜİK'in eşgüdüm sağlayıcı rolünün daha da güçlendirilmesi gerekmektedir.

4.19. Fası 19: Sosyal Politika ve İstihdam

İş hukuku alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Bazı Direktiflerin aktarılmasında eksiklikler vardır; bunlar, iş hukukunun sınırlı bir kapsamda uygulanmasını da içermektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın ve bağlı kuruluşlarının idari kapasiteleri henüz yeterince gelişmemiştir. Sokaklarda çalışan çocuklar dahil, çocuk işçiliği konusu sorun olmaya devam etmektedir. Çocuk işçiliği alanında 2007 İlerleme Raporu'nda dile getirilen, mevzuattaki eksiklikler devam etmektedir. Türkiye'nin çocuk işçiliğiyle mücadele için çabalarına devam etmesi gerekmektedir (*Bkz. Ekonomik ve sosyal haklar*). Çalışma hukuku alanında, Türkiye yeterince hazır değildir.

Türkiye'nin müktesebatla iyi derecede uyum sağladığı **çalışma sağlığı ve güvenliği** alanında, bir miktar ilerleme olmuştur. İşçilerin gerekli mesleki eğitimi almadan, ağır ve tehlikeli işlerde çalışmalarını yasaklamak üzere İş Kanunu gözden geçirilmiştir. Kimyasal maddelerden kaynaklanan tehlikelere dair sağlık ve güvenlik önlemleri uygulama mevzuatı değiştirilmiş ve Mart 2008'de yürürlüğe girmiştir. Çalışma Teftiş Kurulu, teftiş

uygulamalarını uyumlaştırmaya başlamış ve kapasitesini daha da geliştirmiştir. Ancak, önemli eksiklikler devam etmektedir. Özellikle, Çerçeve Direktif'in aktarılmasına dair mevzuat henüz kabul edilmemiştir. Mevcut mevzuat özel sektördeki tüm çalışanları kapsamamakta ve kamu sektöründeki işçileri dışarda bırakmaktadır. İstatistikler, ölümcül iş kazaları ve hastalıklarının özellikle Tuzla Tersanesi'nde önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Mevzuatın uygulanması için, bilinçlenmenin artırılması, eğitim ve teftiş kurumlarının kapasitelerinin geliştirilmesi dahil olmak üzere daha fazla çaba gereklidir. Bu alanda hazırlıklar başlamıştır.

Sosyal diyalog alanında, sınırlı ilerleme olmuştur. Rapor döneminde, üçlü sosyal diyalog toplantıları daha sık düzenlenmiştir, ancak Ekonomik ve Sosyal Konsey, Kanun'un gerektirdiği gibi düzenli toplanmamaktadır. Belirli sektörlerde, ikili sosyal diyaloga ilişkin bir miktar ilerleme olmuştur; ancak özerk ve ikili sosyal diyalog yapılarının her düzeyde kurulması hala sağlanmamıştır. Toplu sözleşme kapsamındaki işçilerin sayısı hala düşüktür. Sendikal haklar Türkiye'de bütünüyle tesis edilmemiştir. Mevcut Sendika, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunları'nı ILO ve AB standartlarıyla uyumlaştırmaya yönelik taslak mevzuat henüz kabul edilmemiştir (*Bkz. Ekonomik ve sosyal haklar*). Sosyal diyalog alanında Türkiye henüz yeterince hazır değildir.

İstihdam politikası alanında ilerleme kaydedilmiştir. Kadınlar, gençler ve özürli kişiler için istihdam imkanlarını teşvik etmeye özel olarak odaklanan ve işsizlik sorunlarını ele almayı amaçlayan bir İstihdam Paketi, 2008 Mayıs ayında kabul edilmiştir. Örneğin, yapılan değişiklikler, işverenin yeni işe alınan kadın çalışanlar için ödemesi gereken sosyal güvenlik primlerinin, ilk yılda % 100'le başlayarak beşinci yılda % 20'yle son bulması suretiyle İşsizlik Sigorta Fonu'ndan karşılanmasını şart koşturmaktadır. Türkiye İş Kurumu'na (İŞKUR) kayıtlı işsizler, İşsizlik Sigorta Fonu'na karşılanacak iş eşleştirme, rehberlik ve mesleki eğitimden faydalanabileceklerdir. İŞKUR, kurumsal kapasitesini ve iş arayanlara sunulan hizmetleri geliştirmeye yönelik çabalarını sürdürmüştür. Ayrıca, Türkiye, 2008'i kayıtdışı istihdamla mücadele yılı olarak ilan etmiştir.

Bununla birlikte, sorunlar devam etmektedir. 2007 yılında, işsizlik oranı, % 9.9'da sabit kalmış, ancak % 43,1'lik genel istihdam oranı, 2006'ya kıyasla yine biraz düşmüştür. İşgücüne düşük katılım (2007'de %47,8), özellikle kadınlar için düşük istihdam oranları (2007'de %22,2) ve gençlerde yüksek orandaki işsizlik (2007'de %19.6), işgücü piyasasının özellikleridir. Kayıtdışı ekonominin büyüklüğü (istihdam edilenlerin yarısından biraz azı, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı değildir) ve kentsel-kırsal işgücü piyasası arasındaki belirgin fark, başlıca zorluklar olarak sürmektedir. "İstihdam Politikası Önceliklerinin Ortak Değerlendirmesi Belgesi"nin (JAP) sonuçlandırılmasına yönelik yeni ilerleme kaydedilmemiştir: Özel itina gerektiren grupları etkileyen istihdam sorunlarının nasıl ele alınabileceği konusunda henüz mutabakata varılamamıştır. Türkiye, istihdam alanında henüz yeterince hazır değildir.

Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nın (IPA) İnsan Kaynaklarını Geliştirme bileşeninin uygulanmasıyla, **Avrupa Sosyal Fonu** (ESF) hazırlıkları bağlamında iyi bir ilerleme kaydedildiği bildirilebilir. 2007 Aralık ayında, Komisyon, İnsan Kaynakları Geliştirme Operasyonel Programı'nı onaylamıştır. Bu program, istihdam, öğretim, eğitim ve sosyal içerme alanlarındaki faaliyetleri desteklemeyi amaçlamaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, bu Operasyonel Programın idaresine yönelik gerekli iç yapılanmayı tesis etmiş olup, bu bağlamda personel atamaları ve eğitimi yapılmıştır. Türk makamları, IPA'nın merkezi olmayan şekilde uygulanmasına yönelik bir idare ve kontrol sistemi akredite etmiş ve

idare yetkisinin verilmesini istemişlerdir. Paydaşları harekete geçirmek için, bilinçlendirici etkinlikler düzenlenmiştir. Bununla birlikte, idari yapılar ve mevzuat, gelecekte ESF – türü önlemlerin idaresi, uygulanması, izlenmesi, denetimi ve kontrolüne uygun bir idari kapasitenin oluşturulabilmesini sağlayabilecek düzeyde uyarlanmamıştır. Bu alandaki hazırlıklar başlamaktadır.

Sosyal içerme alanında sınırlı bir ilerleme olmuştur. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu 2008 Ekim ayında yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, 18 yaşın altındaki herkes genel sağlık sigortası kapsamına alınmaktadır. Bu, bir yıldan uzun süredir Türkiye’de ikamet eden ve kendi ülkelerinde sosyal sigortası olmayan yabancı uyrukluları da kapsamaktadır. Sağlık primlerini ödeyemeyecek kişiler de devlet tarafından sigorta edilmektedir. İstihdamlarını teşvik edebilmek için, özürhükümler sosyal güvenlik primlerinin devlet tarafından karşılanması hususu, İstihdam Paketi’nde yer almaktadır. Bununla birlikte, kırsal kesimde ve ayrıca çalışanlar (çalışan fakirler) ve çocuklar arasında da fakirliğe sıkça rastlanmaktadır. JIM’in (Ortak İçerme Belgesi) sonuçlandırılmasına yönelik ilave bir ilerleme yaşanmamıştır. Özel itina gerektiren grupların sosyal içerme sorunlarının nasıl ele alınacağı konusunda henüz mutabakat sağlanamamıştır. Fakirliği ve sosyal içermeyi, ayrıca sosyal içerme politikalarının uygulanmasını ve kaydedilen ilerlemelerin ölçülmesini izlemeye yönelik sağlam mekanizmalar henüz tesis edilmemiştir. Bu alandaki hazırlıklar henüz erken aşamadır.

Sosyal koruma alanında, bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Sosyal güvenlik reformunun en önemli ayağı olan Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 2008 Ekim ayında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, emeklilik parametrelerini ve genel sağlık sigortası sistemini, yeterli ve sürdürülebilir emeklilik aylığı sağlanabilecek şekilde düzenlemeyi de amaçlamaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu, dezavantajlı kişilere merkezi olmayan tek noktadan hizmetler sunmaya yönelik kapasitesini güçlendirmektedir. Bununla birlikte, sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin yeni bir mevzuat konusunda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Bu alanda hazırlıklar başlamıştır.

Ayrımcılıkla mücadele ve eşit fırsatlar konusunda ise, sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Kadınların istihdam oranları ve eğitime erişim imkanları, AB üyeleri ve OECD ülkeleri arasında en düşük düzeydedir. Ulusal mevzuatta, doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın tanımlanması gibi, önemli genel esaslar ve tanımlar eksiktir. Irk, etnik köken, din veya inanç, özür, yaş ve cinsel eğilim temelli ayrımcılık hakkındaki müktesebatın aktarılması henüz tamamlanmamıştır. Ayrımcılığın önlenmesi ve eşit muamelenin teşviki için, etkin ve bağımsız bir “Eşitlik Kurumu”nun tesis edilmesine halen ihtiyaç duyulmaktadır (*Bkz. Ekonomik ve sosyal haklar*). Ayrımcılıkla mücadele alanındaki hazırlıklar halen erken bir aşamadır.

Sonuç

Genel itibarıyla, Türkiye, İstihdam Paketi ve Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun kabul edilmesiyle, sosyal politikalar ve istihdam alanında bir miktar ilerleme göstermiştir. Bununla birlikte, tam sendikal hakların tesisi ve kayıtdışı istihdamla mücadele konuları özellikle dikkat gerektirmektedir. Çocuk istihdamıyla mücadele etmek ve JAP ile JIM belgelerini güncelleştirip sonuçlandırmak için de ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ekonomik ve toplumsal yaşamda cinsiyet eşitliği ve sosyal içermeyi teşvik etmeye yönelik politikalar iyileştirilmelidir. ESF hazırlıkları çerçevesinde, IPA’nın İnsan Kaynaklarını Geliştirme bileşeninin etkin şekilde uygulanmasına yönelik hazırlıkların hızlandırılmasına

ihtiyaç duyulmaktadır. Genel olarak, müktesebatın etkin şekilde uygulanabilmesini teminen, idari kapasitenin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

4.20. Fası 20: İşletme ve sanayi politikası

Türkiye, **işletme ve sanayi politikası ilkelerine** ilişkin olarak ilave ilerleme kaydetmiştir. 2007-2009 dönemini kapsayan ve 2007 Kasım ayında yayımlanan gözden geçirilmiş KOBİ Stratejisi ve KOBİ Eylem Planı, Lizbon Stratejisi de dahil olmak üzere, AB politikalarının esaslarıyla büyük ölçüde uyumludur. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgelerine yönelik yatırım programlarını yayımlamıştır. Her iki programda da, proje seçim kriteri olarak, AB üyeliğine yönelik politikaları ve öncelikleri kolaylaştırma veya katkıda bulunma hususu yer almaktadır. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Konseyi (YOİKK), 12 teknik komite tarafından belirlenen kapsamlı bir listeden oluşan bir eylem planı kabul etmiştir. Türkiye, gözden geçirilmiş bir sanayi stratejisinin tesis edilmesine yönelik hazırlıklar yapmıştır; ancak, henüz bir sanayi strateji belgesi yayımlanmamıştır. Türkiye, mevcut politika stratejileri ve eylem planlarının izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik yeterli mekanizmalara sahip değildir.

İş ortamının iyileştirilmesine yönelik ilave ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu iyileştirmeler arasında, vergilerin ödenmesine ve sınırötesi ticaret yapılmasına yönelik daha iyi sistemler kurulması; şirket gelir vergisi indirimi; elektronik gümrük uygulamalarının yürürlüğe koyulması; şirket kurulmasına ve faaliyet lisansı teminine ilişkin mevzuat değişikliği yapılması; Ar&Ge için vergi indirimleri ve teşvik düzenlemeleri içeren yeni Araştırma ve Geliştirme Kanunu'nun kabul edilmesi gibi gelişmeler yer almaktadır.

İşletme ve sanayi politikası araçları konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) tarafından sağlanan mali desteğe ilişkin yeni bir karar alınmış ve böylece, borçlanmanın üst limiti yükseltilmiş, vade tarihleri uzatılmış ve tüm yerli ve yabancı bankaların, KOSGEB ile imzalayacakları protokollere dayanarak, bu kuruluşun borçlanma düzenlemelerine taraf olabilmeleri sağlanmıştır. Türkiye, Rekabet Edilebilirlik ve Yenilik Çerçeve Programı'na (CIP) 2008 yılında resmen katılmıştır. Türk makamlarının, Mutabakat Zaptı'nın onaylanmasına ilişkin kararı halen beklenmektedir. Bu durum, proje sözleşmelerinin imzalanmasına ve faaliyetlere başlanmasına engel olmaktadır. Ticari işlemlerde geç ödemelerle mücadele konulu 2000/35 sayılı AB Direktifine uyumun tamamlanmasına ilişkin ilave bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Sektörel politikalar konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, hem devlet yardımları, hem de piyasa analizleri ve tahminleri konularında, Çelik Sektörü Ulusal Yeniden Yapılandırma Programını gözden geçirmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, tekstil, hazır giyim ve deri sektörleri için, bu sektörlerde rekabetin iyileştirmesini ve dönüşümün idaresini hedefleyen bir strateji kabul etmiştir. İşbu raporlama döneminde, Türkiye özelleştirme çabalarını sürdürmüştür. 2007 Temmuz – 2008 Mayıs döneminde elde edilen özelleştirme geliri, 2007 GSYİH'nin %1'ine tekabül eden 4,93 milyar Avro tutarındadır. 2006'da özelleştirme gelirleri, GSYİH'nin %1,5'ine tekabül etmişti.

Sonuç

Türkiye, bu fasılda bir miktar daha ilerleme kaydetmiştir. Bu, yeni KOBİ Stratejisi ve Eylem Planının kabul edilmesi, iş ortamındaki iyileştirmeler ve 2007 yılında doğrudan yabancı

yatırımları girişlerinin yüksek miktarlarda sürmesiyle bağlantılıdır. Çeşitli politika eylem planlarında ve strateji belgelerinde kaydedilen gelişmeleri değerlendirebilecek, yeterli bir izleme ve değerlendirme mekanizması bulunmamaktadır. Türkiye, gözden geçirilmiş kapsamlı bir sanayi stratejisi kabul etmemiştir. Türkiye, bu fasılda, müktesebatla makul ölçüde uyum sağlamıştır.

4.21. Fası 21: Trans-Avrupa Ağları

Türkiye, **ulaştırma ağları** alanında ilerleme kaydetmektedir ve işbu rapora konu dönemde daha da gelişme göstermiştir. Ulaştırma Altyapısı İhtiyaç Değerlendirmesi (TINA) sonuçlandırılmış olup, gelecekte TEN-T'nin (Trans-Avrupa Ulaştırma Ağları) Türkiye'de tanımlanmasına ve gelişimine dair, kabul edilen bir temel sunacaktır. Proje hazırlıkları sürmektedir. Ancak, sınıflandırılmış ulaştırma verileri alanında daha güvenilir bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır.

Enerji ağları alanında, Avrupa Topluluğu, AB'de rekabetçi elektrik ve gaz pazarını güçlendirecek ve arz güvenliğini iyileştirecek projelere yönelik hazırlıkları desteklemektedir. Hazar ve Orta Asya bölgesinden başlayarak, Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan Nabucco doğalgaz boru hattı projesi, AB'nin en yüksek öncelikli projeleri arasındadır. Türk makamları projenin gerçekleştirilmesine olan taahhütlerini müteaddit defalar teyit etmişlerdir. İlgili planlama ve tasarımlar hazırlanmakta olup, 2010 başında sonuçlanmaları beklenmektedir. Projedeki ortak ülkeler, anılan boru hattını mümkün olan en kısa zamanda faaliyete geçirebilmek amacıyla, bir hükümetlerarası anlaşma üzerinde çalışmaktadırlar. Türkiye-Yunanistan boru hattı, yılda 750 milyon metreküp taşıma kapasitesiyle faaliyete geçmiştir. Türkiye-Yunanistan-İtalya doğalgaz boru hattı enterkonektörünü faaliyete geçirmeye yönelik teknik hazırlıklar devam etmektedir.

Elektrik ağları konusunda ise, Bulgaristan, Suriye, Irak, İran ve Azerbaycan, İran ve Gürcistan ile bağlantılar yapılmıştır. Avrupa Güç Ağı UCTE (Avrupa Elektrik İletimi Koordinasyon Birliği) ile ilave enterkoneksiyonlar tesis edilmesi teşvik edilmektedir. Türkiye, "Avrupa Çıkarlarına yönelik AB Projeleri" kapsamında 4 No.lu (Yunanistan-Balkan ülkeleri UCTE sistemi) ve 9 No.lu (Akdeniz Elektrik Ringi) öncelikli aksların tamamlanmasına yönelik bazı projelere öncelik vermektedir. Babaeski (Türkiye) - Filippi (Yunanistan) hattının inşası 2008 Temmuz ayında tamamlanmış olup, iki ülke arasındaki elektrik transferine imkan sağlayacaktır.

Telekomünikasyon ağları alanında herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu alandaki hazırlıklar daha erken aşamadır.

Sonuç

Türkiye, trans-Avrupa ağları alanında bir miktar ilerleme kaydetmiştir. Nabucco doğalgaz boru hattına yönelik hazırlıklar başlamıştır.

4.22. Fası 22: Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu

Kalkınma Ajansları Kanunu'nun 2007 Kasım ayında yürürlüğe girmesiyle, Türkiye, **yasal çerçeve** konusunda ilerleme kaydetmiştir. Bunu, Anayasa Mahkemesi'nin, yürütmenin durdurulması ve anılan kanunun bazı maddelerinin iptali için açılan davada verdiği Karar ve Gerekçesinin yayımlanması izlemiştir. Anayasa Mahkemesi Kararı, Kalkınma Ajansları

Kanunu'nun personel atamaları ve vergi muafiyetlerine ilişkin bazı hükümlerini iptal ederken, mevcut iki Kalkınma Ajansı'nın (İzmir ve Adana) faaliyetlerini tam olarak sürdürmesine ve yeni Ajansların kurulmasına izin vermektedir. Anayasa Mahkemesi'nin Kararı ve Gerekçesi, Danıştay tarafından yürütülecektir. IPA konusunda, Yetkili Akreditasyon Görevlisi ve Denetleme Makamı, 2007 Kasım ayında atanmış olup, Türkiye'yle IPA Çerçeve Anlaşması 2008 Temmuz ayında imzalanmıştır ve halen onaylanmayı beklemektedir. Bu alandaki hazırlıklar yavaş ilerlemektedir.

Kurumsal çerçeve konusunda, bazı sınırlı ilerlemeler kaydedilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı, Yapısal ve Uyum Fonlarının öncüsü olan yeni Katılım-öncesi Araç (IPA) bağlamında bölgesel politikalarda eşgüdüm rolü oynamaya başlamıştır. III'üncü bileşendeki – Bölgesel Kalkınma – üç operasyonel program ve IV'üncü bileşen altındaki İnsan Kaynaklarını Geliştirme operasyonel programı için Uygulama Birimleri (gelecekteki idare makamları) belirlenmiştir. 2010'a kadar sürecek geçiş döneminde, Merkezi Finans ve İhale Birimi (CFCU), III ve IV'üncü bileşenler bağlamında ihale açma, sözleşme yapma, ödeme yapma, muhasebe ve finansal rapor verme konusundaki yürütme makamı olarak kullanılacaktır. 2007 yılında, Uygulama Birimleri ile CFCU arasındaki görev paylaşımını tespit etmek üzere, bir İşbirliği Anlaşması hazırlanmıştır. Bugüne kadar, eşgüdüm görevi için, bir Bakanlıklararası bölgesel kalkınma komitesi gibi, herhangi bir resmi mekanizma tesis edilmemiştir. IPA fonlarının bölgesel kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi bileşenleri altında, merkezi olmayan yönetimine yönelik hazırlıklar kaydeder biçimde gecikmiştir. Anılan programların Türk makamlarınca kabul edilmesinden bu yana bir yıl geçmiş, ancak uygulama başlamamıştır. Türkiye, gelecekte Yapısal ve Uyum Fonlarına yönelik, uygulama sistemlerinin hazırlıklarına henüz başlamamıştır. Bu alandaki hazırlıklar yavaş ilerlemektedir.

İdari kapasitede sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. IPA bünyesindeki operasyonel programların uygulanmasına yönelik hazırlıklar için sağlanan AB yardımları çerçevesinde verilen ve halihazırda devam eden eğitim ve teknik yardımlar, daha çok merkezi idare düzeyinde sınırlı kalmıştır. Bu çerçevede, uygulama birimleri olarak saptanan Bakanlıklarda bir miktar kapasite geliştirilebilmiştir. Bölgesel düzeyde idari kapasite zayıf olmaya devam etmektedir; bunun nedenleri arasında, Kalkınma Ajansları Kanunu'nun askıya alınması ve bölgesel yapılar oluşturmaktaki başarısızlık da yer almaktadır. Yerel/bölgesel idarelerin ve paydaşların programların uygulanmasına katkıları oldukça sınırlı kalmaya devam etmiştir. Bu alandaki hazırlıklar yavaş ilerlemektedir.

Programlama alanında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. DPT, Komisyon'un Çok Yıllı Endikatif Programı'na (MIPD) karşılık, 2007-2013 döneminde III ve IV'üncü IPA bileşenlerini uygulamaya yönelik Türkiye'nin stratejisini belirleyen, Stratejik Uyum Çerçevesi'ni (SCF) hazırlamıştır. SCF Komisyona teslim edilmiş ve III'üncü bileşen için çevre, ulaştırma ve bölgesel rekabetçiliği, IV'üncü bileşen için ise insan kaynaklarının geliştirilmesini konu alan stratejinin uygulanmasına yönelik 4 operasyonel program ilgili Bakanlıklarca (III'üncü bileşen için Çevre, Ulaştırma ile Sanayi ve Ticaret; IV'üncü bileşen için ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik) hazırlanmıştır. Operasyonel Programlar 2007 Kasım ve Aralık ayında Komisyona sunulmuş ve kabul edilmiştir. Özellikle bölgesel rekabetçiliğe ilişkin Operasyonel Program için proje hazırlık çalışmaları sınırlı olmaya devam etmiştir. Bu alandaki hazırlıklar yavaş ilerlemektedir.

Operasyonel Programları (OP) **izleme ve değerlendirme** alanında ilerleme kaydedilmiştir. Uygulama Birimleri, operasyonel programların uygulanmasını izlemek üzere, sektörel izleme

komiteleri (SMC) tesis etmişlerdir. Her OP için ilk iki SMC toplantısı Kasım 2007 ve Temmuz 2008 aylarında düzenlenmiştir. SMC'lere üyelik ve usul kuralları konusunda, Komisyon'la mutabakat sağlanmıştır. Ortak IPA (tüm bileşenler) komitesinin ilk toplantısı, 2008 Temmuz'da düzenlenmiştir. Her Uygulama Birimi, her bir programın bilfiil uygulanması için "program koordinasyon ve uygulama merkezleri" tesis etmiştir. Bu "merkezler", programları değerlendirmekle de yükümlü olacaklardır. Bu alandaki hazırlıklar yavaş ilerlemektedir.

IPA III ve IV'üncü bileşenleri bünyesinde ilgili sistem ve prosedürlerin tesis edilmesiyle, **mali yönetim ve kontrol** alanında bir miktar ilerleme görülmüştür (*Bkz. 32. Fasıll-Mali Kontrol*). Türkiye, gelecekte Yapısal ve Uyum Fonları için mali yönetim ve kontrol sistemlerine yönelik hazırlıklara başlamamıştır. Bu alandaki hazırlıklar yavaş ilerlemektedir.

Sonuç

Yasal çerçevenin uyarlanması, IPA III ve IV'üncü bileşenlerin uygulanmasına yönelik uygulama yapılarının oluşturulması ve 4 operasyonel programın kabul edilmesinde ilerleme rapor edilebilir. Belirlenmiş Bakanlıkların uygulama birimlerinin görevlerini etkin biçimde üstlenebilmelerini teminen, merkezi idare düzeyinde idari kapasitenin iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgesel düzeyde, gerekli yapıların ve idari kapasitenin inşa edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Hem merkezi hem bölgesel düzeyde Bakanlıklar arasındaki sorumluluk dağılımının incelenmesi ve yerel/bölgesel idareler ile paydaşların daha güçlü katılımı da dahil olmak üzere, sahiplenme ve mali sorumluluk konularında iyileşme gerekmektedir. Genel itibariyle, Türkiye'nin bu fasıldaki müktesebatla uyumu çok gelişmiş değildir.

4.23 Fasıll 23: Yargı ve Temel Haklar

Yargı alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir.

Yargının *bağımsızlığı* konusunda, hakimler ve savcılara ilişkin Kanunla getirilen seçim usulleri 2007 Aralık ayında değiştirilmiştir. Bu değişiklikte, Adalet Bakanlığı'nın 2007 Haziran tarihli Yönetmeliği'ndeki hükümler kanunlara aktarılmıştır. Değişiklikler, spesifik seçim ölçütleri ve bağımsız puanlama sistemi içermekte olduğundan, iyileşme olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, barolar ve akademisyenlerce yeni seçim ölçütlerinin öznel değerlendirmelere açık olduğu yönünde eleştiriler dile getirilmiştir. İki muhalefet partisi Anayasa Mahkemesi'ne yeni yasal düzenlemenin bazı hükümlerinin değiştirilmesi için başvuruda bulunmuşlardır.

Kasım 2007'de yapılan sınavlar neticesinde, Adalet Akademisi'ne 387 aday hakim ve savcı kabul edilmiştir. Mart 2008'de yapılan sınavlarla 397 aday daha alınmıştır. 2008 yılı için üç sınav daha planlanmıştır. Bununla birlikte, Danıştay Mart 2008'de YARSAV²⁵ tarafından yapılan başvuruya cevaben bazı aday hakim ve savcı adaylarının kabulünü askıya almıştır. Danıştay, sınav usulleri hakkında Adalet Bakanlığı ile Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi arasında imzalanan değerlendirme protokolünün yürürlükteki mevzuatla uyumlu olmadığına karar vermiştir. Danıştay'ın davayla ilgili nihai kararını bildirmesi beklenmektedir.

---

²⁵ YARSAV hakimlerin ve savcılarının bir derneğidir.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun²⁶ oluşumu ve adli müfettişlerin²⁷ raporlama zinciri konularında hiçbir ilerleme olmamıştır.

Yargının tarafsızlığına ilişkin kaygılar devam etmektedir. Bazı vesilelerle yargı veya yüksek mahkemenin kıdemli üyelerince, ülkede yargının yetkisini aştığı ve siyasi konularda belli bir tutum benimsediğine dair tartışma başlatan açıklamalarda bulunulmuştur.

Yargının profesyonelliği ve yeterliği hususunda, Adalet Bakanlığı ve Adalet Akademisi hakimler, savcılar ve cezaevi görevlilerine yönelik eğitim sağlamaya devam etmiştir. Bu eğitim, organize suçla mücadele, kadın hakları gibi konular ile genelde AİHM içtihadı ve AİHS ile garanti altına alınmış temel özgürlükleri kapsamıştır. Bununla birlikte, Adalet Akademisi tüm yargı sistemini kapsayacak ve bölgesel düzeyi de içeren güçlü ve bağımsız bir eğitim sağlayıcısı niteliğini kazanamamıştır. Sivil toplum temsilcileri tarafından, sadece maddi hukuk alanında değil adli hukuk alanında da eğitim verilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

Yargının etkinliği bağlamında, hâkimler ve avukatlar mahkemelerin görülmesi sırasında Ulusal Yargı Ağı Projesi'nin (UYAP) olumlu sonuçlarının görüldüğünü bildirmişlerdir. Bölge infaz birimlerinin günlük işlemlerinde kullanabilmelerine yönelik yazılım geliştirilmiştir. UYAP, haklarında yakalama emri bulunan şahıslar hakkında araştırma yapabilmesini teminen ulusal güvenlik birimlerinin kullanımına açılmıştır. Mart 2007'de portallarının ağa dâhil edilmesinin ardından sistemin avukatlarca da artan biçimde kullanıldığı bildirilmektedir.

2007'de toplam 846 hâkim ve savcının ataması yapılmıştır. 1 Mayıs 2008 tarihinde hâkim ve savcılarının toplam sayısı, sırasıyla 6914 (1 Mayıs 2007'de 6785) ve 3917'dir (1 Mayıs 2007'de 3744). Aynı tarihte (1 Mayıs 2008) açık bulunan hâkim ve savcı kadrosu 4166 olmuştur. 2007'de yargı için ayrılan mali kaynak 865 milyon Avro'ya balığ olmuştur. Bu, tüm yargı mensuplarının maaşları ve sosyal güvenlik ödemeleri, ayrıca hizmetleri ve gayrimenkul alımlarını kapsamaktadır.

Bununla birlikte, bölge istinaf mahkemelerinin kurulmasına ilişkin bir gelişme olmamıştır. Bu durum endişe konusudur. Yasa gereğince, bu mahkemelerin 2007 Haziran'ında faaliyet geçmiş olmaları gerekmektedir. Ayrıca, Ceza Usulü Kanunu'yla getirilen aleyhteki iddianamenin geri çevrilmesi, uzlaşma ve çapraz sorgulama gibi hükümler uygulamada yeterince kullanılmamıştır.

Yargı reformu alanında bazı gelişmeler olmuştur. 2008 bahar aylarında, Adalet Bakanlığı internet sitesine taslak bir strateji konulmuştur. Bu kapsamlı belge yargının bağımsızlığı, tarafsızlığı, etkinliği ve etkililiği, profesyonelliğinin güçlendirilmesi ve yönetim sistemine ilişkin konular ile yargıya güvenin artırılması, adalete erişimin kolaylaştırılması ve tevkif sistemin iyileştirilmesine yönelik önlemleri kapsamaktadır. Söz konusu taslak stratejiyi tartışmak üzere hakim ve savcılarının katılımıyla Antalya'da 20-25 Mayıs 2008 tarihlerinde bir toplantı düzenlenmiştir. Yargı reformunun sürdürülebilir gelişimi ve uygulamasını teminen sivil toplum dâhil ilgili tüm taraflarla daha ileri ve geniş danışmalara ve gerekli güvenin oluşturulması için çaba gösterilmesine gereksinim bulunmaktadır.

²⁶ Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumu yargıyı bütünüyle temsil etmemektedir. Sadece Yargıtay ve Danıştay'dan kıdemli yargı mensupları bu Kurulun üyesidirler.

²⁷ Hakimler ve savcılarının performanslarını değerlendirmekle sorumlu adli müfettişler Yüksek Kurul'a değil, Adalet Bakanlığı'na bağlıdır.

Yolsuzlukla mücadele bağlamında sınırlı ilerlemeden bahsedilebilir. Türkiye, Avrupa Konseyi Yolsuzluğu Karşı Devletler Grubu'nun (GRECO) 2005 birinci ve ikinci tur müşterek değerlendirme raporunda yer alan tavsiyelerin üçte birini uygulamaya koymuştur. Şeffaflığı Arttırma ve İyi Yönetişimi Güçlendirme Bakanlar Komitesi yolsuzlukla mücadele alanındaki önlemleri izlemeye devam etmektedir. Özellikle emlak büroları, yerel yönetimler ve üniversitelerin karıştığı yolsuzluk vakalarına medyada sık sık yer verilmiştir. Bunun sonucunda, kolluk kuvvetleri tarafından çeşitli kurumlarda bir dizi ses getirici yolsuzluk soruşturması yürütülmüştür.

Parlamento üyeleri ve siyasi partilere ilişkin olarak, seçim kampanyalarının finansmanı konusunda yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Milletvekili dokunulmazlığının geniş kapsamının sınırlandırılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir kararında, dokunulmazlığın kaldırılmasına yönelik şartları tespit edecek nesnel ölçütlerin belirlenmemiş olduğunu kaydetmiştir. Siyasi partiler ve medya arasındaki mali ilişkiler soru işaretlerine neden olmaktadır. Siyasi partilerin denetlenmesine ilişkin sistem yeterli görülmemektedir.

Parlamento üyeleri ile üniversite, ordu ve yargı mensupları gibi kamu görevlisi gruplarına ilişkin etik ilkeler bulunmamaktadır. Akademisyenler, müsteşarlar ve valiler gibi bazı kamu görevlileri grupları, yolsuzluk soruşturmaları için idari izin sisteminden yararlanmaya devam etmektedirler.

Sivil toplumu da içeren bir oluşuma, ulusal yolsuzlukla mücadele stratejilerinin uygulanmasının denetlenmesi ve yeni stratejiler önerilmesi sorumluluğunun verilmesi önerisi gibi GRECO'nun en önemli tavsiyelerinden bazıları yerine getirilmemiştir.

Ne yeni Sayıştay Kanunu'nda ne de kamu harcamalarında parlamento denetiminin güçlendirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmiştir.

Kamu yönetiminde şeffaflık bağlamında, bilgiye erişim hakkı artan biçimde kullanılmıştır. Resmi istatistiklere göre, vatandaşlar tarafından toplam 939.920 bilgilenme talebinde bulunulmuştur. Kamu kurumları bu taleplerin %93'ünü olumlu yanıtlamışlardır. Hem vatandaşların bilgilenme talepleri hem de bunlardan kamu kurumları tarafından olumlu yanıtlananlarının sayıları geçen yıla göre artmıştır. Bununla birlikte, ilgili mevzuatın gerçek etkisinin değerlendirilmesinde, sistemin nispeten yeni olduğu ve bilgiye erişim kurulunun bu istatistiklerin güvenilirliğini kontrol etmediği hususları dikkate alınmalıdır. Bilgilenme talebinin geri çevrildiği 554 vaka yargıya intikal etmiştir.

Türkiye, tüzel kişilerin mesuliyetine ilişkin OECD Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi'ni uygulama sicili, yetersiz bilinçlendirme faaliyetleri ve Türk firmalarının yurtdışında karıştığı iddia edilen rüşvet vakalarının soruşturulmasındaki takipsizlik kararları nedeniyle OECD tarafından eleştirilmiştir.

İlgili devlet kurumları arasında daha güçlü eşgüdüm kilit önem taşımaktadır.

Temel haklar bakımından yasama alanında bir miktar ilerleme olmuştur. (*Bkz. Siyasi Kriterler*)

Bağımsız olmayan ve kaynaktan yoksun İnsan Hakları Başkanlığı gibi, insan haklarını izleme ve geliştirmeye sorumlu *kurumlar* alanında ilerleme olmamıştır. Kamu Denetçiliği Kurumu

(Ombudsman) kurulmasına dair Kanun, Kasım 2006'da Cumhurbaşkanı tarafından veto edildikten sonra hala Anayasa Mahkemesi'nin önündedir. Anayasa Mahkemesi, Kanunun yürütmesini durdurmuş olmakla birlikte, henüz kararını vermemiştir. Son olarak, Türkiye Temel Haklar Ajansı'na katılım hususunda güçlü bir teyit vermemiştir.

İşkencenin, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele ya da cezalandırmanın yasaklanması bağlamında, polis karakollarının terörle mücadele birimlerindeki **işkence ve kötü muamele** iddialarında azalma eğilimi devam etmiştir. Hükümetin işkenceye sıfır hoşgörü siyasetiyle uygulanmaya başlanan yasal güvenceler olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Bununla birlikte, özellikle resmi tutukevleri dışında işkence ve kötü muamele vakalarına ilişkin olarak STK'lara yapılan başvuru sayısı artmıştır. İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi İhtiyari Protokolü'nün onaylanması beklemede olup, tutukevlerinin izlenmesi için ulusal bağımsız bir mekanizma bulunmamaktadır. Ayrıca cezadan muafiyetle mücadelede daha fazla çaba gerekmektedir.

Özel hayat ve aile hayatına saygı ile özellikle *kişisel verilerin korunması hakkına* ilişkin olarak, Türkiye'nin mevzuatını veri korunması müktesebatı, özellikle de 95/46/EC sayılı Direktifle uyumlaştırması ve bu kapsamda tam bağımsız bir veri koruma denetim makamı tesis etmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ayrıca hem Kişisel Verilerin Otomatik İşlem Sürecinde Korunması Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni (CETS No:108), hem de bu sözleşmenin Denetleyici Makamlar ve Sınırötesi Veri Akışına İlişkin Ek Protokolü'nü (CETS No 181) onaylaması gerekmektedir.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü alanında, özellikle Vakıflar Kanunu'nun kabul edilmesi suretiyle ilerleme kaydedilmiştir. Bu kanunun uygulanması, gayri-müslim azınlıklara ilişkin mülkiyetle bağlantılı devam eden sorunların çözülmesi ve Alevilerin endişelerinin giderilmesine yönelik çabaların artırılması zorluk arzutmeye devam etmektedir. Kaydedilen ilerlemeye rağmen, aşırı sınırlamalar olmaksızın tüm dini toplulukların faaliyette bulunabilecekleri AİHM'ye uygun bir yasal çerçeve henüz tesis edilmemiştir. Bu hususun, İçişleri Bakanlığı'nın dini özgürlüklerin tümüyle uygulanmasına elverişli bir ortam yaratılmasına matuf Haziran 2007 Genelgesi'nin uygulanmasına yönelik daha güçlü çabalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Basın özgürlüğü ve basında çoğulculuk da dâhil olmak üzere ifade özgürlüğü bağlamında, Türkiye'de ifade özgürlüğü için güvencelerin güçlendirilmesi alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Parlamento Nisan ayında, Ceza Yasası'nın 301. Maddesi'nde, diğerlerinin yanı sıra, cezai soruşturma başlatılabilmesi için Adalet Bakanlığı'nın iznini gerektiren değişiklikleri kabul etmiştir. Bununla birlikte, ifade özgürlüğü üzerindeki yasal kısıtlamalar endişe nedeni olmaya devam etmektedir. Hukukta ve uygulamada, AİHM içtihadına ve AİHS'ne uygun olarak, ifade özgürlüğüne tam saygı gösterilmesinin sağlanması maksadıyla çabalar güçlendirilmeli ve sağlamlaştırılmalıdır.

Siyasi parti ve sendika kurmak da dâhil olmak üzere toplanma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin olarak, toplanma özgürlüğüne dair yasal çerçeve genelde Avrupa standartlarına uygundur. Bununla birlikte, yasaklanmış gösteriler bazen göstericilere karşı aşırı güç kullanımıyla sonuçlanmıştır. Dernek kurma özgürlüğüne ilişkin yasal çerçeve, Şubat 2008'de Vakıflar Yasası'nda yapılan değişikliklerin kabul edilmesiyle iyileşmiştir. Bununla birlikte, Dernekler Yasası'yla vazedilen yurtdışından mali destek almadan önce resmi makamları bilgilendirme ve böyle bir yardımda ayrıntılı belge ibraz etme zorunlulukları dernekler için yük olmaya devam etmektedir. Cumhuriyet Başsavcısı, iktidardaki AKP'nin kapanması ve

(Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan dâhil olmak üzere) parti üyelerinin siyasi partilere beş yıl süreyle üye olmalarının yasaklanması isteğiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi, yasak için gerekli nitelikli çoğunluğun sağlanamamasıyla 30 Temmuz'da kapatılma isteğini reddetmiştir. Bununla birlikte, Mahkeme bazı faaliyetlerinin laiklik karştı olduğu gerekçesiyle partiye mali yaptırımında bulunulmasına hükmetmiştir. Bu davanın ışığında, siyasi partilere ilişkin yasal hükümlerin değiştirilmesi ve AİHM içtihadı ile Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu doğrultusunda AB üye ülkelerindeki en iyi uygulamalar seviyesine getirilmesi gerekmektedir.

Sosyal olarak özel itina gerektiren ve özürli kişilere muamele ve ayırım gözetmeme ilkesi bağlamında, Devlet özürli kişilerin istihdamının artırılmasını teminen sosyal güvenlik primleri ödeyecektir. Akıl sağlığına ilişkin olarak, insan ve hasta haklarına uygun olarak hastanelerde elektroşok tedavinin uygulanmasında ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, özürli kişiler yeterli kamu hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar. Veri ve araştırma eksikliği, bilgiye dayalı politika belirlenmesine engel olmaktadır. Toplum odaklı hizmetler yeterince gelişmemiştir. Yetersiz genel tıbbi bakım ve tedavi, akıl sağlığı hastanelerinde ve rehabilitasyon merkezlerinde bir sorun olmaya devam etmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele Anayasa'da hükme bağlanmış ve çeşitli yasalarla korunmuştur. Bununla birlikte, Türk hukuku cinsel eğilimleri esas alan özgün bir korunma öngörmemekte ve Türk Ceza Kanunu'nun "teşhircilik" ve "toplum ahlakına aykırı hareketler" hükümleri bazen lezbiyen, gay, biseksüel, travesti ve transgender (LGBT) topluluğa karşı ayrımcılık amacıyla kullanılmaktadır. Mayıs 2008'de, İstanbul'da bir mahkeme, tüzüğü genel ahlaka aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle bir LGBT derneğinin kapatılmasına karar vermiştir. Dava Danıştay'da temyiz edilmiştir. Transeksüeller ve travestiler bazen, polis tarafından da dahil olmak üzere, fiziksel şiddete maruz kalmaktadırlar. Homofobi aynı zamanda fiziksel ve cinsel şiddete yol açmaktadır. Bu iddialar çabuk ve etkin bir soruşturmaya sistematik biçimde takip edilmemektedir. (Bkz. 19. Fası- Sosyal politika ve istihdam)

Eğitim hakkına ilişkin olarak, ilköğretime kayıt sayısı 2006/2007'de %90'dan, 2007/2008'de %97'ye yükselmiştir. İlköğretimde kız-erkek farkı yarı yarıya azalmış, aynı dönemde %4,6'dan %2,3'e gerilemiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, okula devam konusunda bilgilerin toplandığı bir e-okul veritabanı kurmuştur. Bu, Bakanlığa, devamsızlık yapan çocukların belirlenmeleri ve kayıt yaptırımlarını veya eğitimlerine kaldıkları yerden devam etmelerini sağlamaya imkan vermiştir. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Mayıs 2008'de, 10-14 yaş arasında olan ve hiç okula gitmemiş veya eğitimini yarıda bırakmış çocuklara ikinci bir şans vermek üzere tasarlanan bir eğitim programını onaylamıştır. Bu program, esas olarak çalışan ve Roman çocukları hedef almaktadır. Ayrıca, gezici okullar tarım sektöründe çalışan çocuklara ulaşmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte okuldışı çocuklar konusu bir sorun olmaya devam etmektedir: E-okul veritabanı 6-14 yaş aralığında yaklaşık 450 000 çocuğun okul dışında olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Mülkiyet hakkı bağlamında, Vakıflar Yasası'nın kabulü memnuniyet yaratan ileri bir adım olmuştur. Bununla birlikte, gayrimüslim dini cemaatlerin karşılaştıkları tüm sorunlara cevap teşkil etmemektedir. Yasanın, AİHS'ye ve AİHM içtihadına uygun olarak uygulanması önem taşımaktadır. Çözüm bulunmamış konuların da ele alınması gerekmektedir. Son olarak, resmi makamlar ile ilgili cemaatler arasındaki diyalogun niteliği, ilerleme sağlanması için elverişli bir ortamın yaratılmasında da etkili olacaktır.

Cinsiyet eşitliği ve kadın hakları bağlamında, özellikle namus cinayetleri ve aile içi şiddetle mücadelede bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Cinsiyet eşitliğini güvence altına alan genel yasal çerçeve mevcut olsa da, ekonomik katılım ve imkânlar, eğitim edinme, sağlık hizmetlerine erişim, hayatı idame ve siyasette güçlenme alanlarında kadın ve erkek arasındaki fark kapatılmak isteniyorsa daha ileri ciddi çabalara gereksinim bulunmaktadır.

Çocuk hakları bağlamında, sosyal hizmetlere erişim ve çocuk yargı sistemi alanlarında ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, çocuk haklarını ilgilendiren tüm alanlarda çabalara devam edilmesi gerekmektedir.

Özgürlük ve güvenlik ile adil yargılanma hakkı bağlamında, raporlar kentsel bölgelerde gözetimdeki kişilerin çoğunluğunun gözetimine alındıktan hemen sonra avukata danışabildiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, sanıkların avukata erişiminin olmadığı vakaların sayısı, kentsel alanlara kıyasla kırsal kesimlerde, özellikle ülkenin Güneydoğusunda daha fazla olmuştur. Mahkemelerde Türkçeden başka dillerde profesyonel çeviri endişe konusu olmaya devam etmektedir.

Azınlık hakları ve kültürel haklar bakımından, Avrupa standartları uyarınca azınlıkların korunması ve azınlıklara saygı gösterilmesinin sağlanması alanında Türkiye sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, kültürel haklar alanında da sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir. Özellikle Türkçe dışındaki dillerin yayıncılık, siyasi hayat ve kamu hizmetlerine erişimde kullanılmasında kaydedeğer ilave çabalara gereksinim bulunmaktadır.

AB vatandaşlarının hakları bakımından herhangi bir gelişme yoktur.

Sonuç

Yargı bağlamında, özellikle bir yargı reformu stratejisinin tesisinde, bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda endişeler devam etmektedir. Reform stratejisinin bu konuları ele alması beklenmektedir.

Yolsuzlukla mücadelede sınırlı bir ilerleme olduğu belirtilebilir. Hükümet girişimlerini uygulamaya devam etmiştir. Bununla birlikte, seçim kampanyaları finansmanının şeffaflığını güvence altına alacak yasal bir düzenleme mevcut değildir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Parlamento üyeleri ve diğer kamu görevlileri grupları için etik ve/veya davranış kuralları mevcut değildir ve bir yolsuzlukla mücadele stratejisi ve eylem planı geliştirilmeli ve uygulanması için gerekli siyasi desteği görmelidir.

Temel haklara ilişkin olarak, bazı yasal ilerlemeler kaydedilmiştir, ancak AIHS ve AIHM içtihadınca güvence altına alınan temel haklara tam saygının sağlanması için kuvvetli ilave çabalar gerekmektedir.

4.24. 24. Fasıll: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

Göç alanında bir miktar gelişme kaydedilmiştir. İltica ve Göç Görev Gücü, düzensiz göçle bağlantılı sınır görevlerinden sorumlu birimleri bir araya getiren üst düzey bir çalışma grubu kurmuştur. Anılan çalışma grubu, ortak risk analizleri yaparak daha fazla birimlerarası işbirliği sağlamayı amaçlamaktadır.

2007 yılında 64.290, 2008 yılının ilk yedi ayında ise 33.143 yasadışı göçmen yakalanmıştır. Yasadışı göçmenlere sağlanan barınak kapasitesi, 1512'den 1793'e çıkarılmıştır.

Türkiye, Afganistan'a Geri Kabul Anlaşması imzalamayı teklif etmiştir. Pakistan'la ise geri kabul anlaşmasının ilk tur görüşmeleri tamamlanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye, Aralık 2006'dan beri Avrupa Topluluğu ile Geri Kabul Anlaşması müzakeresi yapmamaktadır.

Türkiye'deki düzensiz göçmenlerin idaresi hususunda sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, ilgili makamların, tutuklama ve sınırdışı etme kararları için, göçmenlerin anlayabileceği bir dille kaleme alınmış yazılı gerekçeleri sistematik olarak vermelerinin sağlanmasını teminen, gerekli prosedürlerin iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. Tutuklama ve nakil kararları, bir üst idari denetime ve mümkünse yargı denetimine açık olabilmelidir. Tutuklama süresi yasayla sınırlanmalı veya -en azından uzatılmış tutukluluk hallerinde- düzenli olarak yeniden incelenmelidir.

Yakalanmış düzensiz göçmenlerin tutukluluk süresindeki maddi tutukluluk şartlarının iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. Olanaklar, tutukluların yalnızca cinsiyet temelinde değil, aynı zamanda yaş ve adli sicillerine göre de ayrıma tabi tutulmalarının sağlanması yoluyla daha da iyileştirilebilir. Aile üyelerinin birlikte kalma imkanlarının olması gerekmektedir.

Tutuklanmış düzensiz göçmenlerin, ücretsiz adli yardım hizmetine, iltica işlemlerine, tercüme servislerine, psikolojik ve tıbbi yardıma, eğitim ve eğlence faaliyetlerine erişimlerinin daha da geliştirilmesine ve refakatçisi bulunmayan küçük çocukların tutuklama merkezlerinin dışındaki kabul merkezlerinde barınma imkanlarının sağlanmasına ihtiyaç vardır. Söz konusu iyileştirme çalışmaları, anılan hizmetlerde uzmanlaşmış ulusal ve uluslararası örgütler ile tutuklama merkezlerini idare eden yetkililer arasında daha yakın işbirliği tesis edilmesi yoluyla gerçekleştirilebilir.

Göç alanında hizmet veren personel için belirli bir eğitim veya eğitim müfredatı söz konusu değildir. Göç konusunda uygun bir veri sistemi yoktur.

Keyfi sınırdışı vakaları, fazla sayıda olmasa da, ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

İltica alanında sınırlı ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, mültecilerin statüsüne ilişkin olarak Cenevre Sözleşmesi'ndeki ve ilgili 1967 tarihli Protokol'deki coğrafi sınırlamayı uygulamaya devam etmektedir. İçişleri Bakanlığı, karar alma sürecinin adem-i merkezîyetçi bir yapıya kavuşturulması için yapılan hazırlıklar çerçevesinde yetkililerin eğitilmesi için UNHCR (BM Mülteciler Yüksek Komiserliği) ile birlikte çalışmıştır. Türk Polis Teşkilatı bünyesindeki Yabancılar, Hudut ve İltica Dairesi, kaynak ülke bilgi sisteminin yönetimini üstlenme hazırlıklarına başlamıştır. İdari kapasitenin artırılması ve iltica işlemlerinin modernize edilmesine yönelik yoğun çalışmalar devam etmektedir. İçişleri Bakanlığı ayrıca, hem kabul hem de entegrasyon konularını yönetebilmek üzere münhasıran tahsis olunacak bir makam kurulması yönünde ilk adım olarak, bir iltica yönetim birimi ihdas edilmesini teminen iç idari işlemleri başlatmıştır.

2007 yılında, 5846 iltica talebinde bulunulmuştur. Bu, 3541 başvurunun yapıldığı 2006 yılına kıyasla % 65'lik bir artışa işaret etmektedir. 2008 yılının ilk sekiz ayında ise, 2.364 başvuru kayda geçirilmiştir.

Değerlendirilen (tahkikat aşaması) toplam başvuru sayısı, 15.562'ye (6.622 Iraklı, 5.449 İranlı, 1.260 Somalili, 1.279 Afgan ve diğerleri) yükselmiştir. Bu zamana kadar, 44 başvuru sahibine mülteci statüsü verilmiştir. Türk Hükümeti 2007 yılında, tüm sığınmacıların, mülteci olarak tanınan kimselerin, “geçici sığınmacıların” veya “misafirlerin” temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 555.000 ABD Dolarına (2006'da bu meblağ 135.000 ABD Doları idi) tekabül eden bir harcama yapmıştır.

Türkiye'ye yapılan iltica başvurularının sayısının arttığı dikkate alındığında, İltica Yasası'nın yeniden gözden geçirilmesi ve yeni bir iltica biriminin ihdas edilmesi önem arz etmektedir. Anılan iki yapısal reform gerçekleştirilene kadar, özellikle Türkiye'nin uluslararası havalimanlarında ve tutuklama merkezlerinde, herkes için iltica işlemlerine, adli yardıma, bilhassa UNHCR personeline adil, eşit ve sürekli erişimin sağlanması fevkalade önemlidir. Diğer önemli bir görev ise, iltica işlemleri için bekleme süresinin kısaltılması ile sosyal dayanışma vakıflarına havale yöntemlerinde iller arasında mevcut olan farklılıkların ortadan kaldırılmasıdır.

Türk yetkililerin, mülteci statüsünün tespit edilmesi işlemlerine yönelik eğitimlerine devam edilmesine ihtiyaç vardır. Eğitim almış personelin iltica ve göç sistemi içinde kalmalarını garanti altına alacak tedbirlerin alınması elzemdir. STK'ların ve yerel makamların harekete geçirilmesi ve onlarla işbirliği yapılması, sığınmacıların entegrasyonu için anahtar konumdadır. Diğer bir önemli husus ise, mültecilerin kendi kendilerine yeterli olmalarını teminen, altı aylık geçici oturma izni ita etmek için alınan harç ücretlerinin indirilmesidir.

Vize politikası konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Sınırlarda halen, farklı makamların sorumluluğunda olmak üzere, etiket ve damga türü vizeler ita edilmektedir. Ayrıca, havaalanı transit vizeleri henüz uygulamaya konulmamıştır. 2007 yılında 200 personele verilen eğitimi müteakip, sahte belgelerin tespit edilmesinde cüz'i bir artış olmuştur. 2007 yılında, sahte ve tahrif edilmiş 493 belge teşhis edilmiştir. 2006 yılında bu sayı 469'du. AB Vize Listeleri ile uyum konusunda bir gelişme kaydedilmemiştir. Bazı ülkeler AB'nin negatif listesinde olduğu halde, anılan ülkelerin vatandaşları Türkiye'ye vizesiz girebilmektedir. 16 üye ülkenin vatandaşları ise, Türkiye'ye vize ile girmek durumundadırlar.

Dış sınırlar ve Schengen'e ilişkin mevzuata uyum konusunda sınırlı ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Sınır geçiş noktalarının sayısı 116'dan 120'ye yükseltilmiştir. Altı sınır geçiş noktasının modernizasyonu çalışmaları 2008 yılında tamamlanmış olup, diğer beş tanesi ile ilgili çalışmalar ise devam etmektedir. “AB'nin Dış Sınırlarındaki Kontrollere İlişkin Ortak Bir El Kitabı” adlı çalışmadan 1500 adet örnek basılmış ve sınır görevi ifa eden kurumlara (Genelkurmay Başkanlığı, Polis Teşkilatı, Gümrük Müsteşarlığı, Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı) istifadeleri için dağıtılmıştır. Bahsekonu el kitabı, sınır görevleri icra edilirken, bununla ilgili AB gereksinimlerinin yerine getirilmesi için pratik bir araç olarak kullanılacaktır. Bununla birlikte, sınır görevlileri, Türkiye'nin Ulusal Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi veya anılan stratejiyi uygulamaya dönük Eylem Planı hakkında sınırlı bilgi sahibidirler. Entegre Sınır Yönetimine İlişkin Ulusal Eylem Planı'nın uygulanmasına yönelik olarak, çalışmaların sistematikleştirilmesi ve süratlendirilmesi gerekmektedir. Eylem Planı'nın uygulanmasını değerlendirmek üzere kurulan kurumlararası grup yalnızca birkaç kez toplanmıştır. Yeni sınır icra makamının henüz tesis edilememiş olması bağlamında, ortak risk analizleri geliştirilmesi, bilgi değişiminde bulunulması, tetkik ve eğitim alanında işbirliği yapılması suretiyle, sınırda görev yapan tüm birimler arasında işbirliğinin daha da geliştirilmesi önem arz etmektedir. Polis Akademisi bünyesinde, sınır yönetimi konusunda

uzmanlık eğitimi vermekten sorumlu bir birim ihdas edilmiştir. Özellikle dil becerisinin geliştirilmesi hususunda olmak üzere, sınır polisinin eğitimi ve profesyonelliğine özel önem verilmesi gerekmektedir.

AB mevzuatı ile uyumlu olmadıkları için, AB vatandaşlarının ülkeye giriş belgeleri hakkındaki veriler endişe kaynağı teşkil etmektedir. Komşu ülkelerle daha yakın sınır ötesi işbirliği, iyi işleyen bir sınır yönetiminin kilit unsurudur.

Özel hukuk konularında adli işbirliği alanında, Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında yeni bir yasa kabul edilmiştir. 1980 tarihli Çocuk Kaçırma Hakkındaki Lahey Sözleşmesi'ni uygulama kanunu da keza kabul edilmiştir.

Cezai konularda adli işbirliği alanında bir ilerleme kaydedilmemiştir. İşbirliği, uluslararası ve ikili anlaşmalar yoluyla, bunların yokluğunda ise, karşılıklılık ve uluslararası teamül hukuku temelinde sağlanmaktadır. İlerleme bekleyen temel meseleler, özellikle karşılıklı adli yardım ve suçluların iadesi alanlarındaki ilgili Avrupa Konseyi sözleşmelerinin etkin biçimde uygulanmasına ilişkin olanlardır. Türkiye, Karşılıklı Adli Yardım Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin İkinci Ek Protokolü veya Siber Suçlar Hakkındaki Sözleşme gibi önemli uluslararası sözleşmeleri imzalamamıştır. Türkiye'nin, Eurojust ile bir işbirliği anlaşması imzalamaya yönelik gerekli adımları atması gerekmektedir.

Polis işbirliği konusunda sınırlı bir ilerleme sağlanmıştır. İcra makamları için uluslararası standartlarla uyumlu bir etik kodu kabul edilmiştir. Türkiye, polis işbirliği alanında birçok ikili anlaşma imzalamıştır. Kişisel bilgilerin korunması alanında bir mevzuatın olmaması ve bağımsız bir denetleme makamının bulunmaması, Europol ile operasyonel bir işbirliği anlaşması yapılmasını engellemektedir (Stratejik bir işbirliği anlaşması 2004 yılından beri yürürlüktedir). Bu durum, uluslararası alanda işbirliğinde de zorluklar yaratmaktadır. Kanun uygulayıcı makamlar ve yargı organları arasında daha yakın işbirliği ve iletişim olması önem taşımaktadır.

Örgütlü suçlarla mücadele alanında bazı ilerlemeler gözlemlenmiştir. Tanıkların güvenliklerini ve kimliklerinin gizliliğini garanti altına alan yeterli hükümlere sahip yeni bir tanık koruma yasası çıkarılmıştır. Bunun, örgütlü suç vakalarında hüküm giydirme şansını arttıracığı beklenmektedir. Kontrollü teslimatı düzenleyen ilke ve işlemlere ilişkin tüzük, jandarma ve polise ilave olarak, sahil koruma ve gümrük idarelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Siber Suçlar Hakkında Kanun'un kabul edilmesini müteakiben, Telekomünikasyon Kurumu bünyesinde, gözetleme, denetleme ve eşgüdüm vazifelerini yerine getiren bir internet birimi kurulmuş ve bazı uygulama yönetmelikleri kabul edilmiştir. Adli tıp alanındaki uzmanlık iyi seviyededir. Bununla birlikte, ulusal parmak izi ve DNA veri bankası kurulması ile uyumlaştırılmış olay yeri inceleme uygulamalarının kabul edilmesi önemli konular olmaya devam etmektedir. Örgütlü suçlara karşı stratejinin, AB'nin en iyi uygulamaları ile uyumlu şekilde, belirli bir eylem planı çerçevesinde takip edilmesi ve buna uygun olarak uygulanması gereği bir diğer önemli husustur. Özel tahkikat tekniklerinin geliştirilmesine ve buna dair uygun eğitimin verilmesine ihtiyaç vardır.

İnsan ticaretiyle mücadele alanında ilerlemeler sürmüştür. İnsan Ticaretiyle Mücadele Görev Gücü sistematik olarak düzenlenmiş ve yerel idareleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. İstatistik toplama standardı tesis edilmiştir. 2007 yılında 308 insan kaçakçısı yakalanmıştır. Eylül 2008 itibarıyla ise, 212 insan kaçakçısı yakalanmıştır. Ücretsiz acil yardım hattı ve insan kaçakçılığı mağdurları için kurulmuş iki merkez hizmet vermeye devam

etmektedir. 157 numaralı yardım hattının iyileştirilmesi için ilave çalışmalar yapılmıştır. Eylül 2008'e kadar, 61'i geldikleri ülkelere gönüllü olarak geri dönen ve altısı geri dönme işlemleri tamamlanana kadar yukarıda sözü edilen merkezlerde kalan mağdurlar olmak üzere, 98 mağdur teşhis edilmiştir. Tanık Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Anılan Kanun, failer aleyhine tanıklık etmeyi kabul eden insan ticareti mağdurlarının kimliklerini korumakta ve onları tanık koruma programına dahil etme yolunu açmaktadır. Ceza Yasası'na yapılan ve insan ticareti için daha ağır cezalara hükmeden son değişikliklerin uygulanmasına ilişkin olarak halihazırda mahkeme emsal kararları bulunmaktadır. Ortak operasyonlar ve eğitim faaliyetleri yardımıyla kurumlararası işbirliği daha da geliştirilebilir. Türkiye'nin İnsan Ticaretine Karşı Eylem Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesini imzalaması önem taşımaktadır. Ücretsiz acil yardım hattı ve mağdur merkezleri için sürekli finansman sağlanmasına yönelik çözümlerin bulunması elzemdir.

(Bkz. Kara para aklama ile mücadele için 4. Fasıl)

Terörizmle mücadele alanında, Terörle Mücadele Yüksek Kurulu temel makam olmaya devam etmektedir. Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun'un kabul edilmesini takiben, terörizmin finansmanı ile bağlantılı şüpheli işlemlerin Mali Suçları Araştırma Kurulu'na (MASAK) bildirilmesini zorunlu kılan uygulama yasaları çıkarılmıştır. MASAK bünyesinde terörizmin finansmanı ile mücadele etmek amacıyla özel bir birim ihdas edilmiştir. MASAK 2007 yılında terörizmin finansmanı ile bağlantılı şüpheli işlemlere ilişkin 144 bildirim almıştır. Bu sayı 2006 yılında sekizdi. Türkiye, Nükleer Terörizmin Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme'yi ve Terörizmin Önlenmesine Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni onaylamamıştır. Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF), terörizmin finansmanı, özellikle de teröristlere ait malvarlıklarının dondurulması ve el konulması konusundaki dokuz tavsiye kararına uyulması gerekmektedir.

Uyuşturucuyla mücadele konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. AB Uyuşturucu Stratejisi ve AB Uyuşturucu Eylem Planı 2005-2012 ile uyumlu bir Ulusal Strateji'nin kabul edilmesini takiben, bir Eylem Planı (2007-2009) yürürlüğe konmuştur. Reitox ulusal odak noktası Eylem Planı'nın koordinatörü olup, uygulamayı izlemek amacıyla üç ayda bir koordinasyon kurulu toplantılarına başkanlık etmektedir. Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi'ne (EMCDDA) Türkiye'nin katılımına dair anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın gecikmeksizin uygulamaya konulabilmesi için Türkiye'nin anlaşmanın onaylanmasını teminen gerekli adımları atması büyük önem arz etmektedir. Uyuşturucu bağımlılığıyla bağlantılı sorunların incelenmesi ve sözkonusu maddelerin arzının azaltılması maksadıyla bir Meclis Komisyonu kurulmuştur. Türk polisi tarafından önemli miktarda uyuşturucu madde ele geçirilmesi ile sonuçlanan başarılı operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Kontrollü teslimat konusunda ortak eylemler yapılmıştır. Bununla birlikte, Ulusal Uyuşturucu Merkezi'nin yetkisi sınırlı, insan kaynakları zayıftır. Ayrıca, halen özerk bir bütçesi yoktur. Kurumlararası işbirliğinin güçlendirilmesi, bir tedavi ve rehabilitasyon merkezleri ağı oluşturulması ve Türkiye'deki veri toplama sisteminin geliştirilmesi marifetiyle uyuşturucu madde arzı ve talebinin azaltılmasına yönelik daha dengeli bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin önemli bir geçiş ülkesi olması nedeniyle, uyuşturucu meselesi ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir.

Gümrük işbirliği alanında bir miktar ilerleme sağlanmıştır. Tarama sistemlerinin güçlendirilmesiyle, Gümrük Müsteşarlığı'nın idari ve operasyonel kapasitesi geliştirilmiştir. İlgili uygulama mevzuatı, polis, jandarma ve sahil koruma makamlarına ilaveten, gümrük idaresini de kontrollü teslimat uygulaması konusunda yetkilendirecek şekilde tadil edilmiştir.

Bununla birlikte, birimlerarası işbirliği ve Gümrük Müsteşarlığı içindeki risk yönetimi uygulamaları konusunda daha fazla çalışma yapılması önem arz etmektedir. Kişisel bilgilerin korunması hususunda bir mevzuatın olmaması ve bağımsız bir denetleme makamının bulunmaması, bölgesel ve uluslararası seviyede işbirliği açısından sorun teşkil etmeye devam etmektedir.

Sonuç

Bütüne bakıldığında, özellikle uyuşturucu kaçakçılığı ve insan ticaretinin önlenmesi alanlarında olmak üzere, bir miktar ilerleme kaydedildiğini belirtmek mümkündür. Bu fasıla ilişkin olarak mevzuatla uyum başlamıştır, ancak vize politikası ve cezai konularda adli işbirliği gibi alanlarda uzun vadeli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Aynı durum, ciddi bir mesele olmaya devam eden örgütlü suçlarla mücadele alanında da geçerlidir. İltica ve göç konularının yönetimine ilişkin kapasitenin iyileştirilmesine ihtiyaç vardır. Entegre Sınır Yönetimi Hakkındaki Ulusal Eylem Planı'nın uygulanmasına ilişkin çalışmaların hızlandırılması gereklidir. Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasındaki Geri Kabul Anlaşması müzakerelerinin yeniden başlatılmasına ihtiyaç vardır.

4.25 25. Fası: Bilim ve Araştırma

Bilim ve **araştırma politikası** alanında iyi bir ilerleme sağlanmıştır. Mart 2008'de, araştırma ve teknolojik gelişim faaliyetlerinin teşvik edilmesi maksadıyla yeni bir kanun kabul edilmiştir (*Bkz. 20. Fası-İşletme ve Sanayi Politikası*). Araştırmacıların sayısının arttırılması ve meslek ve sektör bazında dağılımlarının geliştirilmesi için Ulusal İnsan Kaynakları Stratejisi ve ona eşlik eden bir Eylem Planı kabul edilmiştir. Bir dizi yeni program, daha fazla bütçe olanakları ve artan etkinlik sayesinde, araştırma, teknoloji ve yeniliği desteklemeye devam etmiştir. Temmuz 2007'de imzalanan Mutabakat Muhtırası'na uygun olarak, Türkiye'nin Ortak Araştırma Merkezi ile aktif işbirliği sürmüştür.

Türkiye'nin Araştırma ve Teknolojik Gelişim için **7. Çerçeve Programı'na** (FP7) katılımı devam etmiştir. Türkiye'nin 2007 yılında FP7 çerçevesinde düzenlenen ilk çağrılara katılımı, FP6 çerçevesinde yapılan çağrılara katılımından çok daha fazla olmuştur. Çok sayıda proje sunulmuş ve FP7 çerçevesinde finanse edilen değişik tematik alanlarda değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, başarı oranının halen gelişmeye açık olduğu söylenebilir. Türkiye, 7. Euratom Araştırma Çerçeve Programı'na (2007-2013) ortaklık talebinde bulunmuştur.

Türkiye'nin **Avrupa Araştırma Alanı'na** entegrasyonu konusunda, Türkiye, EURAXESS 'e (Avrupa Hareketlilik Portalı) tam katılım da dahil olmak üzere araştırmacılarının hareketliliğinin geliştirilmesi ile araştırma ve uluslararası işbirliği alanlarında yatırımın artırılması için bir dizi adım atmıştır. Sonuç olarak, Türkiye Avrupa Araştırma Alanı'na daha fazla entegre olmuş durumdadır. Bu durum, Avrupa seviyesinde, araştırma alanında işbirliğini kolaylaştırmaktadır.

Sonuç

Bilim ve araştırma alanında iyi seviyede ilerleme sağlanmıştır. Genel olarak, Türkiye, bu fasılda iyi hazırlanmış olup, Avrupa Araştırma Alanı'na entegre olma yolundadır.

4.26 26. Fası: Eğitim ve Kültür

Eğitim, öğretim ve gençlik alanlarında, raporlama döneminde iyi ilerleme kaydedilmiştir. Hayat Boyu Öğrenim ve Gençlik Programlarına artan oranda başvuru yapılmış ve anılan programlardan sorumlu Ulusal Ajans güçlü ve etkin bir yönetim sergilemiştir. Türk makamlarının ve Ulusal Ajans'ın Hayat Boyu Öğrenim Programı'na ülke çapında katılım olmasını teşvik etmek için aldıkları tedbirleri müteakip, 2007 yılında 81 ilin 80'i anılan program kapsamında yer almıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin toplam katkı payını zamanında ödememesi, bahsekonu programların 2008 yılında uygulanmasını finansman eksikliği nedeniyle sekteye uğratmıştır.

Türkiye, yüksek öğrenimde Bologna Süreci reformlarının uygulanması konusunda ileri bir aşamada bulunmaktadır. Türkiye, önceden edinilmiş eğitimin daha fazla tanınmasını ve yüksek öğrenime erişimin yaygınlaştırılmasını öngören bir Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi'nin uygulanmasına yönelik çalışmalarını sürdürmelidir.

Eğitim ve Öğretim 2010 Çalışma Programı kapsamında, Türkiye, okulu erken bırakanlar; orta öğrenimin tamamlanması ve matematik, bilim ve teknoloji mezunlarına ilişkin performansını arttırmıştır. Aynı performans, yetişkinlerin hayat boyu öğrenme programlarına katılımı için geçerli değildir. Mesleki Yeterlilikler Makamı kurulmuştur. Anılan makamın görevi, lisans verme, akreditasyon, değerlendirme ve sertifikasyon işlemlerini içeren bir ulusal yeterlilikler sistemi kurmak ve bu sistemi Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi ile ilişkilendirmektir.

Türkiye **Kültür** Programı'na (2007-2013) katılmaya devam etmiştir. İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olmasına ilişkin yasa kabul edilmiştir. Türkiye, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesine İlişkin UNESCO Sözleşmesi'ni imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.

Sonuç

Eğitim, öğretim, gençlik ve kültür alanlarında iyi ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, Topluluk programlarının sorunsuz olarak uygulanabilmesi için Türkiye'nin toplam mali katkısını zamanında yapması gerekmektedir.

4.27. Fası 27: Çevre

Yatay mevzuat alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Çevresel Etki Analizi Direktifi (ÇEA) büyük oranda aktarılmıştır. Ancak, kamuya danışma ve sınırötesi istişare usülleri tam uyumlu değildir. Türkiye, Kyoto Protokolü'nü henüz imzalamamış, Espoo ve Aarhus Sözleşmelerine taraf olmamıştır. Emisyon Ticareti Direktifi iç hukuka aktarılmamıştır. Sera gazı emisyon ticareti planı henüz oluşturulmamıştır. Stratejik Çevre Analizi (SEA) Direktifi'nin aktarılması erken bir aşamadadır. Çevre sorumluluğu, halkın katılımı ve halkın çevre konularında bilgiye erişimine ilişkin müktesebatın aktarılması konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, Topluluk sivil savunma mali aracına katılımına ilişkin mutabakat muhtırası üzerinde müzakerelere de henüz başlamamıştır.

Hava kalitesine ilişkin olarak Türkiye, hava kalitesi çerçeve mevzuatı ve ilgili direktiflerle uyum konusunda iyi ölçüde ilerleme sağlamıştır. Evlerdeki ısıtma sistemlerinde kullanılan sıvı yakıtlardaki kükürt oranı konusunda da ilerleme kaydedilmiştir. Marmara'da bir temiz hava merkezinin kurulmasıyla, bölgesel hava kalitesi konusundaki idari kapasite

iyileştirilmiştir. Uçucu organik bileşen emisyonları, belirli sıvı yakıtlardaki kükürt oranı ve ulusal emisyon tavanları konusundaki müktesebata dair mevzuata ilişkin ilerleme olmamıştır.

Atık yönetimine ilişkin müktesebata uyum konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Poliklorlu bifeniller (PCB ve PCT) ve atık yağların kontrolüne ilişkin uygulama mevzuatı kabul edilmiştir. Ayrıca, elektrikli ve elektronik cihazlarda bazı tehlikeli maddelerin kullanımının kısıtlanması ve istihraç sanayi alanlarının restorasyonu ve yönetimi kabul edilmiştir. Bu alanda uyum ileri bir safhadadır. Ancak, Türkiye'nin ulusal atık yönetimi planı bulunmamaktadır. Kullanım ömrü dolmuş araçlar ve atık elektrikli ve elektronik cihazlara ilişkin ilerleme çok sınırlı olmuştur. Toprak doldurma direktifine ilişkin hiçbir ilerleme sağlanmamıştır.

Su kalitesi konusunda az miktarda ilerleme kaydedilmiştir. Su kirliliğinin önlenmesine ilişkin mevzuatta bir değişiklik yapılmıştır. Bununla birlikte, genel uyum seviyesi düşük kalmıştır. Su yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve, akarsu havzası temelinde düzenlenmemiştir. Su konularına ilişkin sınıraşan istişareler başlangıç aşamasındadır.

Doğanın korunması alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, hayvanat bahçelerinin kurulması ve yönetimine ilişkin müktesebata uyum sağlamıştır. Ancak, uyumlaştırma ve uygulama seviyesi çok düşük kalmıştır. Yaşam alanlarının yitirmeye devam edilmesi endişe yaratmaktadır. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi henüz derlenmemiştir. Doğanın korunmasına ilişkin bir çerçeve yasa ile kuşlar ve yaşam alanlarına ilişkin uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir. Ulusal bio-çeşitlilik stratejisi ve eylem planı hazırlanmış, ancak Hükümet tarafından henüz kabul edilmemiştir.

Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda hiçbir ilerleme gözlenmemiştir. Türkiye, Seveso II Direktifi'nin bazı unsurları ve Büyük Bacalı Tesisler ile Atık Maddelerin Yakılmasına İlişkin Direktife uyum sağlamıştır. Ancak, genel anlamda mevzuata aktarma ve uygulama düşük seviyede kalmıştır. Entegre izin sisteminin uygulamaya konulması henüz erken aşamdadır.

Kimyasallar alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Tehlikeli kimyasallara ilişkin mevzuat değiştirilmiştir. Genel olarak, mevzuata aktarma düşük seviyede kalmıştır. Etkin uygulama kapasitesi yetersizdir.

Genetik açıdan değiştirilmiş organizmalar konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir.

Gürültü alanında ilerleme sağlanmıştır. Türkiye, uygulama mevzuatının kabul edilmesinin ardından, bu alandaki müktesebatla tam uyumlu hale gelmeye yaklaşmıştır. Ancak, gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması erken aşamdadır.

İdari kapasite alanında bir miktar ilave ilerleme kaydedilmiştir. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından önemli sayıda personel istihdam edilmiş ve eğitilmiştir. Bakanlıkta IPA çerçevesinde çevre programlarının uygulanmasından sorumlu yeni bir daire kurulmuştur. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bununla birlikte, bir Ulusal Çevre Ajansı'nın kurulması konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Teftiş faaliyetleri ve doğayı koruma gibi sorumluluklar açık biçimde tanımlanmamıştır. İlgili makamlar arasında tüm seviyelerde eşgüdüm de dahil olmak üzere, idari kapasitenin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. Çevrenin korunmasının diğer politika alanlarına yatay biçimde dahil edilmesi ve yeni yatırımların çevre müktesebatıyla uyumlu olmasının

sağlanması erken bir aşamadır. Altın aramayı kapsayan Maden Kanunu ve turizm mevzuatı gibi bazı mevzuat, doğal alanlara önemli zarar vermektedir.

Sonuç

Türkiye, hava kalitesi konusunda ilerleme ve merkezi düzeyde idari kapasitenin güçlendirilmesi konusunda iyi ilerleme kaydetmiştir. Atık ile su ve doğa koruma alanlarında bazı ilerlemeler mevcuttur. Ancak, genel uyum seviyesi düşüktür. Türkiye, endüstriyel kirlilik, risk yönetimi ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konularında hiçbir ilerleme kaydetmemiştir. Kimyasallar alanında sınırlı ilerlemeden söz etmek mümkündür. Çevresel Etki Analizi'nin yapılmasında yaşanan gecikmeler, uygulama ve uygulatmada ilave iyileşme sağlanmasına engel olmaktadır.

4.28. Fasil 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması

Türkiye, **tüketicinin korunması** alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Piyasa gözetimi mevzuatının uygulanması alanında ilgili personelin kapasitesi oldukça geliştirilmiştir. Buna ilave olarak, ceza miktarları daha da artırılmıştır. Ancak, verilen cezalara ilişkin güvenilir veri mevcut değildir. Ülkenin boyutları göz önüne alındığında, piyasa gözetimine ayrılan işlevsel bütçe küçüktür. Türkiye, bilgi toplamak için tek bir yöntem kullanmamaktadır. Tüketici hareketi zayıf, mevcut sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği ve ortaklık sınırlı olup, sivil toplum kuruluşları mali kaynak eksikliği çekmektedirler. Devlet organlarıyla ilişkileri zayıftır. Bu alandaki hazırlıklar devam etmektedir.

Ürün güvenliği ile ilgili konularda ilerleme sağlanmıştır. İlgili kurumların tüketim ürünlerinin güvenliği konusunda bilinç seviyesi artmış ve halen zayıf olmakla birlikte, ilgili piyasa gözetim kurumları arasında eşgüdüm gelişmiştir. Bu alanda hazırlıklar ilerlemektedir.

Güvenlik-dışı konularda, Türkiye bir internet tüketici portalı kurmaya hazırlanmaktadır. Ancak, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'ndaki yasal olarak kalifiye personel sayısı ihtiyacın gerisinde kalmaya devam etmektedir. Tüketici Konseyi'nin tavsiye niteliğindeki kararlarının takibi çok sınırlıdır. Tüketici mevzuatının mahkemeler ve hakem kurulları tarafından yorumlanması ve anlaşılmasında her zaman tutarlılık sağlanamamaktadır. Bu alanda hazırlıklar devam etmektedir.

Kamu sağlığı alanında Türkiye bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Tütün konusunda, Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesine İlişkin Kanun'da önemli bir değişiklik Ocak ayında kabul edilmiştir. Bu değişiklik, tütün reklam Direktifinin mevzuata aktarılmasını amaçlamakta ve bunun ötesinde, internetten tütün satışını ve ekrandaki filmlerde sigara içme sahnelerinin gösterilmesini yasaklamaktadır. Kanun ayrıca, Temmuz 2009'dan itibaren geçerli olmak üzere sigara içme yasağını tüm kapalı kamuya açık mekanlara ve bazı açık hava mekanlarına genişletmektedir. Sağlık Bakanlığı ile Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu arasındaki sorumlulukların ayrımının açıklığa kavuşturulmasıyla, idari kapasite artırılmıştır. Sigara içme yasağının uygulanmasının iyileştirilmesi amacıyla iller seviyesinde tütün kontrol birimleri kurulmuştur. Ancak, özellikle yüksek katranlı tütün ürünleri ve çığnemeye yönelik tütün ürünleri konularında, tütün ürünleri tüzüğü müktesebatıyla yasal uyumlaştırma halen gerçekleştirilmemiştir. Bu alandaki hazırlıklar iyi yönde ilerlemektedir.

Bulaşıcı hastalıklar alanında, Türkiye iyi ölçüde ilerleme kaydetmiştir. Bir stratejik plan (2008-2012), uyumlaştırma, uygulama ve kurumsal çerçevede gerekli değişikliklerin

tamamlanması konusunda açık hedefler tespit etmiştir. Sağlık Bakanlığı, olası salgınların araştırılması ve yönetimine ilişkin kurumsal kapasitesini güçlendirmiştir. Salgın gözetimi için gerekli kaynakların tespit edilmesini teminen bir ihtiyaç analizi gerçekleştirilmiştir. Bu husus, erken uyarı ve mukabele sisteminin (EWRS) yanı sıra, bu fasılda katılım müzakereleri için kilit bir unsur teşkil etmektedir. Tüm ülkede 7000'den fazla sağlık personeli eğitilmiştir. Ancak, kayıtlı HIV vakalarının sayısının artmasına karşın, HIV önleme politikaları Hükümet tarafından bir öncelik olarak görülmemektedir. HIV/AIDS konusunda bilgiye erişim oldukça sınırlıdır. Bu alandaki hazırlıklar iyi yönde ilerlemektedir.

Kan ve kan bileşenleri konusunda Türkiye ilerleme kaydetmiştir. Kan nakli sistemi stratejik olarak gözden geçirilmeye başlanmıştır. Bunlar, bu fasılda katılım müzakereleri için kilit hususlardır. Doku ve hücre konusunda yasal uyumlaştırma tamamlanmamıştır. İdari kapasite yeterli düzeyde gelişmemiş olmakla birlikte, Ulusal Hücre Eşgüdüm Merkezi'nin Temmuz 2008'de kurulması bu alandaki eksikliği gidermek için doğru bir adımdır. Bu alandaki hazırlıklar başlamıştır.

Akıl sağlığı konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Toplum temelli hizmetler, kurumsal temelli hizmetlere alternatif teşkil edecek yeterlilikte geliştirilmemiş olup, kaynaklar ihtiyaçlara oranla sınırlı kalmaya devam etmektedir. Akıl hastaneleri ve zihinsel özürlüler için rehabilitasyon merkezlerinde yetersiz genel tıp tedavisi ve bakımı sorunu devam etmektedir. Bu alandaki hazırlıklar erken aşamadır.

Sağlığın sosyo-ekonomik belirleyici etkenleri alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2008'de nüfusun yarısı aile doktoru ve birinci derecede sağlık hizmetlerinden yararlanacaktır. Kanser kontrol programları alanında ilerlemeden söz etmek mümkündür. Ancak, göğüs, rahim ve kolorektal kanserin nüfus temeline dayanan, düzenli taramasını tavsiye eden, kanser taramasına ilişkin Konsey tavsiye kararı henüz yürürlüğe konulmamıştır. Bu alanlarda hazırlıklar başlamıştır.

Sonuç

Genel olarak, tüketicinin ve sağlığın korunması alanlarında ilave ilerleme sağlanmıştır. Tatmin edici bir yasal uyum seviyesine ulaşılmıştır. Ancak, özellikle güvenlik-dışı konularda ve genel olarak tüketicinin korunmasını teminen daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Kan ve kan bileşenleri, doku ve hücre alanlarında yasal uyumlaştırmanın tamamlanması hazırlıkları devam etmektedir.

4.29. Fasıll 29: Gümrük Birliği

Türkiye **gümrük mevzuatı** ile ilgili ilave ilerleme kaydetmiştir. Gümrük Müsteşarlığı, bağlayıcı gümrük vergisi bilgisinin (BTI) uygulanması kural ve yöntemlerine ilişkin bir tebliğ yayımlamıştır. Tebliğ, altı ilde ticaret adamlarının talebi üzerine BTI yayımlamak üzere gümrük laboratuvarı olan bölgesel gümrük müdürlükleri tayin etmiştir. Karayolu araçlarının geçici ithalatına ilişkin uygulama mevzuatı yayımlanmış olmakla birlikte, süregelen uygulama müktesebatla tam olarak uyumlu değildir. Gümrük vergisi muafiyeti mevzuatı konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir ve bu durum Türkiye'nin Gümrük Birliği yükümlülükleriyle kısmen uyumsuzdur. Türkiye'ye giriş yapanlara gümrüksüz mağazalarda satılan Gümrük Birliği kapsamındaki ürünler için gümrük vergisi muafiyetinin kaldırılması, bu fasıldaki katılım müzakerelerinin kilit unsurunu teşkil etmektedir.

Serbest bölgelere ilişkin mevzuat, bu bölgeler Türk gümrük sınırları dışında sayıldığından, halen müktesebatla uyum halinde olmamaya devam etmektedir.

Gümrük Müsteşarlığı, **idari ve işlevsel kapasitesini** güçlendirmek konusunda iyi derecede ilerleme kaydetmiştir. Gürbulak Gümrük Ofisi ile İstanbul Ambarlı, İzmir, Alsancak, Mersin ve Samsun limanlarında beş araç –ve konteyner- tarama sistemi yerleştirilmiştir. Gümrük Müsteşarlığı, akaryakıt ürünleri kaçakçılığıyla mücadele faaliyetleri konusunda bilgi değişiminde bulunmak amacıyla Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'yla bir protokol imzalamıştır. Gümrük Müsteşarlığı risk yönetimi stratejisini kabul etmiştir. Ancak, bilgi teknolojileri (IT) temelli entegre bir risk yönetimi sistemi tüm gümrük ofislerinde yürürlüğe girmemiştir. Genel bir bilgi teknolojileri (IT) stratejisi kabul edilmemiştir. Transit (NSTC) ve gümrük tarifeleri (TARIC, kota, gözetim) alanlarında AB sistemleriyle bilgi teknolojisi kapsamında karşılıklı olarak bağlantıya geçmeye yönelik faaliyetler devam etmektedir.

Elektronik Bilgi Değişim Sistemi (EBDS) aracılığıyla yapılan ithalat ve ihracat bildirimlerinin oranı yükselmiştir. Halen, Türk gümrük işlemleri sisteme entegre edilmiş olup, neredeyse tüm bildirimler elektronik olarak yapılmaktadır.

Eğitimi iyileştirmek için ilave ilerleme kaydedilmiştir. Menşe, dışa yönelik işleme ve koklayıcı köpekler konularında yoğun hizmet-içi eğitim sağlanmıştır. Gümrük Müsteşarlığı'nın fikri mülkiyet hakları alanındaki uygulaması endişe kaynağı teşkil etmekte ve önemli ölçüde iyileştirilmesi gerekmektedir. Müsteşarlığın, emniyet birimleri dahil fikri mülkiyet hakları alanındaki diğer ilgili kamu kurumlarıyla eşgüdüm düzeyi düşüktür. Modernleşme çabalarının artırılması gerekmektedir.

“Gümrük Birliği” faslı, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (GİDİK) tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye'ye ilişkin olarak kabul edilen ve 14/15 Aralık 2006'da AB Konseyi tarafından onaylanan kararların kapsadığı sekiz fasıldan biridir. Kıbrıs'ta kayıtlı veya uğradığı son liman Kıbrıs'ta olan gemi ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına ilişkin sınırlamalar devam ettikçe, Türkiye bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayacak konumda olmayacaktır.

Sonuç

Genel olarak, gerek mevzuat uyumu gerek idari kapasite bakımından bu fasılda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Gümrük Birliği dolayısıyla, Türkiye'nin gümrük mevzuatının AB müktesebatıyla uyumu yüksek seviyededir. Türkiye'nin, gümrüksüz mağazalar, serbest bölgeler, gümrük vergisi muafiyeti, transit, taklit mallarla mücadele ve sonradan kontrol konularında mevzuatını ve uygulamalarını uyumlu hale getirmek için daha fazla çaba göstermesi gerekmektedir. Taklit mallarla mücadele konusunda ilave çaba gösterilmesi gerekmektedir.

4.30. Fasal 30: Dış İlişkiler

Türkiye, **ortak ticaret politikasına** ilişkin olarak sınırlı ilerleme kaydetmiştir.

Avrupa Topluluğu ortak ticaret politikası ile uyum yüksek seviyededir. Uzun süredir varolan bazı Gümrük Birliği ihlalleri çözümlenmemiş olup, ikili ticaret ilişkilerini bozmaya devam etmektedir. Türkiye'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nin (GTS) uyumu konusunda ilave ilerleme kaydedilmemiştir. Ülke ve ürün kapsamı başta olmak üzere, Türkiye'nin

Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'nin (GTS) uyumlaştırılmamış alanlarında bir değişiklik olmamıştır.

Koruyucu önlemlerin yaygın olarak kullanılması, AB ihracatçıları etkilediği için AB ticaret politikasına olumsuz etkide bulunmaktadır. Türkiye 2008 yılında gözlük ve el çantası ithalatında iki koruyucu önlem daha uygulamaya koymuştur. Buna ilave olarak, elektrikli aletler ve pamuk ipliklerine ilişkin iki koruma işlemi başlatmış ve böylelikle Türkiye'nin 2004 yılından bu yana başlattığı koruma işlemlerinin sayısı 14'ü bulmuştur.

Başta Doha Kalkınma Gündemi ve OECD olmak üzere, Türkiye ve AB'nin *Dünya Ticaret Örgütü* çerçevesindeki eşgüdüm seviyesi iyileşmiştir. Ancak, bu alanda ilave ilerlemeler sağlamak mümkündür.

Şirketlere verilen orta ve uzun vadeli *ihracat kredilerine* ilişkin hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. *Çift-kullanımlı mallar* konusunda bazı ilerlemeler sağlanmıştır. Türkiye nükleer ve çift kullanımlı nükleer malların ihracat lisansı kurallarını değiştirmiş ve diğer unsurlar yanında, sözkonusu kuralların 6. maddesi çerçevesinde "tümünü yakala" kontrollerini yürürlüğe koymuştur.

Üçüncü ülkelerle ikili anlaşmalar konusunda, Türkiye Kosova'ya tek taraflı ayrıcalık sağlamıştır. Arnavutluk'la imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması Parlamento tarafından onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Türkiye Avrupa Topluluğu'nun ikili anlaşmalarına tatmin edici seviyede uyum göstermeyi sürdürmüştür.

Kalkınma Politikası ve insani yardım alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye 2007 yılında 602 milyon ABD Doları resmi kalkınma yardımı yapmıştır. Türkiye'nin bu alandaki uyumu tatmin edici düzeydedir.

"Dış İlişkiler" faslı, Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (GİDİK) tarafından 11 Aralık 2006 tarihinde Türkiye'ye ilişkin olarak kabul edilen ve 14/15 Aralık 2006'da AB Konseyi tarafından onaylanan kararların kapsadığı sekiz fasıldan biridir. Kıbrıs'ta kayıtlı veya uğradığı son liman Kıbrıs'ta olan gemi ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına ilişkin sınırlamalar devam ettikçe, Türkiye bu fasla ilişkin müktesebatı bütünüyle uygulayacak konumda olmayacaktır.

Sonuç

Türkiye, bu alanda yüksek düzeyde uyum sağlamıştır, ancak uyum, özellikle DTÖ ve OECD platformlarında henüz tamamlanmamıştır, Korunma önlemlerinin orantısız kullanımı ve uzun süredir devam eden ticareti bozucu hususlar Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişi üzerinde etkide bulunmaktadır.

4.31. Fasil 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Türkiye ile AB arasındaki düzenli **siyasi diyalog**, Irak, İran, Güney Kafkasya ve Orta Doğu Barış Süreci gibi her iki tarafı da ilgilendiren uluslararası konuları kapsamayı sürdürmüştür. (Bkz. *Diğer genişleme ülkeleri ve üye ülkelerle komşuluk ilişkileriyle ilgili olarak, Siyasi Kriterler bölümü.*)

Türkiye, *Irak*'ta istikrar, güvenlik ve ulusal uzlaşının sağlanmasına yönelik çabaları desteklemeyi sürdürmüştür. Türkiye, “*Irak’a Komşu Ülkeler Süreci*”nde aktif şekilde yer almış ve 2007 Kasım ayında İstanbul’da gerçekleştirilen Bakanlar Toplantısı’na evsahipliği yapmıştır. AB’nin terör örgütleri listesinde yer alan PKK’nın sınırötesi terörist faaliyetleri Türkiye için bir güvenlik sorunu teşkil etmektedir. Bu çerçevede Türkiye, Kuzey Irak’a yönelik olarak 2007 Aralık ayında hava saldırıları başlatmış ve 2008 Şubat ayında dokuz günlük bir kara operasyonu gerçekleştirmiştir. Buna paralel olarak, Türkiye, Irak makamlarıyla diplomatik temaslarını yoğunlaştırmış ve ilk kez bölgesel Kürt yönetimiyle resmi temaslarda bulunmuştur. Bir Türk heyeti Bölgesel Kürt Yönetimi’nin Başkanı ve Başbakanıyla Ekim ayında görüşmüştür. Mart ayında Irak Cumhurbaşkanı Türkiye’ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye ve Irak, Temmuz ayında Stratejik İlişkiler Yüksek Konseyi kurulmasına ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır.

Türkiye *İran*’ın nükleer programına dair AB tutumunu desteklemekte olup, sorunun 2008 Haziran ayındaki E3+3 önerisine uygun şekilde diplomatik yollardan çözümü yönünde çaba harcaması için *İran*’ı teşvik etmiştir. Türkiye, kapsamlı bir enerji anlaşması için *İran*’la müzakerelere başlamıştır. Ağustos ayında iki ülke terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçla mücadele amaçlı bir işbirliği anlaşması imzalamıştır. *İran* Cumhurbaşkanı Ağustos ayında İstanbul’a bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir.

Güney Kafkasya’yla ilişkilerle ilgili olarak, Türkiye Azerbaycan ve Gürcistan’la yakın ilişkilerini sürdürmektedir. Türkiye, 2007 Kasım ayında Gürcistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlarıyla birlikte Bakü-Ahılkelek-Kars demiryolu inşaatının açılışını gerçekleştirmiştir. Ermenistan’la ilişkilerle ilgili olarak, Türkiye bu ülkeyle kara sınırını kapalı tutmaya devam ederken, Türkiye Cumhurbaşkanı Erivan’a ilk kez ve ikili ilişkilerde yeni bir başlangıç için ümit verici nitelikte bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ayrıca Ermeni ve Türk Dışişleri Bakanları arasında resmi görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Ortak Tarih Komisyonu kurulmasına dair önerisini sürdürmüştür. Türkiye, Ağustos ayındaki Rus-Gürcü çatışmasına tepki olarak, Gürcistan’ın toprak bütünlüğü ve egemenliğinin önemini vurgulamıştır. Türkiye, aynı zamanda Rusya’yla iletişim kanallarını da açık tutmuştur. Türkiye, çatışmanın ardından uzlaştırıcı bir rol oynamış ve tüm bölge ülkelerinin temsil edileceği bir “Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Platformu” kurulmasını önermiştir. Türkiye ayrıca, Dağlık Karabağ sorununun çözümünü kolaylaştırıcı çaba göstermeye başlamıştır. İlk üçlü toplantı, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları arasında Eylül ayında gerçekleştirilmiştir.

Türkiye, Orta Doğu’da aktif ve yapıcı bir rol oynamaktadır. Türkiye, AB tutumuyla uyumlu olarak, Annapolis süreci dahil *Orta Doğu Barış Süreci*’ni desteklemeyi sürdürmüştür. Türkiye, Filistin’in birliğine ve uzlaşya desteğini açıklamıştır. 2007 Kasım ayında İsrail ve Filistin Yönetimi Cumhurbaşkanları Türk Parlamentosu’nda birer konuşma yapmışlardır. Türkiye, *Suriye* ve *İsrail* arasında bir barış anlaşması imzalanması amacıyla dolaylı görüşmelere aracılık yapmıştır. 2008 Mayıs ve Haziran aylarında İstanbul’da iki tur dolaylı görüşme gerçekleştirilmiştir. Türkiye, *Lübnan*’daki ulusal uzlaşma sürecine katkıda bulunmak için çaba harcamış ve Arap Ligi’nin himayesinde gerçekleştirilen Doha Anlaşması’nı memnuniyetle karşılamıştır.

Türkiye, Komisyon’un 2007 Karadeniz Sinerjisi Bildirisi’ni memnuniyetle karşılamış olup, AB’nin Karadeniz bölgesel işbirliğinde daha aktif bir rol oynadığını görmek istemektedir. Türk Dışişleri Bakanı 14 Şubat 2008 tarihinde Kiev’de düzenlenen AB ve Geniş Karadeniz

Bölgesi Ülkeleri Dışışleri Bakanları Toplantısı'na katılmıştır. Türkiye, KEİ Dönem Başkanlığını 2007 Kasım ayında Ukrayna'ya devretmiştir.

Türkiye, *Afganistan* ve *Pakistan*'ı biraraya getirmeye yönelik çabalarını sürdürmüştür. Türk Dışışleri Bakanlığı her iki ülkeye sorunlarını tartışmak için üçlü bir platform sağlayan 2007 Nisan tarihli "Ankara Bildirisi"ni geliştirmek için çabalarını sürdürmüştür. Türkiye, 2008 Haziran ayındaki Afganistan'a destek amaçlı Uluslararası Konferans vesilesiyle, yeniden imara yönelik katkısını iki katına çıkarma taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye ayrıca, 800 askerle ISAF'a katkısını sürdürmekte ve sivil ve askeri yeteneklerin inşasına da katkıda bulunmaktadır. Türkiye, başta *Katar* olmak üzere, *Körfez Ülkeleriyle* ilişkilerini pekiştirmiştir. Afrika'da on yeni Büyükelçilik açılması yönünde bir karar alınmıştır.

Türkiye'nin **Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP)** açıklamaları, bildirimleri ve girişimlerine genel anlamda uyumu devam etmiştir. 2008 yılında Türkiye, 124 ODGP bildirisinden 109'una katılmıştır. Türkiye, İran (ifade özgürlüğüyle ilgili bir konu), Rusya, Pakistan, Sri Lanka, Çin, Sudan, Beyaz Rusya ve Moritanya'yla ilgili açıklamalarda dile getirilen AB tutumunu izlememiştir.

Kısıtlayıcı önlemlere ilişkin belirtilebilecek özel bir gelişme bulunmamaktadır.

Kitle İmha Silahlarının yayılmasının önlenmesine ilişkin olarak, Türkiye mevcut tüm uluslararası düzenlemelere taraftır. BM Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin uygulanması için ikincil mevzuat 2007 Aralık ayında Parlamentoda kabul edilmiştir.

Türkiye, Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojilerin İhracat Kontrolüne ilişkin Wassenaar Düzenlemesi gibi belirli tedarikçi gruplara üyelik konusundaki tutumunu AB tutumuyla uyumlaştırmamıştır. (*Bkz. Çift kullanımlı mallara ilişkin olarak, 30. Fası-Dış İlişkiler*).

Uluslararası örgütlerle işbirliği alanında, Türkiye Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nü imzalama konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üye olarak yer alacaktır.

Güvenlik önlemlerine ilişkin özel bir gelişme bulunmamaktadır.

Türkiye, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)** çerçevesinde, AB tarafından Bosna Hersek'te yürütülen EUFOR/ALTHEA askeri misyonuna katkıda bulunmayı sürdürmektedir. Türkiye ayrıca, AB tarafından Bosna-Hersek'te yürütülen EUPM polis misyonuna da destek vermektedir. Türkiye, Kosova'daki EULEX misyonuna katkıda bulunan AB üyesi olmayan beş ülkeden birisidir. Türkiye, AGSP alanındaki işbirliğini güçlendirmeyi arzulamakta; öte yandan AGSP içindeki konumu, AB'yle ikili bir güvenlik anlaşması imzalanması hususunda yaşanan sorun ve Avrupa Savunma Ajansı'yla idari düzenlemeler gibi hususlarda duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmektedir.

Ancak Türkiye, "Berlin+" düzenlemelerinin ötesinde AB-NATO ilişkileri konusunda, tüm AB üyesi devletleri kapsayacak AB-NATO işbirliğine itiraz etmeyi sürdürmektedir. Bu durum, Kosova ve Afganistan başta olmak üzere AGSP sivil misyonları çerçevesinde AB-NATO işbirliği bakımından sorun yaratmıştır.

Sonuç

Türkiye'nin AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'yla uyumu devam etmiştir. Türkiye, başta Kafkasya ve Orta Doğu'da olmak üzere, bölgesel istikrarın geliştirilmesindeki olumlu rolünü arttırmıştır. Türkiye, AB'nin Irak'ta istikrarın sağlanmasına yönelik çabalarını desteklemekte, bölgesel Kürt yönetimiyle temaslar dahil, bu ülkeyle yakın diplomatik ilişkilerini sürdürmektedir.

Türkiye, AGSP'ye esaslı katkılarda bulunmakta ve AGSP faaliyetlerine daha fazla dahil olmayı istemektedir. Ancak Türkiye, tüm AB üyesi devletleri kapsayacak AB-NATO işbirliğine itiraz etmektedir. Türkiye, Wassenaar Düzenlemesi'ne üyelik konusundaki tutumunu AB tutumuyla uyumlaştırmamıştır.

4.32 Fası 32: Mali Kontrol

Kamu İç Mali Kontrolü (KİMK) alanında ilerleme kaydedilmiştir. Maliye Bakanlığı İç Denetim Eşgüdüm Kurulu, 2008-2010 dönemi Türk kamu iç denetim stratejisini 2007 Kasım ayında onaylamıştır. Maliye Bakanlığı 2008 Temmuz ayında Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun (KMYKK) muhasebeye ilişkin hükümlerindeki değişiklikler yapmış ve kamu iç kontrolünün en iyi uygulamalarla daha da uyumlaştırılması amacıyla değişiklik tasarıları hazırlamıştır. 2008 yılı içinde iç kontrol standartları ve iç denetim kılavuzu gibi bir takım ikincil mevzuat ve üçüncül tüzük onaylanmıştır. 500'ün üzerinde iç denetimci Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol (KMYK) Kanunu'na göre eğitilerek sertifika almış, yaklaşık 500 maliye memuru ise bütçe harcama merkezlerinde görevlendirilmiştir. KİMK ile ilgili ilk yıllık rapor (2007 yılı için) Sayıştay'a sunulmuştur.

KMYK Kanunu'nun tümüyle yürürlüğe girmesi sonucunda, 2002 KİMK siyasa belgesi ile ilgili eylem planının güncellenmesi gerekmektedir. KİMK stratejisi, kontrol, denetim ve teftiş görevlerinin açıkça belirlenmesi için kamu sektöründe kapsamlı kontrol ortamının tanımı, ulusal bütçe ile AB mali yardımının iç denetimlerinin uyumlaştırılması gereği, ön mali kontrolün kesin tanımı, iç denetim ve adem-i merkezîyetçi iç denetim birimleri için operasyonel bir merkezi uyumlaştırma birimi (MUB) kurulması ve Mali Yönetim ve Kontrol (MYK) ilişkileri için strateji geliştirecek birimleri olan bir MUB kurulması konuları dahil olmak üzere, iç denetim ile teftiş kurullarının rol ve sorumluluklarının ayırımına odaklanmalıdır. Modern kamu iç denetiminin en uygun ve siyasi olmayan koşullarda gelişimi için, MUB'nin yeri konusunda mümkün olan en kısa sürede karar verilmesi gerekmektedir.

İç denetçilerin atanması ve kamu iç denetim standartlarının yayımlanmasının ardından, iç denetim bazı hükümet kuruluşlarında operasyonel hale gelmiştir. Strateji geliştirecek birimlerin tesisi ve bunlar için eleman alımı süreci halen devam etmektedir. İç Denetim Eşgüdüm Kurulu, iç denetime ilişkin anahtar belgeler yayımlamıştır. İç denetim için daimi bir merkezi uyumlaştırma birimi kurulmalıdır.

Bu alandaki hazırlıklarda oldukça ilerleme kaydedilmiştir.

Dış denetim konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Sayıştay Genel Kurulu'nun 2008 Temmuz ayında aldığı, Sayıştay'a Savunma Sanayi Destek Fonu'nun gizli olanlar dışındaki tüm harcamalarını denetleme yetkisi veren karar önemli bir adım olmuştur. Gözden geçirilmiş Sayıştay Kanunu, hükümetin öncelik listesinde yer almasına rağmen, henüz yürürlüğe

girmemiştir. Gözden geçirilen kanunun kabulünde yaşanan gecikmenin özellikle yerel yönetimlerin dış denetimi konusunda ciddi bir etkisi olmaktadır.

Bu alandaki hazırlıklarda mütevazı düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

AB'nin mali çıkarlarının korunması bağlamında, bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Başbakanlık Teftiş Kurulu (BTK) Ağustos ayında Dolandırıcılığa Karşı İşbirliği Yapısı (DKİY-AFCOS) temas noktası olarak teyit edilmiş olup, bu çerçevede Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Ofisi'yle (OLAF) işbirliğini sürdürmektedir. BTK Topluluğun mali çıkarlarının korunmasının tüm yasal, idari ve operasyonel alanları için gerekli operasyonel bağımsızlığa henüz kavuşmamış olmakla birlikte, bunun 2008 yılı sonu itibariyle sağlanması öngörülmektedir.

Avrupa Topluluğu'nun mali çıkarlarının korunmasına (PIF Sözleşmesi) ilişkin bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Yeni Türk Ceza Kanunu, PIF Sözleşmesi'nin pek çok şartını karşılamaktadır. Ancak, Türk makamlarınca Sözleşme'nin fiili uygulamasının denetlenmesi gerekmektedir.

Bu alandaki hazırlıklarda mütevazı düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

Avro'nun sahteciliğe karşı korunması hususunda fazla ilerleme kaydedilmemiştir. Türk Lirası'na dair Kanun'da 2007 yılında yapılan değişiklik, 1 Ocak 2009 itibariyle yürürlüğe girmek üzere, "yeni Türk Lirası"ndan "yeni" ifadesinin çıkarılmasını öngörmektedir. Türkiye'nin, yeni para basma faaliyeti kapsamında, madeni paralarını Avro madeni paralarıyla herhangi bir benzerliği ortadan kaldıracak şekilde tasarlaması beklenmektedir. Türk makamları, sahte banknot ve madeni paraların inceleme ve sınıflandırılması için gerekli uzmanlığa sahiptir. Dört uygulayıcı makamın idari kapasitesi yeterlidir. Kalpazanlık izleme sistemi Merkez Bankası'nın nezaretinde yürürlüktedir. Fiili olarak ulusal analiz merkezi, ulusal madeni para analiz merkezi ve ulusal merkezi ofis şeklinde hizmet veren kurumlar bulunmaktadır. Kurumsallaşma ve AB kurumlarıyla sürdürülebilir işbirliğini sağlamak için bu yapıların resmen görevlendirilmesi gerekmektedir. Türk mevzuatı, sahte paraları tedavülden kaldırmayan kredi kurumlarına ve Avro madeni paralarına benzer madalya ve jetonlara ilişkin herhangi bir yaptırım öngörmemektedir.

Bu alandaki hazırlıklarda mütevazı düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

Sonuç

Mali kontrol alanında mütevazı düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. KMYK Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin mevzuat yürürlüktedir, ancak iç kontrole ilişkin bazı değişikliklerin onaylanması gerekmektedir. İç denetçiler göreve başlamaktadırlar. Yeni kurulan idari yapıların kurumsallaşması sürmektedir. KMYK Kanunu'nun tam olarak uygulanmasını teminen ilave çaba sarfedilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin 2002 KİMK siyasa belgesini güncelleştirmesi ve gözden geçirilmiş Sayıştay Kanunu'nun kabul etmesi gerekmektedir.

AB'nin mali çıkarlarının korunması konusunda Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Ofisi'yle işbirliği ve Avro'nun sahteciliğe karşı korunmasından sorumlu Komisyon birimleriyle temaslar için kalıcı yapılara ihtiyaç bulunmaktadır.

Genel olarak, Türkiye'nin bu fasıldaki *müktesebatla* uyum düzeyi mütevazı düzeyde ilerlemiştir.

4.33 Fası 33: Mali ve Bütçesel Hükümler:

AB **özkaynaklar sisteminin** uygulanmasıyla bağlantılı politika alanlarındaki temel ilke ve kurumlara ilişkin AB sistemiyle belirgin farklılıklar bulunmamaktadır. İlgili *müktesebat* fasıllarındaki (gümrük birliği, vergilendirme, istatistik ve mali kontrol) uyum çabaları devam etmiştir. TÜİK, 2008'de Eurostat'a Avrupa Hesap Sistemi'ne (ESA 95) uygun şekilde hazırlanmış olan GSYİH tahminlerini sunmuştur. Ancak, gayrisafi milli gelire dayalı kaynağın uygun şekilde hesaplanmasını teminen, ESA 95 standartlarının tam olarak uygulanması için daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

Özkaynaklar *müktesebatı* mevzuat aktarımı gerektirmese de, doğru hesaplama, toplama, ödeme ve özkaynakların kontrolünü ve özkaynak kurallarının uygulanması hususunda AB'ye bilgi verilmesini teminen eşgüdüm yapıları ve uygulama kurallarının oluşturulması önem taşımaktadır. Başta tarım, gümrükler, vergilendirme, istatistik ve mali kontrol olmak üzere ilgili politika alanlarında daha güçlü bir *idari kapasiteye* ihtiyaç vardır. Bu, AB'nin mali çıkarlarının korunmasını teminen, gümrük vergisi ve KDV sahtekarlıklarıyla mücadele amacıyla etkin araçlar oluşturulmasını da kapsamaktadır.

Sonuç

Bu alandaki *müktesebat*, üyelikle birlikte doğrudan uygulanabilir nitelikte olup, aktarılmasına ihtiyaç bulunmamaktadır. İleride etkin eşgüdüm yapıları ve uygulama kurallarının oluşturulması gerekmektedir. Mali ve bütçesel hükümler alanındaki hazırlıklar henüz erken bir aşamadır.

İSTATİSTİKİ EK

İstatistiki veri, 29 Eylül 2008 itibarıyla
Türkiye

Temel Veriler

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Nüfus (Bin)	1)	64 642	65 787	66 889	67 896	68 838	69 770	70 692	71 610	72 520	69 689b
Ülkenin Toplam Yüzölçümü (km ²)	2)	783 562	783 562	783 562	783 562	783 562	783 562	783 562	783 562	783 562	783 562

Ulusal Hesaplar

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) (milyon ulusal para birimi)		70 203	104 596	166 658	240 224	350 476	454 781	559 033	648 932	758 391	856 387
GSYİH (milyon Avro)		242 787	233 424	289 446	219 816	243 570	269 322	314 304	387 655	419 013	480 281
GSYİH (kişi başına Avro)		3 756	3 548	4 327	3 238	3 538	3 860	4 446	5 413	5 778	6 892b
GSYİH (Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre kişi başına)		7200.0e	7 000.0	7 600.0	7 000.0	7 000.0	7 000.0	8 100.0	8 800.0	9.700.0e	10 300.0be
SI: GSYİH (Kişi başına SGP'ye göre, AB-25=100)		42.7e	39.2	40.0	35.6	34.4	34.1	37.5	39.2	41.3e	41.8e
SI: GSYİH Büyüme Hızı (Sabit fiyatlarda ulusal para, geçen yıla göre % değişim)		:	-3.4	6.8	-5.7	6.2	5.3	9.4	8.4	6.9	4.5
SI: İstihdamda büyüme (Ulusal Hesaplar, geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Emek verimliliğinde büyüme: çalışan kişi başına GSYİH'de Büyüme (geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
SI: Birim emek maliyetinde büyüme (Ulusal hesaplar, % değişim)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
SI: Emek Verimliliği (Çalışan başına SGP cinsinden GSYİH, AB-25=100)		53.2e	49.0	53.3e	49.1e	49.1e	49.8e	54.0e	56.2e	59.9e	61.3e
Ana sektörler itibarıyla gayrisafi katma değer (%)											
Tarım		12.9	10.7	10.8	9.4	11.4	11.1	10.7	10.6	9.4	8.7
Sanayi		27.7	25.4	24.6	23.8	23.2	23.5	23.0	23.0	22.9	22.2
İnşaat		6.0	5.6	5.4	4.7	4.6	4.5	5.0	5.0	5.4	5.6
Hizmetler		53.4	58.3	59.2	62.1	60.8	60.8	61.3	61.3	62.4	63.5
Nihai tüketim harcamaları, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		76.7	80.7	82.2	80.8	80.8	83.5	83.2	83.5	82.9	83.5
Hane Halkları ve Hane Halklarına Hizmet Veren Kar Amacı Olmayan Kuruluşlar (NPISH), GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		66.5	68.5	70.5	68.4	68.0	71.2	71.3	71.7	70.5	70.8
Genel Hükümet, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		10.3	12.2	11.7	12.4	12.7	12.2	11.9	11.8	12.3	12.6
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		22.9	18.9	20.4	15.9	16.7	17.0	20.3	21.0	22.3	21.6
Envanterlerde Değişimler, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		-0.7	0.2	0.4	-0.9	0.9	0.6	-1.0	-1.0	-0.2	0.1
Mal ve hizmet ihracatı, GSYİH'ye nispeten (%)		21.3	19.4	20.1	27.4	25.2	23.0	23.6	21.9	22.7	22.0
Mal ve hizmet ithalatı, GSYİH'ye nispeten (%)		20.2	19.3	23.1	23.3	23.6	24.0	26.2	25.4	27.6	27.1

Sanayi

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Sanayi üretim hacmi endeksi (2000=100)		:	:	100.0	91.3	99.9	108.7	119.3	128.7	136.3	143.6

Enflasyon oranı

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
SI: Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) (Toplam, geçen yıla göre % değişim)		84.6	64.9	54.9	54.4	45.0	25.3	10.6	8.2	9.6	8.8

Ödemeler Dengesi

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ödemeler Dengesi: Cari Hesap Toplamı (milyon Avro)		1 784	-868	-10 741	4 198	-662	-6 643	-11 601	-17 794	-25 401	-27 547
Ödemeler Dengesi Cari Hesap: Ticaret Dengesi (milyon Avro)		-12 522	-9 168	-23 882	-3 755	-6 758	-11 925	-18 278	-26 516	-32 607	-34 079
Ödemeler Dengesi Cari Hesap: Mal ihracatı (milyon Avro)		27 421	27 239	33 375	38 777	43 062	46 317	55 097	62 989	74 555	84 135

Ödemeler Dengesi Cari Hesap: Mal ithalatı (milyon Avro)		39 942	36 406	57 256	42 532	49 819	58 242	73 375	89 505	107 162	118 214
Ödemeler Dengesi Cari Hesap: Net hizmetler (milyon Avro)		12.058	7.039	12 316	10 201	8 339	9 292	10 288	12 276	11 015	10 112
Ödemeler Dengesi Cari Hesap: Net gelir (milyon Avro)		-2 663	-3 319	-4 333	-5 583	-4 816	-4 912	-4 509	-4 722	-5 329	-5 212
Ödemeler Dengesi Cari Hesap: Net cari transferler (milyon Avro)		4 910	4 580	5 158	3 335	2 573	902	898	1 169	1 520	1 632
Hükümet Transferleri kısmı (milyon Avro)		133	330	221	224	526	257	252	485	495	590
Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) rapor edilen ekonomide (milyon Avro)		838	735	1 063	3 743	1 198	1 548	2 239	8 063	15 920	16 202

Kamu Maliyesi

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Genel Hükümet Açığı/ Fazlası, GSYİH'ye nispeten (%)		:	:	-10.9	-24.5	-10.2	-9.0	-4.5	-0.6	-0.1	-1.2
Sl: Genel Hükümet Borcu, GSYİH'ye nispeten (%)		:	:	42.9	77.6	73.7	67.3	59.2	52.3	46.1	38.8

Mali Göstergeler

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tüm ekonominin gayrisafı dış borcu, GSYİH'ye nispeten (%)		35.6	41.7	44.7	57.7	56.2	47.3	41.2	35.0	39.0	37.5
Tüm ekonominin gayrisafı dış borcu, toplam ihracata oranı itibariyle (%)		200.8e	259.4e	255.1e	240.9e	243.2e	217.5e	183.8e	168.0e	174.9e	:
Para Arzı: M1 (banknot, madeni para, gecelik mevduat, milyon Avro)	3)	7 000	8 635	12 205	8 965	9 291	13 188	15 762	38 978b	38 616	44 644
Para Arzı: M2 (M1 artı iki yıla kadar vadeli mevduat, milyon Avro)	4)	31 206	41 324	51 591	37 253	36 325	47 398	59 415	150 152b	160 193	201 366
Para Arzı: M3 (M2 artı pazarlanabilir araçlar, milyon Avro)	5)	32 878	42 950	54 207	38 973	38 041	50 488	63 411	164 302b	171 832	215 308
Mali kurumların ülke mukimlerine verdikleri toplam kredi (konsolide) (milyon Avro)		30 790	30 856	44 492	26 977	20 035	29 025	43 328	83 772	100 358	140 157
Faiz oranları: Günlük oran, yılda (%)		78.8	79.8	56.0	95.5	49.6	36.1	22.0	15.1	15.8	17.3
Borç faiz oranı (bir yıl vadeli), yıllık (%)	6)	79.5	86.1	51.2	78.8	53.7	42.8	29.1	23.8	19.0	20.1
Mevduat faiz oranı (bir yıl vadeli), yıllık (%)	7)	93.3	85.5	38.2	62.2	53.9	40.3	23.6	19.9	21.5	22.3
Avro kurları: dönem ortalaması – 1 Avro = ... ulusal para		0.293	0.447	0.575	1.102	1.440	1.695	1.777	1.677	1.809	1.789e
Efektif Döviz Kuru Endeksi (2000=100)		193.0e	121.4e	100.0e	46.8e	40.1e	40.4e	39.3e	43.6e	39.1e	44.5e
Rezerv değerleri (altın dahil) (milyon Avro)		17 751	24 253	25 331	22 660	26 949	28 134	27 654	44 277	48 116	52 058

Dış Ticaret

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ticaret Dengesi: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon Avro)		:	-13 387	-29 263	-11 194	-16 341	-18 620	-27 637	-34 560	:	:
İhracat miktarı: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon Avro)		:	24 964	30 182	35 062	38 137	41 516	50 891	58 849	:	:
İthalat miktarı: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon Avro)		:	38 351	59 444	46 256	54 478	60 136	78 528	93 410	:	:
Dış ticaret dönemleri (ihracat fiyat endeksi/ithalat fiyat endeksi, geçen yıla göre % değişim)	8)	:	-1.4	-8.5	-2.3	-0.6	-0.2	2.0	-2.6	-3.3	7.8
AB-27'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı (%)		:	58.0	56.4	56.0	56.6	58.3	57.9	56.4	:	:
AB-27'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı (%)		:	55.4	52.4	47.9	49.8	50.6	49.3	45.2	:	:

Nüfus

	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Doğal büyüme oranı: Doğal Değişim (doğumlardan ölümlerin çıkarılması suretiyle) (1000 kişi başına)		16.0	15.4	14.1	13.7	13.5	13.2	12.9	12.6	12.4	:
Net göç oranı: Ülke dışına göçenlerden ülke içine göçenlerin çıkarılması suretiyle (1000 kişi başına)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Bebek ölüm oranı: 1 yaşından küçük çocuk ölümlerinin 1000 doğuma oranı.		36.5	33.9	28.9	27.8	26.7	25.6	24.6	23.6	22.6	21.7
Ortalama Ömür, Doğumda: Erkek nüfus (yıllar)		66.7	67.1	68.1	68.2	68.4	68.6	68.8	68.9	69.1	69.3
Ortalama Ömür, Doğumda: Kadın nüfus (yıllar)		71.3	71.8	72.8	73.0	73.2	73.4	73.6	73.8	74.0	74.2

İşgücü Piyasası	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ekonomik faaliyet oranı: (15-64) 15-64 arası ekonomik olarak aktif nüfus (%)		55.3	55.2	52.4	52.3	52.3	51.1	51.5	51.3	51.1	51.0
Sl: İstihdam Oranı: (15-64) 15-64 arası istihdam edilen nüfus (%)		51.4	50.8	48.9	47.8	46.7	45.5	46.1	45.9	45.9	45.8
15-64 arası istihdam edilen erkek nüfus (%)		74.3	72.7	71.7	69.3	66.9	65.9	67.9	68.2	68.0	67.9
15-64 arası istihdam edilen kadın nüfus (%)		28.5	28.9	26.2	26.3	26.6	25.2	24.3	23.7	23.8	23.8
Sl: 55-64 arası istihdam edilen nüfus (%)		41.1	39.3	36.4	35.9	35.3	32.7	33.1	30.8	30.1	29.4
Ana sektörler itibarıyla istihdam											
Tarım		41.5	40.2	36.0	37.6	34.9	33.9	34.0	29.5	27.3	26.4
Sanayi		17.1	17.2	17.7	17.5	18.5	18.2	18.3	19.4	19.7	19.8
İnşaat		6.1	6.2	6.3	5.2	4.5	4.6	4.7	5.3	5.7	5.8
Hizmetler		35.3	36.5	40.0	39.7	42.1	43.4	43.0	45.8	47.3	48.0
Sl: İşsizlik oranı: İşsiz emek gücü oranı (%)		6.9	7.7	6.5	8.4	10.3	10.5	10.3	10.3	9.9	9.9
İşsiz erkek emek gücü oranı (%)		6.9	7.7	6.6	8.7	10.7	10.7	10.5	10.3	9.7	9.8
İşsiz kadın emek gücü oranı (%)		6.8	7.6	6.3	7.5	9.4	10.1	9.7	10.3	10.3	10.3
25 yaşın altındaki işsizlerin toplam işsizlik içindeki payı (%)		14.2	15.0	13.1	16.2	19.2	20.5	19.7	19.3	18.7	19.6
Sl: Uzun dönem işsizlik oranı: uzun dönem istihdam edilemeyen işgücünün payı (%)		2.7	2.1	1.3	1.7	2.9	2.5	4.0	4.1	3.5	3.0
Sosyal Uyum	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ortalama aylık nominal maaş ve ücretler (ulusal para birimi)		:	:	:	:	372.1	492.0	529.4	595.4	:	:
Reel maaş ve ücret endeksi: Endeksin TÜFE'ye oranı (2000=100)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Sl: 18-24 arası orta ve lise öğrenimini tamamlamamış ve halihazırda eğitim ya da öğrenim almayan nüfus oranı (%)		:	:	58.8	57.3	54.8	53.0	54.6	51.3	50.0	47.8
Hayat Standardı	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1000 kişiye düşen özel araç sayısı	9)	59.4	61.9	66.1	66.8	66.8	67.4	76.4b	80.6	84.7	91.7
1000 kişiye düşen cep telefonu aboneliği		54.3	116.8	225.2	269.5	338.8	399.7	491.0	609.0	726.2	878.0
Altyapı	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Demiryolu ağı yoğunluğu (işler durumdaki hatlar, 1000km2 başına)		11.0	11.1	11.1	11.1	11.0	11.1	11.1	11.1	11.1	11.1
Otoyol uzunluğu (bin km)		1.7	1.7	1.8	1.9	1.9	1.9	1.9	1.8	2.0	2.0
Yenilik ve araştırma	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Sl: İnsan kaynaklarına (eğitim) yapılan harcamanın GSYİH'ye oranı		3.3	3.1	3.5	3.7	3.6	3.7	4.1	:	:	:
Sl: Gayrisafi iç araştırma ve geliştirme harcamaları, GSYİH'ye oranı		0.5	0.6	0.6	0.7	0.7	0.6	0.7	0.8	0.8	:
Sl: İnternete erişim olan hane oranı (%)		:	:	:	:	:	:	7.0	8.0	:	18.9
Çevre	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Sl: Toplam sera gazı emisyonları, CO2 karşılığı (ton, 1990=100)		151.0	151.0	165.0	154.0	159.0	168.0	174.0	184.0	195.0	:
Sl: Ekonominin enerji yoğunluğu (2004 referans yılı olmak üzere 1000 Avro GSYİH başına petrol eşdeğeri kg)		273.6	278.2	283.8	277.6	275.9	275.7	260.2	249.7	273.3	277.7
Sl: Elektrik tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı (%)		37.3	29.5	24.3	19.1	25.6	25.2	30.9	24.7	25.5	18.9
Sl: Karayolu nakliyesinin toplam nakliye içindeki payı (%)		94.8	94.8	94.3	95.3	95.5	94.6	94.4	94.4e	94.3	:

Enerji	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tüm enerji ürünlerinin birincil üretimi (bin TOE)		29 108	27 526	26 715	25 065	24 627	23 857	24 193	23 612	26 580	25 957p
Ham petrolün birincil üretimi (Bin TOE)		3 219	2 937	2 746	2 508	2 414	2 349	2 245	2 259	2 284	1 975p
Kömür ve linyitin birincil üretimi (Bin TOE)		13 943	13 282	13 293	12 876	11 826	11 010	10 599	10 484	13 087	13 709p
Doğal gazın birincil üretimi (Bin TOE)		465	602	526	257	311	461	566	738	839	774p
Tüm enerji ürünlerinde net ithalat (Bin TOE)		43 410	43 347	50 873	46 070	51 002	56 655	58 574	61 986	73 256	79 834p
Gayrisafi iç enerji tüketimi (Bin TOE)		72 312	71 042	77 374	71 370	75 341	79 278	81 859	85 159	99 642	105 792p
Elektrik üretimi (Bin GWh)		111.0	116.4	124.9	122.7	129.4	140.6	150.7	162.0	176.3	191.1p

Tarım	Not	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Mal ve hizmetlerin tarımsal üretim hacmi endeksi (üretim fiyatları, önceki yıl=100)		110.6	94.7	104.2	93.3	108.5	98.0	101.6	106.9	:	:
Kullanımdaki toplam tarım arazisi (Bin hektar)		39 344	39 180	38 757	40 967	41 196	40 645	41 210	41 223	40 496	39 503p
Hayvancılık: Büyükbaş (Bin baş, dönem sonu)	10)	11 031	11 054	10 761	10 548	9 803	9 788	10 069	10 526	10 871	11 037
Hayvancılık: Domuz (Bin baş, dönem sonu)		5	3	3	3	4	7	4	2	1	2
Hayvancılık: Koyun ve keçi (Bin baş, dönem sonu)		37 492	38 030	35 693	33 994	31 954	32 203	31 811	31 822	32 260	31 749
Çiftliklerde süt üretimi ve kullanımı (Toplam süt, bin ton)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Toprak mahsulleri: tahıl (Pirinç dahil) (Bin ton, hasılat)		33 060	28 749	32 108	29 426	30 686	30 658	33 957	36 231	34 365	29 645
Toprak mahsulleri: şeker pancarı (Bin ton, hasılat)		22 283	17 102	18 821	12 633	16 523	12 623	13 517	15 181	14 452	12 415
Toprak mahsulleri: sebze (Bin ton, hasılat)		21 151	22 083	22 357	21 930	23 698	24 018	23 215	24 320	24 017	25 670

Sl: Yapısal göstere

e: tahmini

f: öngörü

p: geçici

b: seride bozulma

1. Kaynak: Eurostat. 2006'da seride bozulma
2. Göller dahil.
3. 2005 Aralık ayından önce, M1 dolaşımdaki para ve vadesiz mevduatı içermektedir (YTL). 2005 Aralık ayından itibaren M1 dolaşımdaki para ve vadesiz mevduatı içermektedir (YTL ve yabancı para)
4. 2005 Aralık ayından önce M2, M1'i ve vadeli mevduatı içermektedir (YTL). 2005 Aralık ayından itibaren M2, M1 ve vadeli mevduatı içermektedir (YTL ve yabancı para)
5. 2005 Aralık ayından önce M3, M2'yi ve mevduat stoku (vadeli/vadesiz) içermektedir. 2005 Aralık ayından itibaren M3, M2'yi ve repo işlemlerinden elde edilen fonları ve para piyasası fonlarını (B tipi likit fonları) içermektedir.
6. İşletmelere bir yıldan uzun süreli krediler için aylık verilerin ortalaması.
7. Bir yıl veya daha uzun süreli olmak üzere, aylık verilerin ortalaması.
8. 2003 referans yılı olmak üzere ISIC Rev. 3'e göre hesaplanmıştır.
9. 2004'den itibaren veri kaynağı Kamu Güvenliği Genel Müdürlüğüdür.
10. Mandaların sayısı dâhil değildir.